

Пралетарыі ўсіх краін, яднайцеся!

Літаратура і Мастацтва

ШТОТЫДНЁВІК

ОРГАН МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ І ПРАЎЛЕННЯ САЮЗА ПІСЬМЕННІКАЎ БССР

Пятніца, 9 сакавіка 1990 г. № 10 (3524) ⊙ Выходзіць з 1932 г. ⊙ Цана 10 кап.

ГОЛАС ДА ГОЛАСУ...

Выбары: пасля першага тура

УВЕЧАРЫ 4 САКАВІКА... І з нервамі ў мяне ўсё, нібыта, у парадку, і празмернай эмацыянальнасцю, здаецца, не вылучаюся, але тое, што адчуў з 20.00 да 20.15, ніяк нельга было назваць душэўнай раўнавагай ці псіхалагічным камфортам.

Супрацоўнікі аднаго з выбарчых участкаў Ракасоўскай акругі № 5 прыбіралі са сталоў усё непатрэбнае, рассаджваліся спачатку так, пасля гэтак... Паўза доўжылася, напружанне расло і вышэйшай кропкі дасягнула, калі з рассургучаных урнаў на традыцыйны кумачовы абрус хлынуў вадаспад белых і блакітных паперак.

Далейшыя аперацыі — раскладванне бюлетэняў па стосах, падлікі і перападлікі ў слупок — руціннасцю сваёй настолькі не адпавядалі сэнсу свята дэмакратыі, што давалі падставу для іроніі. Стала лягчэй...

Бліжка апоўначы мы, група падтрымкі, падсумавалі звесткі з усіх участкаў акругі. Выходзіла, што наш кандыдат, кандыдат Саюза пісьменнікаў Беларусі галоўны рэдактар газеты «Літаратура і мастацтва» Анатоль Вярцінскі стаў народным дэпутатам Беларускай ССР.

Такім чынам, завяршаўся перадвыбарчы марафон. Для нас, лімаўцаў, ён быў адметны не столькі самым непасрэдным удзелам у палітычнай кампаніі, колькі тым, што, па сутнасці, на карту была пастаўлена пазіцыя, якую спрабуе адстойваць наша газета.

...Прынцыпы прынцыпамі, а з галавы не ідзе надпіс, зроблены на адным з бюлетэняў: «Дапамажыце! У дачкі — склерадэрмія...»

ПРАГНОЗ, ЯКІ СПРАЎДЗІЎСЯ. Напярэдадні выбараў маскоўскія сацыёлагі абнародавалі вынікі апытання, з якіх вынікала, што сёлетняя выбарчая кампанія ў цэлым праходзіла менш актыўна, чым леташняя — па выбарах народных дэпутатаў СССР. Прыводзіліся звесткі аб тым, што большасць кандыдатаў успрымалася выбаршчыкамі як агульная маса. Палавіна апытаных нават у лютым яшчэ не ведала сваіх кандыдатаў, кожны трэці адзначаў фармалізм і пустаслоўнасць выбарчай кампаніі. Чвэрць выбаршчыкаў не верыць, што кандыдаты выканаюць свае абяцанні...

Уласны вопыт удзелу ў перадвыбарчай агітацыі пацвярджае тэндэнцыі, акрэсленыя сацыёлагамі. Як ні парадаксальна, але пад час кампаніі рэальна ўвасабляўся лозунг застойнай ідэалогіі «Дайсці да кожнага!» Цэнтр барацьбы за галасы выбаршчыкаў перамясціўся з актавых залаў і газетных старонак на вуліцы, у двары мікрараёнаў, непасрэдна ў кватэры, дзе жывуць людзі. Цяжка перабольшыць значэнне соцень сустрэч, некаторыя з якіх можна лічыць сапраўднымі журналісцкімі ўдачамі. У цэлым жа ўражанне... Досыць няпэўнае. З розным давялося сутыкнуцца — з катэгарычным «альбо дай, альбо ідзі», з разважлівай зацікаўленасцю, але, бадай, найбольш — з ветлівай абыякавасцю.

Што гэта? Своеасаблівы палітычны авітаміноз? Вынік штучных перашкод на шляху абнаўлення нашага жыцця, на шляху палітызацыі мас?

І першае, і другое.

За мінулы месяц людзі начыталіся і наслухаліся шматлікіх перадвыбарчых платформ, праграм, выступленняў. У іх было багата шчодрых абяцанняў і добрых пажаданняў, часам, мабыць, і не зусім рэальных, не зусім шчырых. Што ж, выбары ёсць выбары, палітыка ёсць палітыка... І жыццё ёсць жыццё, а ў ім — пустыя прылаўкі, злыя чэргі, чарнобыльскі сіндром, жыллёвая праблема... Сітуацыя надзвычай двухсэнсоўная, якая выклікае нестабільнасць, хістанні масавай свядомасці.

З іншага боку, як шмат зроблена, каб яшчэ больш узмацніць неразбярыху. У якіх, напрыклад, апаратных нетрах нарадзілася ідэя прызначыць у адзін дзень выбары ў Саветы ўсіх узроўняў, абрынуўшы на выбаршчыка дзесяткі прозвішчаў, рознанакіраваныя інфармацыйныя плыні?

Далей. Што такое выбары ў акрузе, дзе на адзін мандат прэтэндуюць дзевяць, дванаццаць, семнаццаць кандыдатаў? Хутчэй, конкурс прыгажосці... Сістэмны «грэх» аднапартыйнасці, па ўсім відаць, на развітанне зробіць нам яшчэ адну мядзведжую паслугу. Так, мандаты будуць заваяваны ў напружанай барацьбе, але, з улікам мяркуемай вялікай колькасці перагаласовак, наўрад ці будуць паўнаважкімі, спаўна забяспечанымі «валютай» галасоў выбаршчыкаў. Мы ж марым сёння пра аўтарытэтны беларускі парламент...

МІФЫ, ЯКІЯ ЛОПНУЛІ. Іх шмат. І, бадай, галоўны — пра «роўныя магчымасці». На справе гэта абарочвалася адсутнасцю магчымасцей для нармальнага вядзення перадвыбарчай кампаніі. Права

(Працяг на стар. 2).

ТРЭБА ВЫЖЫЦЬ СЁННЯ

Сюжэт пра Мінскі дзіцячы гематалагічны цэнтр, паказаны ў канцы мінулага года праграмай «Взгляд», хоць і быў «адаптаваны», усё ж выклікаў у многіх стан шоку. Па-першае, былі абвергнуты афіцыйныя запэўніванні ў тым, што малыя дозы радыяцыі, атрыманыя за кошт унутранага абпраменьвання, на здароўе не ўплываюць. Па-другое, выявіўся жахлівы стан нашай дзіцячай аховы здароўя...

Амаль чатыры гады назад на нарадзе, скліканай у сувязі з радыяцыйнай пагрозай, загадчыца Мінскага дзіцячага гематалагічнага цэнтра В. Алейнікава і прафесар М. Паўлава звярнулі ўвагу на гематалагічную службу Беларусі, бо ад радыяцыі найперш церпіць крывяносная сістэма, асабліва ў дзяцей. Аднак тыя, хто па службовым абавязку павінен быў аб гэтым паклапаціцца, не адрэагавалі. Згодна прагнозу спецыялістаў Мінздрава СССР А. Пятака, В. Мацюхіна, А. Цыба і інш. вострыя лейкозы (у народзе — белакроўе) праявяцца вельмі аддалена, і павелічэнне захворваемасці наўрад ці будзе адчувальнае.

Але яно адчувалася даволі хутка, прычым нават у такіх «бяспечных» месцах, як Мінск і Мінская вобласць, якія нават у разлік не браліся. Пасля выбуху ў Чарнобылі ў тры разы павялічылася паступленне ў цэнтр дзяцей з рознымі захворваннямі крыві. Сёння дзве трэці маленькіх пацыентаў стацыянара — з лейкозамі, толькі за першы месяц года — 6 новых выпадкаў. У дзесяць з лішнім разоў павялічылася колькасць крайне рэдкіх раней спадчынных лейкозаў. Амаль утрая ўзрасла смяротнасць па цэнтры.

Гром, які змусіў адказных асоб «перахрысціцца», грымнуў тады, калі невычэрпнае

(Працяг на стар. 2—3).

ГОЛАС ДА ГОЛАСУ...

(Пачатак на стар. 1).
грамадзян і іх асацыяцый на агітацыю было абмежавана да мінімуму, доступ да сродкаў масавай інфармацыі, якія па-ранейшаму знаходзяцца ў адных руках, надзвычай ускладнёны, спробы грамадскасці кантраляваць дзейнасць выбарчых камісій мелі поспех далёка не заўсёды...

Між тым, старшыня райвыканкома, «гаспадар раёна» меў магчымасць заняць зашклёныя вітрыны усіх падначаленых яму магазінаў. Міліцэйскі начальнік, расказваюць, наведваў усе бацькоўскія сходы ў школах акругі, дзе балаціраваўся, выкарыстоўваючы добрапрыстойную нагоду — каб праінфармаваць аб крымінагеннай абстаноўцы.

Затое працягвалася дыскрымінацыйная па сутнасці палітыка ў дачыненні да дэмакратычных грамадскіх рухаў і арганізацый. «Так званым», ім было адмоўлена карыстацца афіцыйнымі каналамі інфармацыі. Нават зварот трыццаці трох кандыдатаў, якія аб'ядналіся ў блок «Беларускі дэмакратычны форум» (выключна пакуль што з'ява ў палітычным жыцці рэспублікі, рэальная прыкмета сталення нашай дэмакратыі), быў праігнараваны рэспубліканскімі газетамі.

Перадвыбарчая кампанія паказала таксама, што дэмакратыя каштуе немалых грошай.

Не буду развіваць гэты тэзіс. Успомніце бляклыя плакаты на слупах і пад'ездах, «самвыдат», якім напаўняліся штодня вашы паштовыя скрынкі...

РАНІЦАЙ 7 САКАВІКА... Заканчваю гэтыя, зробленыя па гарачых слядах, нататкі. Аб'яўлены першапачатковыя вынікі першага тура першых у рэспубліцы дэмакратычных выбараў.

Стала вядома, што 4 сакавіка з 310 дэпутацкіх месцаў у Вярхоўным Савеце БССР запоўнена каля 100. Прыкладна ў 200 выбарчых акругах 18 сакавіка адбудзецца паўторнае галасаванне. У 18-ці на 22 красавіка намечаны паўторныя выбары.

Сярод тых, хто пасля першага тура стаў народным дэпутатам БССР — Яфрэм Сакалоў і Зянон Пазняк, Мікалай Дзямянцей і Станіслаў Шушкевіч, Міхаіл Кавалёў і Сяргей Навумчык...

З тых дзеячаў літаратуры, мастацтва, навукі, якія былі прадстаўлены ў «Выбарчым клубе «ЛіМа», барацьбу за дэпутацкія мандаты працягваюць Кастусь Тарасаў, Сяргей Законнікаў, Валянцін Акулаў, Міхась Ткачоў, Аляксей Марачкін, Ніл Гілевіч, Генадзь Бураўкін, Вінцук Вячорка, Пётр Садоўскі, Юрый Хадыка, Васіль Шаранговіч, Міхась Малько, Яўген Будзінас і іншыя.

Андрэй ГАНЧАРОЎ.

Перабудова і мы: урокі, трывогі, спадзяванні

І ГЭТА — ЭКАНАМІЧНАЯ САМАСТОЙНАСЦЬ?

Бадай, кожнаму з нас даводзілася чуць выступленні (у тым ліку і з усесаюзных трыбун) кіраўнікоў рэспублікі, у якіх гаварылася аб эканамічнай і палітычнай стабільнасці Беларусі. Так, у нас няма міжнацыянальных праблем, якія ўзніклі ў Закаўказзі і Узбекістане, забастовак, як у Кемераве і Варкуце. Але ў нас няма і таго ўзроўню разумення наспелых праблем у палітычным і эканамічным жыцці грамадства, які характэрны, напрыклад, для рэспублік Прыбалтыкі. Высокай ацэнкі, прынамсі, заслугоўваюць прынятыя ў гэтых рэспубліках канцэпцыі эканамічнай самастойнасці. Каторы чытач заўважыць, што такая канцэпцыя распрацавана і ў нас. Беларусь першай з рэспублік распрацавала палажэнне аб пераходзе на самафінансаванне і самакіраўніцтва. Але ж які рэальны змест беларускага варыянту гасразліку?

Закон «Аб перабудове кіраўніцтва эканомікай і сацыяльнай сферай у Беларускай ССР», распрацаваны Дзяржпланам БССР, паўтарыў практычна ўсе асноўныя элементы пастановы СМ СССР ад 15 сакавіка 1989 г. аб рэформе кіраўніцтва эканомікай у рэспубліках. Гэты дакумент не разглядаўся ў Вярхоўным Савеце СССР, многія яго ключавыя пазіцыі былі падвергнуты крытыцы на самых розных узроўнях. Прапанаваныя Вярхоўнаму Савету СССР для разгляду законы аб мясцовым самакіраванні і аб уласнасці пайшлі далёка наперад ад праекта 15 сакавіка. І нягледзячы на ўсё гэта, Дзяржплан БССР вернападдана (другога слова не знойдзеш) слухаецца цэнтра. Ці не таму беларускі варыянт рэспубліканскага гасразліку без прамаруджвання быў падпісаны ў Маскве? Цяжка знайсці тлумачэнне і таму факту, што беларускі закон не быў вынесены на абмеркаванне Вярхоўнага Савета рэспублікі. Такім чынам, вельмі важны для рэспублікі дакумент быў келейна распрацаваны ў нетрах апарату і гэтак жа келейна зацверджаны ў лепшых традыцыях перыяду застою.

Што ж прымушае так песімістычна ацэньваць гэты твор Дзяржплана рэспублікі? Па-першае, закон, па сутнасці, прадугледжвае старыя прынцыпы ўзаемаадносін рэспублікі і цэнтра. Праўда, у прэамбуле гаворыцца аб пераходзе ў адносінах з цэнтрам на дагаворныя формы, але гэта толькі прыгожая фраза, бо тыя формы не канкрэтызуюцца ў наступных раздзелах. Да чаго гэта прывядзе на практыцы? Зусім верагодна, што мінулагодні беспрэцэдэнтны дэфіцыт дзяржаўнага бюджэту СССР у 35 мільярдаў рублёў (з запазычаннямі з фондаў Дзяржбанка да 100 мільярдаў) складаўся не без удзелу Беларусі. Аднак ніхто ў яе не пытаўся, калі планаваўся такі дэфіцыт і наўрад ці пацікавіліся думкай Вярхоўнага Савета БССР, калі перакладалі частку гэтага дэфіцыту на дзяржбюджэт рэспублікі, і частку немалую 550 мільёнаў рублёў! Адбывалася гэта пры запазычанасці саюзнага бюджэту рэспубліканскаму больш чым у 3 мільярды рублёў. Нягледзячы на закон аб эканамічнай самастойнасці, Беларусі па-ранейшаму даводзецца расхлёбваць кашу, звараную цэнтральнымі ведамствамі, бо агульнаэканамічныя нарматывы, як і раней, мяркуецца зацвярджаць у цэнтры. І, як паказвае аналіз прынятага бюджэту краіны, пры памяншэнні яго дэфіцыту ў параўнанні з леташнім, рэспубліцы зноў запланаваны дэфіцыт больш чым у 500 мільё-

ТРЭБА ВЫЖЫЦЬ СЁННЯ

(Пачатак на стар. 1).
становішча перапоўненага дзіцячага стацыянара з яго хранічнай няхваткай медыкаментаў і персаналу стала здабыткам галоснасці. Надзіва хутка вырашыліся пытанні рамонту аддзялення — падключыўся Дзяржплан, выдаткаваў сродкі Саўмін. Гематалагічнае аддзяленне пакуль што перасялілася ў другое крыло будынка, а там, дзе яно было (бачыла з акна ў час гутаркі з Вольгай Вітальеўнай Алейнікавай), кіпела работа—ідзе рамонт. Як мне паведамілі ў Мінздраве рэспублікі, гэта толькі часовыя меры. У перспектыве — будаўніцтва Рэспубліканскага гематалагічнага цэнтра, які, акрамя ўласнага НДІ, будзе мець дзіцячы стацыянар на 150 ложкаў.

У Вольгі Вітальеўны на гэты конт сваё меркаванне:

— Такі цэнтр-гігант вымагае значных сродкаў. Па-другое, ці ёсць неабходнасць аб'ядноўваць у адным цэнтры дзіцячую і дарослую гематалогію? А вось адчуджаць ракавыя захворванні крыві ад іншых ракавых захворванняў няварта. Найбольш рацыянальна, мне здаецца, было б арганізаваць дзіцячы анкагематалагічны цэнтр на базе нашага і дзіцячага анкалагічнага аддзялення.

Заўважу, што супрацоўнікі прыгаданага аддзялення на чале з загадчыкам В. Паўленкам салідарны з В. Алейнікавай — у іх тыя ж праблемы, тыя ж метады лячэння, ды і дыягнастычнае абсталяванне аднолькавае.

— Мы маем 60 ложкаў, плюс 40 ложкаў у анкалогіі — гэта ўжо 100,— працягвае Вольга Вітальеўна. — Калі давесці іх колькасць да 150—180 і абсталяваць цэнтр першакласным абсталяваннем, можна будзе вырашыць праблему хутчэй і танней. А намечаныя Мінздравам перспектывы ў мацярок хворых дзяцей энтузіязму не выклікаюць. Чаму? Ды проста таму, што многія дзеці не дачакаюцца не толькі заканчэння будаўніцтва Цэнтра, але нават і яго пачатку. Цэнтр спатрэбіцца тым, хто захварэе заўтра. І такіх будзе шмат. А нашым дзецям трэба выжыць сёння!

Ці шмат шанцаў выжыць абяцае ім наша медыцына? Вывесці ў рэмісію ўдаецца ў 95—98 працэнтаў выпадкаў. Але калі гаворка ідзе пра выжываемасць, г. зн. аб стане рэмісіі, які прадоўжыўся б 5 і больш гадоў, тут нам пахваліцца няма чым. Паводле апошніх дадзеных, у ЗША выжываемасць дасягае 75—80 працэнтаў, у ФРГ —85 працэнтаў. А ў нас, па дадзеных Усесаюзнага анкалагічнага навуковага цэнтра, — 32 працэнты, па дадзеных Галоўнага гематолага краіны А. Вараб'ёва — 50, у беларускім цэнтры — усяго 15 працэнтаў.

— Справа ў тым,—удакладняе В. Алейнікава, — што Андрэй Іванавіч робіць выбарку па тых хворых, якія прайшлі поўны курс лячэння па праграме, а я ўлічваю фактычную выжываемасць.

Розніца паміж нашымі і замежнымі дасягненнямі ўражвае. Але ці варта здзіўляцца, калі адпаведных спецыялістаў амаль няма?! Медсясцёр —адна на 20—25 хворых! Мала тых, хто жадае працаваць там, дзе паміраюць столькі дзяцей. Нават брыгадны падрад, які дазволіў павысіць аклады, не спакушае. Да таго ж, сёння падвоіць медсёстрам зарплату (а належыць за гэтую цяжкую працу 80 (!) рублёў), азначае ўдвая скараціць іх колькасць і ўдвая нагрузіць работай. Дзе ўжо тут пераапрануць, накарміць дзіця, слова добрае сказаць, калі ледзь паспяваюць выканаць прызначэнні. Калі няма такіх неабходных тут стэрыльных боксаў, стэрыльнай ежы. Калі малое, адарванае ад маці, плача і адмаўляецца ад ежы, а пакласці ўсіх «цяжкіх» з мацяркамі няма ніякай магчымасці. Я ўжо не кажу пра абсталяванне і лекі.

Што такое 15-працэнтная выжываемасць? Для многіх гэта абстракцыя, інфармацыя, якая закранае хутчэй розум, чым сэрца. А вось вам адзін з многіх пачутых мною расказаў:

— Я не магу забыць, як паміраў Сашачка. Яму было два з паловай годзікі. Яго маці не пусцілі ў аддзяленне. Саша ўвесь час крычаў, прасіў: дай таблетку! Так ён пакутаваў тры дні.

Існуе афіцыйны цыркуляр, паводле якога анкалагічныя хворыя не падлягаюць рэанімацыі. Пэўна, з меркаванняў эканоміі. Але ж не толькі той, хто мае шанц на выздараўленне, але і той, хто пакідае жыццё, мае права разлічваць на

клопат медыкаў. І на дзейснае апераджальнае абязбольванне.

— У нашай бальніцы пры дзіцячым хірургічным цэнтры ёсць рэанімацыя, — гаворыць В. Алейнікава. — Але там хапае сваіх хворых. Перавесці туды дзяцей у тэрмінальнай стадыі лейкозу немагчыма. Дагэтуль яны паміраюць у агульных палатах. За мінулыя выхадныя — трое. У новым аддзяленні мы будзем рабіць пост інтэнсіўнай тэрапіі.

— Вольга Вітальеўна, як вы ставіцеся да таго, каб накіраваць дзяцей, у якіх яшчэ не ўсё страчана, на лячэнне за мяжу? Магчыма, разам са спецыялістамі, якія там прайшлі б стажыроўку?

— Станоўча. Скажу больш: стажыроўку было б карысна прайсці і медсёстрам.

Дагэтуль права вырашаць, пасылаць ці не пасылаць хворага на лячэнне за мяжу, мела толькі Масква. Вось і пяцігадовы Міця К. не паедзе за мяжу, яму адмоўлена на той падставе, што ў хлопчыка пакуль і так рэмісія. Так, але над Міцем дамоклавым мячом вісіць пагроза рэцыдыву. Яго можа справакаваць любая інфекцыя. Грып ці вятранка — для такога дзіцяці амаль прысуд. Адзіны ў гэтым выпадку ратунак— перасадка касцявога мозга —

наў рублёў. Пра якое «самафінансаванне» можна пры гэтым гаварыць? Няўжо рэспубліка, якая выпрабляе прадукцыі на 3,6 мільярда рублёў больш, чым выкарыстоўвае, не можа абысціся без бюджэту з дэфіцытам?

Якім чынам эканоміка нашай рэспублікі можа паўплываць на інфляцыйныя працэсы? Ці можа Беларусь абысціся без 10 мільярдаў рублёў, якія мяркуецца пусціць у абарот без таварнага забеспячэння? На пытанні гэтыя закон аб самакіраўніцтве БССР адказу не дае.

Другі аспект узаемаадносін «цэнтр—рэспубліка»—гэта пастаўкі прадукцыі ў агульнасаюзны фонд і атрыманне тавараў з яго. Калі пытанні бюджэту і фінансаў зразумелыя, бадай, толькі спецыялістам, то ўвоз і вываз прадукцыі, асабліва тавараў народнага ўжытку, прыцягваюць увагу многіх людзей. Сярод значнай часткі насельніцтва бытуе меркаванне, што Беларусь «жыла б добра», калі б большая частка мяса, бульбы, іншых сельскагаспадарчых прадуктаў, а таксама тэлевізараў, халадзільнікаў і г. д. не вывозілася за межы рэспублікі. Але ж мы не бачым сустрэчнай плыні сыравіны, металу і металапракату, паліва і г. д., без чаго нам аніяк не абысціся. У аб'ёме, вытворчасці і спажывання міжрэспубліканскія пастаўкі займаюць да 60 працэнтаў. Не трэба забываць і той факт, што рэспубліка экспартуе на 1 мільярд рублёў менш прадукцыі, чым імпартуе, г. зн. у значнай меры імпарт БССР забяспечваецца тымі ж нафтапастаўкамі з Сібіры. І ў той жа час нам неабходна адмовіцца ў міжрэспубліканскім абмене і пастаўках ва ўсесаюзны фонд ад палітыкі харчразвёрсткі, г. зн. ад жорсткага лімітавання цэнтральнымі ведамствамі — колькі, чаго і каму мы павінны пастаўляць, колькі ад каго атрымліваць. У гэтай бюракратычнай сістэме не спрацоўвае нават палажэнне аб рэалізацыі на месцах звышпланавай прадукцыі. Яна ў асноўным забіраецца і пераразмяркоўваецца цэнтральнымі канторамі. Ці змяняе ў гэтай практыцы што-небудзь закон аб самакіраўніцтве, распрацаваны Дзяржпланам БССР? Практычна нічога. Не сказана тут ні слова аб прамых дагаворных міжрэспубліканскіх пастаўках, якія прадугледжваюць не толькі роўнасць дагаворных бакоў і эканамічную эквівалентнасць абмену, але і абавязковы ўзаемны інтарэс, свабоду ў выбары не толькі аб'ёмаў узаемных паставак, але і партнёра. А ў дадатак яшчэ і цану на пастаўляемую прадукцыю. Апошняе пытанне—адна з самых балевых кропак у міжрэспубліканскім абмене. Старшыня Дзяржплана БССР В. Кебіч неаднаразова адзначаў у друку, што павышэнне аптовых цэн на сыравінныя рэсурсы (з 1990 г.) могуць зрабіць рэспубліку нерэнтабельнай, з пасіўным сальда ўвозу-вывазу. Калі цэны па-ранейшаму будуць устанаўлівацца ў Маскве, гэта напаткае Беларусь у самы бліжэйшы час. Механізм, які можа прадухіліць такую сітуацыю, у законе аб самакіраўніцтве БССР не прадугледжаны.

Што ж, у рэшце рэшт, згодна з законам мяняецца ва ўзаемаадносінах цэнтра і рэспублікі? Сёе-тое мяняецца. Напрыклад, у падпарадкаванне Савета Міністраў БССР, а таксама мясцовых Саветаў пераходзіць цэлы шэраг прадпрыемстваў і арганізацый. Гэта, вядома ж, грэе душу рэспубліканскага кіраўнічага корпуса — прыбаўляецца ўлады, узрастуць штаты і службовыя аклады (у Саўміне ўжо прайшла атэстацыя з адначасовым павышэннем акладаў). Аднак працоўныя калектывы прадпрыемстваў вельмі насцярожана паставіліся да такой перабудовы. Многія палажэнні закона БССР аб самакіраванні і самафінансаванні яны справядліва расцэньваюць як спосаб узмацнення бюракратычнага ціску на іх, абмежавання іх правоў. У законе аб самакіраванні прадугледжваецца ўдзел прадпрыемстваў у развіцці гарадской (раённай) гаспадаркі, сацыяльных аб'ектаў. Ніякіх матэрыяльных або грашовых рэсурсаў для гэтага, натуральна, не выдаткоўваецца — усё трэба рабіць за кошт рэзерваў прадпрыемстваў. Лічу, што ва ўмовах, калі лозунг «Уся ўлада Саветам» атрымлівае рэальнае эканамічнае напаўненне, прадпрыемствы павіны вырашаць толькі тыя пытанні, якія звязаны з вытворчасцю і павышэннем яе эфектыўнасці, у тым ліку і сацыяльныя, але па сваёй ахвоце.

Такім чынам, як бачым, мала што мяняецца ў адносінах цэнтр — рэспубліка, мясцовыя органы кіраўніцтва — прадпрыемствы. Дык, можа, у законе хоць бы мясцовыя Саветы знойдуць вырашэнне сваіх праблем? На першы погляд, быццам бы так. У іх падпарадкаванне пераходзяць многія прадпрыемствы і арганізацыі, бюджэт Саветаў цяпер таксама фарміруецца не зверху, а па ўстаноўленых нарматывах. Усё гэта добра. Ды толькі нарматывы падагнаны пад наяўную базу, як гэта аб'явіў Мінфін БССР. Фактычна ўсё застаецца па-старому—колькі вы атрымлівалі ад вобласці раней, столькі ж атрымаеце і цяпер, але ўжо па «абгрунтаваных нарматывах». І тут, як мы бачым, самастойнасць і самафінансаванне на даволі-такі кароткім павадку.

І апошняе па чарзе, але, відаць, першае па значэнні пытанне—пытанне аб уласнасці. Факты сведчаць аб нежаданні аўтараў беларускага гасразліку перайсці ад касметычных змен да сапраўды радыкальнай эканамічнай рэформы.

Сацыяльна - палітычныя падзеі ў рэспубліках Прыбалтыкі надалі пытанням рэалізацыі грамадскай уласнасці на рэгіянальным узроўні палітычную афарбоўку. Права рэспублік валодаць тэрыторыяй і яе рэсурсамі, а таксама прадпрыемствамі на гэтай тэрыторыі выводзіцца з канстытуцыйнага суверэнітэту саюзных рэспублік, права на самавызначэнне. У гэтым кантэксце рэспубліканская ўласнасць тоесная дзяржаўнай, акрэсленай межамі рэспублікі. І Саюз фактычна ператвараецца ў канфедэрацыю. Тут няма аб чым дыскутаваць. Калі ж мы застаемся ў федэрацыі, то аб'ект і сфера рэспубліканскай формы грамадскай уласнасці павінна стаць прадметам абмеркавання не толькі ў Вярхоўным Савеце СССР, але і ў рэспубліках.

Саюзная рэспубліка—гэта не проста рэгіён (вобласць, эканамічны раён). Гэта—дзяржаўна - нацыянальнае ўтварэнне. Уяўляецца адзіна правільным лічыць рэспубліканскай уласнасцю зямлю, воды, лясы і нетры — г. зн. усе прыродныя рэсурсы. З другога боку, нельга пагадзіцца з прапановамі прыбалтыйскіх рэспублік, што ўсе прадпрыемствы і арганізацыі на іх тэрыторыі (акрамя абаронных) павінны перайсці ва ўласнасць рэспублікі. Давайце не будзем забываць, што яны ствараліся намаганнямі Саюза. На якой падставе эстонцы будуць экспрапрыіраваць завод «Рухавік», а літоўцы філіял мінскага аб'яднання па вытворчасці халадзільнікаў? Няма патрэбы замест татальнай агульнасаюзнай дзяржаўнай уласнасці ўводзіць татальную рэпубліканскую. Гэта крок не наперад, а назад.

В. КРУГАВЫ,
кандыдат эканамічных навук, выкладчык РТІ.

у нас у краіне дзецям не робіцца. Дык ці варта чакаць, пакуль настане пагаршэнне? Лячэнне будзе даражэйшае, а шанцаў на поспех — менш. Але тое, аб чым я даведалася пазней, і зусім паставіла мяне ў тупік.

Нейкая адказная асоба росчыркам пяра вырашыла лёс шасцігадовай Іры Е. Прычына адмовы — пагаршэнне стану, дзяўчынцы пагражае выхад з рэмісіі. Разумееце?

У яе равесніцы Іры Ч. выпадак увогуле крытычны. Але ў яе аднялі апошні шанц на выжыванне — не пусцілі ў ГДР зрабіць там перасадку касцявога мозга. «А ў вас ёсць для гэтага 200 тысяч марак?» — спыталіся ў бацькоў Іры ў Мінздраве.

Пакуль што на замежнае лячэнне не трапіў ніводзін пацыент Мінскага дзіцячага гематалагічнага цэнтра. Але сякія-такія перспектывы акрэсліліся. Новым загадам рэспубліканскаму Мінздраву, нарэшце, даецца права самому вырашаць такія пытанні. Ды ёсць у гэтым загадзе момант, які насцярожвае: «накіраванню падлягаюць грамадзяне, у адносінах якіх ужо былі выкарыстаны ўсе дазволеныя ў СССР метады лячэння, а за мяжой да іх могуць быць ужыты дадатковыя ці новыя, якія не ўжываюць у нашай краіне». Але ж гэта менавіта тое, на што чыноўнікі ад медыцыны спасылаюцца ў сваіх адмовах: праграма вядзення лейкозных хворых агульнавядомая, схемы лячэння ў нас і за мяжой адны і тыя ж. Яно нібыта і так, ды толькі вынікі—розныя.

Вядуцца таксама перагаворы з некаторымі краінамі аб накіраванні на лячэнне дзяцей — ахвяр чарнобыльскай аварыі. Але такімі прызнаюцца толькі дзеці з найбольш пацярпелых раёнаў Гомельскай вобласці. Так што ні Міця, ні Ірына, ні астатнія дзеці з Мінска і Мінскай вобласці, якія захварэлі лейкозамі, у гэтую катэгорыю не трапляюць.

Вось што гаворыць пра гэта В. Алейнікава:

— Падзел хворых дзяцей на «чарнобыльскіх» і «не чарнобыльскіх», па-першае, не гуманны, а па-другое, я лічу, што пэўную дозу абпраменьвання атрымалі ўсе дзеці Беларусі— хто большую, хто меншую. Напрыклад, аб тым, што ў Мінскай вобласці ёсць забруджаныя раёны, мы даведаліся толькі нядаўна. А дагэтуль людзі елі прадукты з гэтай зямлі, нарыхтоўвалі кармы. Звестак жа, як уплывае на арганізм працяглая інкарпарацыя радыенуклідаў, мы не маем. Такога прэцэдэнта ў свеце няма. Думаю, што ў выпадку з лейкозамі вялікую ролю мае парог дозы, а не сам яе ўзровень. Больш высокая доза выклікае аплазію ці, дапусцім, рак шчытавіднай залозы. А малыя і звышмалыя непасрэдна ўплываюць на ДНК крывятворнай клеткі, выклікаючы мутацыі. Генная мутацыя змяняе гэтую клетку настолькі, што яна робіцца злаякаснай і потым ужо нараджае на сябе падобных.

Няцяжка прасачыць, якім чынам назапашваліся радыёнукліды ў арганізме дзяцей. Вось некалькі ўзятых наўздагад фактаў з вялікай колькасці, якія прыгадваліся ў друку толькі летась:

— «Адказны таварыш па тэлебачанні паведаміў: Хойніцкі сыраробны камбінат (граніца Хойніцкага раёна — за 5 кіламетраў ад разбуранага рэактара) спыніў работу ў 1986 годзе. Няпраўда. Завод працуе па сённяшні дзень, а яго прадукцыя рассылаецца па ўсёй рэспубліцы»;

— «Летам праверылі хлеб, які пякуць у Юрацішках, а ён аказаўся з радыенуклідамі...»;

— «Тры гады мы вазілі на палі і фермы (з пляцовак, размешчаных у зоне «жорсткага» кантролю) тарфакрошку, тры гады забруджвалі палі...»;

— «Мы дабаўлялі яго (радыеактыўнае мяса) да чыстага ў прапорцыі адзін да чатырох ці да пяці, зрабілі каўбасу і аддалі яе гандлю»...

На жаль, мы і сёння спрачаемся, можна ці нельга разбаўляць забруджаныя прадукты чыстымі, спрабуем даказаць, што ўжыванне малака і мяса з пэўнай дозай утрымання цэзію не паўплывае на здароўе і г. д. А дзецям проста трэба даваць прадукты дааварыйнай ступені чысціні! Так, ва ўсякім разе, думаюць мацяркі.

Але вернемся да нашага цэнтра. Нельга не расказаць пра тую адчувальную дапамогу, якую прапанавала яму людская міласэрнасць. Дзякуючы ахвяраванням, цэнтр ужо забяспечаны аднаразовымі шпрыцамі, з'явілася магчымасць закупіць сёе-тое з дарагога абсталявання, дзеці атрымалі дабаўку да панылага бальнічнага рацыёну ў выглядзе садавіны, сокаў, а часам і чырвонай ікры. Аддзяленню падарылі халадзільнікі, мэблю, каляровыя тэлевізары...

Калі б не калолі, не пяклі сэрца гэтыя злашчасныя 15 працэнтаў...

Таццяна ШПАРТАВА.

З пошты «ЛіМа»

•Дабрачыннасць: куды пойдуць грошы?
•Вінаваты «нефармалы»
•Дзякуй вам, землякі!

Некалі ў нас быў вельмі папулярны лозунг: «Дзеці — наш самы прывілеяваны клас». Жыццё засведчыла дэкларатыўнасць, няшчырасць гэтага лозунга. Дзе яшчэ ў свеце больш абяздоленых дзяцей, чым у нас?

У сярэдзіне студзеня Цэнтральнае тэлебачанне правяло сутачны телемарафон з мэтай збору сродкаў для Савецкага дзіцячага фонду. Сацыяльны эксперымент ЦТ выклікаў небывалы эмацыянальны ўсплёск. На рахунак Дзіцячага фонду паступіла больш за 61 мільён рублёў.

Не ведаю, як іншым, а мне да болю было шкада старшыню Дзіцячага фонду А. Ліханава і яго самаадданых памочнікаў, крыўдна за краіну, лепшыя людзі якой стаяць перад усім светам з працягнутай рукой, па рубліку збіраючы сродкі для рэалізацыі неадкладных праблем, якія даўно вырашаны ў цывілізаваных краінах.

Акрыленае поспехам першага телемарафона, ЦТ запланавала ў чацвёртую гадавіну чарнобыльскай трагедыі — 26 красавіка — правесці телемарафон для збору сродкаў у дапамогу ахвярам чарнобыльскай катастрофы.

Высакародныя намеры! Яны не пакінулі абыякавымі большасць з нас. Але... узнікае некалькі пытанняў.

Успамінаю, з якім энтузіязмам мы здавалі і адлічвалі сродкі для ліквідацыі вынікаў аварыі на Чарнобыльскай АЭС. Толькі цяпер, ды і то не з беларускага друку, мы даведаліся, што на Чарнобыльскі рахунак № 904 Дзяржбанка СССР паступіла 542. 922. 662 руб. 77 кап. З гэтых ахвяраванняў народа (у тым ліку і беларускага) рэспублікі, найбольш закранутай катастрофай, было адлічана ўсяго 3,68 працэнта гэтай сумы — 20 мільёнаў рублёў, Украіне — 72,7 працэнта (395 мільёнаў), 65 мільёнаў рублёў было пералічана Міністэрству атамнай энергетыкі — для кампенсацыі ўрону, нанесенага яму ў выніку аварыі, віноўнікам якой само і з'яўляецца.

Трэба вітаць ініцыятыву ЦТ аб правядзенні чарнобыльскага тэлемарафона, толькі баюся, як бы ён не стаў крыніцай новых крыўдаў жыхароў Беларусі. Таму давайце загадзя агаворым ўмовы ўдзелу жыхароў Беларусі ў гэтай высакароднай дабрачыннай телеакцыі. Магчыма, трэба прадумаць размеркаванне будучых ахвяраванняў прапарцыянальна нанесенаму ўрону? А, можа, з улікам ужо размеркаваных з рахунку № 904 сродкаў? Альбо адкрыць розныя рахункі паступленняў для кожнай з пацярпелых рэспублік?

У адным я перакананa цвёрда: жыхары рэспублікі павінны заявіць свой пратэст супраць удзелу ў дабрачыннай акцыі Міністэрства атамнай энергетыкі.

Н. КАТВІЦКАЯ,
супрацоўніца Беларускага інстытута фізічнай культуры.

31 студзеня ў абласным Доме палітычнай асветы праходзіла інструктыўная нарада прапагандыстаў Чыгуначнага і Кастрычніцкага раёнаў Віцебска. Вёў нараду кансультант Дома палітычнай асветы В. Сувораў, тэма— «Прычыны міжнацыянальных канфліктаў у краіне». Вядучы прывёў шмат лічбаў па эканамічным развіцці асобных рэгіёнаў нашай краіны за апошні час, прычым вывады, зробленыя пры гэтым, былі далёка не бясспрэчныя. Але самае цікавае было ў канцы, калі было пастаўлена рытарычнае пытанне: «Дык у чым прычына абвастрэння міжнацыянальных канфліктаў у краіне?» Адказ, дадзены кансультантам В. Суворавым, быў катэгарычны і просты: уся прычына ў дзейнасці ўсялякіх франтоў і нефармальных аб'яднанняў, якія ўводзяць у зман цэлыя народы. Прычыну масавасці і ўплыву літоўскага «Саюдзіса» кансультант растлумачыў... прывітальнай тэлеграмай М. С. Гарбачова ў яго адрас, пасланай у час стварэння гэтай арганізацыі. Але самыя цікавыя звесткі датычыліся Беларускага народнага фронту, тых метадаў, якімі дзейнічаюць яго прыхільнікі. Перш за ўсё кансультант давёў да ўдзельнікаў нарады сакрэт, як уся беларуская дэлегацыя на З'ездзе народных дэпутатаў збіралася звярнуцца з просьбай аб выдзяленні 16 мільярдаў рублёў на ліквідацыю вынікаў чарнобыльскай аварыі, але гэту акцыю сарвалі... дэпутаты, якія падтрымліваюць Беларускі народны фронт і якія ў самы рашучы момант «збеглі ў кусты» (выраз кансультанта). На маю просьбу назваць канкрэтныя імёны,—В. Сувораў сказаў, што былі ўсе дэпутаты, хто прыхільна ставіцца да Беларускага народнага фронту. Не растлумачыў кансультант, як іменна гэтыя дэпутаты перашкодзілі ўсёй дэлегацыі зрабіць неабходны для рэспублікі крок. Замест гэтага паследавала тлумачэнне, што БНФ імкнецца ўсё зваліць на ўрад рэспублікі, каб самому пралезці да ўлады. Затым быў прыведзены яшчэ адзін доказ «каварства» народнага фронту. Аказваецца, сёння кіраўнікі фронту, змагаючыся за дэпутацкія мандаты, выключылі са сваіх праграм пытанні аб беларускай мове (называлася імя Ю. Хадыкі), таму што большасць выбаршчыкаў адмоўна ставіцца да беларускай мовы. І, наогул, кіраўнікі БНФ пераклалі гэта «нявыгаднае пытанне» на плечы партыйных і дзяржаўных органаў, якія ідуць на выбары, прапагандуючы Закон аб дзяржаўнасці беларускай мовы, і шмат галасоў страцяць на гэтым. Вось такія довады пачулі прапагандысты двух раёнаў Віцебска на гэтай нарадзе. Напэўна, гэта ўжо не першае выступленне кансультанта Суворава, таму што гэтыя звесткі мне даводзілася ўжо чуць і абвяргаць іх. Цікава, а што скажуць на гэта народныя дэпутаты СССР, якія падтрымліваюць БНФ?

Урэшце, трэба ж ведаць праўду.

У. БАРЫШАЎ,
прапагандыст ПТВ-29.

Віцебск.

Так сталася, што мая жонка, дарагі мне чалавек, цяжка захварэла. Амаль год лячэння па розных бальніцах не прынесла паляпшэння. Хвароба абвастрылася. Спыніць працэс, на думку спецыялістаў, магло толькі лякарства, якое, на жаль, не вырабляецца ў нашай краіне і здабыць яго няма рэальнай магчымасці. Нават за мяжою набыць гэты гармон таксама праблема. І каштуе ён дорага.

І тады я паспрабаваў звярнуцца да нашых суайчыннікаў, што жывуць у Канадзе. Адказ прыйшоў хутка: нашы браты адгукнуліся на маю просьбу, сабралі больш за тысячу долараў грошай (столькі каштуе гэтае лякарства) і знайшлі магчымасць тэрмінова мне яго выслаць.

Вялікі дзякуй, дарагія суайчыннікі, у першую чаргу доктару Барысу Рагулю і ўсім незнаёмым, хто дапамог у гэтай высакароднай справе.

Вы не згубілі не толькі сваёй роднай мовы і культуры, але і пачуцця міласэрнасці. У неаплатным даўгу я перад вамі.

Зараз іншымі народамі і рэспублікамі Савецкага Саюза прызнаюцца культурныя дасягненні эміграцыі, а прадстаўнікі навукі і культуры з-за мяжы з'яўляюцца жаданымі гасцямі на Бацькаўшчыне. Толькі ў Беларусі не выпускаецца аніякай літаратуры эмігрантаў, няма пастаянных сустрэч з нашай багатай навуковай і культурнай грамадскасцю, раскіданай па ўсім свеце. На жаль, справы ў гэтым напрамку амаль не рухаюцца з месца.

Трэба спадзявацца, што перамены ў краіне дапамогуць пазнаць нашых суайчыннікаў не як класавых ворагаў і нацыяналістаў, а як патрыётаў сваёй Бацькаўшчыны, што праславілі наш край на іншых кантынентах.

Х. НЮНЬКА.

г.Вільнюс

З невялічкай вёсачкі Гумнішчы, што на Слонімшчыне, мы хадзілі ў мястэчка Азярніца за чатыры вярсты. Хоць бацькі зараблялі ў той час у калгасе толькі «палачкі», нас вымушалі выпісваць раённую газету «Вольная праца». Што ж зробіш, выпісвалі. Здаралася, сёе-тое і чыталі. Ішоў час, мы падрасталі. Недзе ў сёмым класе ўжо выпісвалі абласную газету «Гродненская правда». І нас тады не дзівіла: чаму яны на розных мовах? Аглядваючыся праз дзесяцігоддзі назад, я зразумеў, у чым тут справа. Мы лічылі, што раёнка на беларускай мове — для простых, някемных, а «Гродненская правда» на рускай — ужо для досыць адукаваных, сур'ёзных людзей.

Амаль усе мы ў старэйшых класах пісалі вершы. Справядліва ж кажуць: у пятнаццаць пішуць усе, у трыццаць — паэты, у шэсцьдзесят... Дык вось, мы пісалі і, вядома ж, на рускай мове. Я таксама. Праз пятнаццаць гадоў нават выдаў зборнік вершаў, пад някепскай, здаецца, назвай — «Море мечты». Ды мара аказалася міражнай. Упартым у нашай школе быў толькі дзесяцікласнік (з таго часу яго памятаю) Мікола Арочка. Ён пісаў вершы на беларускай мове. Цяпер Арочка, як вядома, пісьменнік, доктар навук...

Размову гэту я завёў таму, што да сённяшняга дня больш за дзесяць раённых і дзве абласныя (брэсцкая «Заря» і «Гродненская правда») выдаюцца на рускай мове.

Заходжу ў рэспубліканскае агенцтва «Саюздрук», што ў будынку Галоўпаштамта, на ўчастак апрацоўкі заказаў.

— Скажыце, калі ласка, — пытаюся, — з новага года абласныя газеты «Заря» і «Гродненская правда» на якой мове будуць выходзіць?

— Вядома, на рускай, — адказала начальніца ўчастка.

— А чаму не на беларускай?

— На гэту мову людзі яшчэ не перавучыліся. Ды і нам гэта нявыгадна: тыражы ўпадуць! — быў адказ.

Папытаўся, ці прадае «Саюздрук» абласныя газеты ў Мінску. Аказваецца, не — толькі «Мінскую праўду». А, думаецца, шкада: тысяча-другая экземпляраў кожнай абласной газеты тут не зашкодзіла б. Большасць з нас у сталіцы — людзі прышлыя, мы з'ехаліся з розных мясцін рэспублікі, і нам цікава ведаць, як жывуць землякі.

...Выходжу з агенцтва «Саюздрук», ля кіёска, што побач, страшэнная штурханіна. Аказваецца, прадаюць газету «Московские новости».

Паспрабаваў даведацца ў афіцыйных (дырэктыўных) установах: ці будуць берасцейцы і гараднічане чытаць свае газеты на роднай мове? Адказ: пытанне вывучаецца, разглядаецца. Ці не задоўга вывучаецца?

У. АЛЯХНОВІЧ.

Гэтае дзіўнае слова «звязда»...

Тры лісты з рэдакцыйнай пошты

Першы ліст быў кароценькі, літаральна ў некалькі радкоў, сэнс якіх зводзіўся да чытацкага пытання аб тым, чаму беларуская газета «Звязда» называецца менавіта «Звяздой» а не «Зоркай». Пытанне гэтае задаваў лімаўскі чытач з Мінска **М. Лабанок.**

Другі ліст прыслаў таксама мінчанін **С. Язерскі.** Ягоны ліст — ужо не толькі пытанне, але і спроба пошуку адказу, своеасаблівы пачатак даследавання «праблемы». Яшчэ летась, недзе ў маі, С. Язерскі звярнуўся ў рэдакцыю «Звязды» з тым жа пытаннем, што і М. Лабанок у «ЛіМ». Атрымаў адтуль ліст такога зместу: «Газета «Звязда» пачала выдавацца ў жніўні 1917 года. Гэта—старэйшая партыйная газета рэспублікі, друкавалася яна на рускай мове на сродкі рабочых і салдат. Пры перадводзе газеты на беларускую мову было вырашана пакінуць яе ранейшую (рускую) назву ў адпаведнай транскрыпцыі. Пры гэтым улічваліся папулярнасць і аўтарытэт газеты ў чытачоў менавіта пад такой назвай...»

«З гэтага адказу,— піша нам з добрай доляй іроніі тав. Язерскі,— я зразумеў, што паходжанне сваёй назвы газета тлумачыць вялікай пашанай беларусаў да мовы свайго старэйшага брата».

Сёлета ж, у нумары «Звязды» за 4 лютага, С. Язерскі нечакана напаткаў матэрыялы пад загалоўкам «Звязда» — слова беларускае». Што за матэрыял, спытаеце вы? Ды пра тое ж самае. Супрацоўнік рэдакцыі «Звязды» В. Жданко, адказваючы чытачу на тое ж сакраментальнае пытанне, даводзіў, што слова «звязда» не трэба разглядаць як кальку з рускай мовы, пры гэтым спаслаўся на аўтарытэт дырэктара Інстытута мовазнаўства імя Якуба Коласа АН БССР А. І. Падлужнага, які нібыта пацвердзіў гэта і нават заявіў: «Пры складанні новых слоўнікаў слова «звязда», відавочна, будзе ў іх уключана, і, такім чынам, перастануць узнікаць у чытачоў падобныя пытанні».

Прачытаўшы такое, наш лімаўскі чытач пытаецца: «Чаму толькі адно слова «звязда» явачным парадкам мяркуецца ўключыць у слоўнік і зрабіць яго беларускім? Хіба іншыя прыгожыя рускія словы нявартыя павагі?»

Свой ліст С. Язерскі заканчваў так: «Ці не возьме «ЛіМ» на сябе клопат зрабіць каментарый па гэтай вельмі цікавай справе?»

Мы ўжо меркавалі, якім чынам выканаць гэтую чытацкую просьбу, каго з навукоўцаў папрасіць пракаменціраваць сітуацыю са «звяздою», як літаральна назаўтра рэдакцыйная пошта прынесла яшчэ адзін, трэці ліст, на гэты раз за подпісам кандыдата гістарычных навук дацэнта Мінскага інстытута замежных моў **І. Шпадарука.** У лісце прачыталі:

«Іншыя рэчы лягчэй узвесці ў закон, чым узаконіць іх у грамадскай думцы. Нам ужо вядома «ўзаконенне» сталінскіх прац па мовазнаўстве і інш. І вось свежанькая прапанова аб «узаконенні». У артыкуле В. Жданко «Звязда» — слова беларускае» («Звязда» за 4 лютага г. г.) гаворыцца: «Зрэшты, ёсць і яшчэ адзін варыянт: каб не мяняць назву, увесці слова «звязда» ў слоўнік беларускай мовы і такім чынам «узаконіць» яго».

Ці не праўда, вельмі проста і лёгка? Нават ёсць спасылка на стары «Расійска-беларускі слоўнік» (1928 г.), дзе «значацца абодва варыянты — і «зорка», і «звязда». Праўда, дзеля справядлівасці заўважым, што апошняе слова ў гэтым слоўніку не «звязда», а «зьвязда» (стар. 151), але такой бяды, не будзем запыняцца на гэтай акалічнасці, як не запыняецца на ёй і аўтар.

Ну а чаму б не зазірнуць у больш сучасныя навуковыя выданні? Вось бяром «Русско-белорусский словарь» (Мн., 1982). На стар. 294-й тут запісана: «Звязда — зорка». Разгорнем «Белорусско-русский словарь» (Мн., 1988): «Зорка — в разн. знач. звезда» (стар. 535). І , нарэшце, звернемся да «Этымалагічнага слоўніка беларускай мовы» (Мн., 1985, т. 3). На стар. 320-й чытаем: «Звязда — зорка (назва рэспубліканскай газеты) з рус. звезда». А на стар. 344-й адзначана: «Зорка — нябеснае цела». І ніякае «звязды» — гэтага архаічнага рускага слова на беларускай ніве.

Дык што ж тут «узаконьваць» ды яшчэ спасылацца на такога вядомага мовазнаўцу, як А. І. Падлужны?

У канцы ліста тав. Шпадарук выказвае такую параду-прапанову: «Калі супрацоўнікі «Звязды» не хочуць далей хавацца за «рэвалюцыйнае» слова, то хай патурбуюцца і пераймянуюць старэйшую нашу газету, скажам, у «Родны край» ці «Беларускі край» і скончаць тым самым гаворку пра «звёзды» і «зоркі».

Нам думаецца, рабіць нейкі іншы каментарый наўрад ці ёсць патрэба.

Аддзел пісьмаў і грамадскай думкі.

Мы страцілі многія ілюзіі адносна ролі і месца КПСС у нашым грамадстве. Учарашняя лозунговая «класіка»: «Партыя — арганізатар нашых перамог!», «Партыя—наш рулявы!», «Партыя і народ—адзіныя!», тысячы разоў паўтораная на старонках газет і кніг, па радыё і тэлебачанні, на кумачах транспарантаў, зараз успрымаецца, бадай, ці не здзеклівa.

Сёння многія абвінавачваюць партыю ў тым, што яна прывяла краіну да краю бездані. Так, эмоцыі ёсць эмоцыі, але што КПСС перажывае сёння крызіс даверу да сябе—рэальнасць, ад якой не адмахнешся, пра якую не змоўчыш.

Гэтая думка гучала ў многіх выступленнях на лютаўскім Пленуме ЦК КПСС, яна знайшла сваё адлюстраванне ў праекце Платформы ЦК да XXVIII з'езда партыі «Да гуманнага, дэмакратычнага сацыялізму». Нагадаем хоць бы вось гэтыя радкі праекта: «Аўтарытарны рэжым крайне адмоўна адбіўся на партыі, яе ролі ў грамадстве і метадах работы. Склалася фактычна партыйна-дзяржаўная структура ўлады... Вялікую шкоду прынеслі звышцэнтралізацыя, падаўленне свабоднай думкі, рэпрэсіі. Вялікі ўрон прэстыжу партыі нанеслі факты ідэйнага і маральнага перараджэння».

Сёння з асаблівай вастрынёй успрымаеш увесь фальш слоў аб «маналітным адзінстве» партыі, аб тым, што «партыя моцная сваім калектыўным розумам», іншых пастулатаў з арсенала ідэалагічных ведамстваў. Ні для каго не з'яўляецца сакрэтам, што ці не адразу пасля смерці У. І. Леніна партыя падзялілася на кіруючую вярхушку і фактычна бяспраўныя партыйныя нізы, якім было наканавана слепа выконваць волю правадыроў.

З гэтых няпростых пытанняў і пачалася наша гутарка з сакратаром парткома Мінскага аўтазавода Эдуардам Падаляком.

ЧАС СТРАЧАНЫХ ІЛЮЗІЙ, ЧАС НАДЗЕЙ

З сакратаром парткома Мінскага аўтазавода Эдуардам ПАДАЛЯКАМ гутарыць карэспандэнт «Літаратуры і мастацтва» Міхась ЗАМСКІ

М. Замскі: — Нядаўна на партыйным сходзе Саюза пісьменнікаў БССР адзін з літаратараў-камуністаў заявіў аб выхадзе з КПСС, матывуючы сваё рашэнне нежаданнем знаходзіцца больш у радах партыі, якая губляе свой аўтарытэт у народа. Год назад учынак гэты ўспрымаўся б як экстраардынарны. Сёння ж асаблівага здзіўлення ён не выклікаў, здаюць партбілеты нямала камуністаў. А на МАЗе?

Э. Падаляк. — Перш чым адказаць на гэтае пытанне, скажу, што на ўліку ў нашай партарганізацыі знаходзіцца 4360 камуністаў. Наша партыйная арганізацыя — адна з самых буйных у рэспубліцы. Што тычыць выхаду з партыі, дык за мінулы год заявы аб здачы партбілетаў напісала каля сарака чалавек.

— Рабочыя?

— І рабочыя, і ітэр.

— А колькі за гэты тэрмін у партыю прынята?

— Крыху больш, чым выйшла — 45 чалавек.

— Вам, сакратару парткома, непрыемна сутыкацца з фактамі выхаду з партыі...

— Радасці, вядома, мала, але, скажу па шчырасці, трагедыі з гэтага не раблю. Здача некаторымі камуністамі сваіх партбілетаў не з'явілася для мяне неспадзяванай. У значнай ступені гэта вынік заганных метадаў прыёму ў КПСС, якія практыкаваліся ў мінулыя гады. Усё ж планавалася зверху — колькі прыняць рабочых, інжынерна-тэхнічных работнікаў, колькі жанчын, камсамольцаў і г. д. Невыпадкова ў партыі аказаліся і людзі з меркантыльнай псіхалогіяй.

— Як жывецца-працуецца чалавеку, што выйшаў з партыі?

— Як працаваў, так і працуе. Ніякай дыскрымінацыі гэтых людзей мы не дапускаем. Дарэчы, у праекце Платформы ЦК прадугледжаны свабодны выхад з КПСС.

— Вы ўдзельнічалі ў рабоце лютаўскага Пленума ЦК. Раней наш брат-газетчык у такіх выпадках пытаўся: «Як вам ПАШЧАСЦІЛА трапіць туды?» ці «чым вы абавязаны ГОНАРУ стаць удзельнікам гэтай ГІСТАРЫЧНАЙ падзеі?». Старыя слоўныя штампы ўчэпіста трымаюць нас у сваіх абдымках, але — як вы ўсё-такі апынуліся на Пленуме, не будучы членам ЦК?

— Калі помніце, у інфармацыйным паведамленні аб адкрыцці Пленума адзначалася, што на яго запрошаны сярод іншых і сакратары буйных пярвічных партарганізацый. Дарэчы, на Пленуме прысутнічала каля сарака маіх калег з буйнейшых заводаў краіны — КАМАЗа, Чэлябінскага трактарнага завода, Іжорскага завода і іншых прадпрыемстваў.

— Ці не тлумачылася запрашэнне на Пленум гэтай катэгорыі людзей тым, што М. С. Гарбачоў не быў упэўнены ў падтрымцы большасці ЦК? Тым больш, што вам было прадастаўлена права галасаваць нароўні з яго членамі.

— Пэўна пра матывы нашага запрашэння сказаць не магу, адзначу толькі, што ў час нашай сустрэчы з Міхаілам Сяргеевічам, якая адбылася адразу пасля Пленума, мы выказалі яму сваю думку, што запрашэнне прадстаўнікоў нізавых партарганізацый для ўдзелу ў рабоце пленумаў ЦК КПСС трэба практыкаваць і надалей. Ён з намі пагадзіўся.

— Усе выступленні на Пленуме былі апублікаваны (здаецца, упершыню), многія з іх уразілі рэзкасцю меркаванняў, але ўсё-такі і па іх цяжка меркаваць пра атмасферу, што панавала на Пленуме, пра асаблівасці палемікі, нарэшце, пра чыста чалавечыя якасці членаў гэтага вышэйшага органа партыйнай і, фактычна, дзяржаўнай улады...

— Мне, чалавеку, што ўпершыню трапіў у такую абстаноўку, было ўсё цікава, нават само знаходжанне ў зале пасяджэнняў пленумаў ЦК у Крамлі. Уразіў на пасяджэннях шырокі плюралізм думак, адкрытасць, раскаванасць.

Дарэчы, мне давялося блізка сустракацца з Міхаілам Сяргеевічам у час работы ў рэдакцыйнай камісіі па дапрацоўцы праекта платформы, у якую я таксама быў уведзены. Калі гаварыць пра яго як пра асобу, дык ён вельмі вабіць сваёй дэмакратычнасцю, уменнем уважліва выслухаць субяседніка.

— Я асабіста не прымаю кансерватыўных пазіцый, з якіх выступалі на Пленуме пасол у Польшчы У. Бровікаў, першы сакратар Ленінградскага абкома і гаркома КПСС Б. Гідаспаў, другі сакратар ЦК Кампартыі Казахстана В. Ануфрыеў і некаторыя іншыя, але, тым не менш, нельга адмовіць, напрыклад, таму ж У. Бровікаву ў слушнасці яго ацэнак многіх палажэнняў праекта платформы, як аморфных, дэкларацыйных, адарваных ад жыцця.

— Я далёкі ад думкі ідэалізаваць праект платформы. На мой погляд, ён павінен быў быць больш сціслы, лаканічны, больш канкрэтны ў вызначэнні шляхоў развіцця грамадства. У праекце гаворыцца, што мы партыя сацыялістычнага выбару. Відаць, трэба было б вызначыць, што тут канкрэтна маецца на ўвазе, якую мадэль сацыялізму мы будзем будаваць.

— Даруйце, Эдуард Васільевіч, за семдзесят гадоў сваёй улады партыя неаднойчы заяўляла, што сацыялізм у нас пабудаваны «канчаткова і незваротна», што жывём мы пры «развітым сацыялізме» і г. д. А цяпер, аказваецца, нам яшчэ трэба будаваць сапраўдны сацыялізм. Ці не замнога для адной краіны столькі «варыянтаў» сацыялізму?

— Жыццё не стаіць на месцы, трэба шукаць шляхі ўдасканалення нашага грамадства, выкарыстоўваючы пры гэтым і свой удалы вопыт, і вопыт замежных краін, скажам, той жа Швецыі. Я лічу, што партыя, выпрацаваўшы зараз новыя падыходы да форм уласнасці, знаходзіцца на правільным шляху. Я думаю, што дасць вялікі імпульс развіццю эканомікі пераход на формы калектыўнай, кааператыўнай, індывідуальнай уласнасці (пры ўмове, што яна не прывядзе да эксплуатацыі чалавека чалавекам).

— Вы лічыце, што чалавеку лепей, калі яго эксплуатуе дзяржава? Я нядаўна прачытаў у «Аргументах и фактах», што ў капіталістычных індустрыяльна развітых краінах рабочаму вяртаецца да 70 працэнтаў затрачанай ім працы, у нас жа...

— У нас каля дваццаці... Я чытаў гэты артыкул. Хоць класікі марксізму далі, здаецца, вычарпальную характарыстыку эксплуатацыі чалавека чалавекам, але, бачыце, прайшло з таго часу больш за сто гадоў, свет, у тым ліку і капіталістычны, стаў іншы і трэба гэта ўлічваць. Мо сапраўды, лепей, каб нас не эксплуатавала дзяржава, якая не можа забяспечыць нам прыстойнага жыцця?

— Пры сучасным узроўні тэхнікі, скажам, сельскагаспадарчай, селянін, той жа фермер, можа весці гаспадарку ўласнымі, *сямейнымі сіламі*. На трэцяй сесіі Вярхоўнага Савета СССР пры абмеркаванні закона аб зямлі акадэмік В. Ціханаў трапна заўважыў, што як толькі займеннік «мы» быў пастаўлены наперадзе займенніка «я», усё ў краіне пачало рабіцца не так, як гэта *павінна* рабіцца ў цывілізаваным грамадстве.

— Як пісаў вядомы наш эканаміст Мікалай Шмялёў, будаўніцтва грамадства ўсеагульнай роўнасці — гэта будаўніцтва грамадства роўнасці па жабрацтве. Што грахі ўтойваць, абвешчаны намі асноўны пастулат сацыялізму — ад кожнага па здольнасцях, кожнаму па працы — застаўся фактычна на паперы. Выйсце адно — давесці да канца перабудову ў эканоміцы, на аснове новых законаў аб зямлі, уласнасці, карэнным чынам пераадолець адчужэнне чалавека ад сродкаў вытворчасці, незацікаўленасць яго ў выніках працы. У праекце платформы падкрэсліваецца, што рашэнне бягучых сацыяльна-эканамічных праблем непарыўна звязана з радыкальнай эканамічнай рэформай, якая мае на ўвазе замяніць камандна-размеркавальную сістэму з уласцівым ёй манапалізмам, безыніцыятыўнасцю і безгаспадарчасцю, ігнараванне інтарэсаў спажыўца — планава-рыначнай эканомікай, заснаванай на шматаблічнасці форм уласнасці.

— Многія, ведаю, задаюцца пытаннем — ці не спазнілася партыя са сваёй платформай, ці зможа зараз пераадолець крызіс у сваіх радах, у грамадстве, у краіне?

— Многія ўдзельнікі Пленума адзначалі, што Цэнтральны Камітэт партыі часта не паспявае за падзеямі, якія адбываюцца ў краіне, марудна рэагуе на іх. Што тычыцца платформы, дык ЦК, на маю думку, павінен быў выйсці з ёй на паўтара-два гады раней. Трэба цяпер вяртаць упушчанае. Думаю, менавіта гэта падштурхнула ўдзельнікаў Пленума наблізіць тэрмін правядзення XXVIII з'езда КПСС.

Я б сказаў, што нам, камуністам, вельмі замінае адсутнасць сапраўдных тэарэтыкаў партыі. Вучоныя-грамадазнаўцы абмяжоўваюцца спрэчкамі, як лепей інтэрпрэтаваць тое ці іншае выказванне класікаў марксізму. Мы ж чакаем ад іх выпрацоўкі дзейснага навуковага інструмента, метаду, які б дапамог знайсці выйсце з крызіснага становішча, у якім мы апынуліся.

— Я не бяру іх пад абарону, але можна зразумець разгубленасць нашых грамадазнаўцаў перад тварам таго, што адбываецца зараз у сусветным камуністычным руху. Я не кажу ўжо пра мірныя і паўмірныя перавароты ў краінах сацыялістычнай садружнасці, у выніку якіх камуністы страцілі ўладу. Там не ўчора гэта пачалося, і рана ці позна такі фінал павінен быў наступіць. Але вось літаральна днямі прыйшла вестка аб тым, што самараспускаецца Італьянская камуністычная партыя, адна з самых вялікіх і актыўных на Захадзе. Ёсць пра што падумаць.

— Камуністы павінны пазбаўляцца старых догм, старых стэрэатыпаў аб развіцці грамадства. Пра гэта недвухсэнсоўна гаворыцца і ў праекце платформы. Менавіта ў такім ключы павінна ісці перабудова ў нашай партыі.

— Агульна прызнаны факт, што перабудова ў партыі адстае ад перабудовы ў духоўным і *палітычным жыцці грамадства*. Атмасфера свабоды, дэмакратыі і галоснасці не распаўсюдзілася на партыю.

— Але ж менавіта КПСС заклікала краіну да перабудовы, узначаліла яе.

— У адным доме мне нядаўна *давялося пачуць* такое пытанне: чаму партыя не ставіла пытанне аб перабудове, скажам, пры Брэжневе ці пры Чарненку? Ці мо камуністы тады былі ўсім задаволены?

— Не, не былі задаволены. Па сабе ведаю, па таварышах па партыі. Але адсутнасць дэмакратыі ў самой КПСС спрыяла стварэнню абстаноўкі, пры якой кожная думка, якая не адпавядала афіцыйнай лініі, бязлітасна каралася. Дэмакратызацыі партыі — вось што нам, камуністам, не хапае ў першую чаргу. У час сустрэчы з М. С. Гарбачовым я, як адзін са старшынь Мінскага клуба «Камуніст», пры падтрымцы іншых таварышаў унёс прапанову прадугледзець у будучым Статуце партыі механізм, які б даваў магчымасць пярвічным партарганізацыям, а значыць, і радавым камуністам, уплываць на рашэнні, што прымаюцца ў вышэйшым эшалоне кіраўніцтва партыі. На той сустрэчы я выказаў і такую думку — у складзе будучага Прэзідыума ЦК партыі павінны абавязкова быць рабочыя, сяляне, прадстаўнікі інтэлігенцыі. Не для праформы, вядома, а для таго, каб у вышэйшым органе партыйнай улады былі людзі, якія добра ведаюць становішча спраў на месцах, настрой, патрэбы працоўных.

— У тых жа «Аргументах и фактах» нядаўна былі надрукаваны статыстычныя дадзеныя аб структуры і складзе кіруючых органаў КПСС. Дык вось, аказваецца, каля 80 працэнтаў цяперашняга ЦК партыі складаецца з партыйных і дзяржаўных функцыянераў.

— Гэта не ўпрыгожвае партыю. У склад кіраўніцтва КПСС павінны прыйсці свежыя сілы. Пераважна з нізоў.

— Ваша думка, Эдуард Васільевіч, слушная, хоць я сумняваюся, што гэта выратуе партыю. Дзе гарантыя, што новыя *кіраўнікі праз нейкі* час не стануць такімі ж, як іх папярэднікі? Што тычыць іх рабоча-сялянскага паходжання, дык жа і сталінскае Палітбюро складалася не з графаў і князёў. Сам «геній усіх народаў», як вядома, быў сынам шаўца. Так што ўсе чыстыя *пралетарыі*. А што нарабілі? І потым, я лічу, што справа не толькі ў тым, які ён, «верх» партыі, — вялікую непрыязь, незадаволенасць народа выклікае частка партыйнага апарату, якая канчаткова абюракрацілася, «заэліцілася». На словах падтрымліваючы перабудову, яна на самай справе з усіх сіл тармозіць яе, асабліва калі бачыць, што перамены ў краіне пагражаюць асабістай кар'еры, што яны могуць наблізіць час, калі прыйдзецца адказваць за развaленую эканоміку, карупцыю, уласную хцівасць.

Нішто так, дарэчы, не абурае народ, як сацыяльная няроўнасць, прывілеі партыйнага «істэблішмента». У людзей накіпела, і яны не даруюць кавалка дэфіцытнага мяса, схаванага ў багажніку *чорнай* «Волгі» наменклатурнага работніка, як гэта было ў Чарнігаве, суперкамфартабельнага асабняка на беразе Волгі першага сакратара Валгаградскага абкома партыі, незаконна атрыманыя кватэры для сваіх дамачадцаў іншымі сакратарамі гэтага ж абкома, дачы, паляўнічыя домікі для наменклатуры ў іншых абласцях краіны. І ўсё гэта на фоне глабальнай нястачы, пустых паліц у магазінах, талоннай сістэмы, жабрацкіх пенсій і да т. п. Ці будзеш цяпер здзіўляцца «абласным рэвалюцыям», якія адбываюцца па ўсёй краіне? Не аднаго «тлустага ката» там выцягнуў народ з цёплых, утульных крэслаў.

— Я тамашняй абстаноўкі не ведаю, як і вы, магу карыстацца толькі інфармацыяй, змешчанай у сродках масавай інфармацыі.

— Вы лічыце яе недакладнай?

— Не, але я супраць ажыятажу, які раздзьмухваецца вакол гэтых падзей.

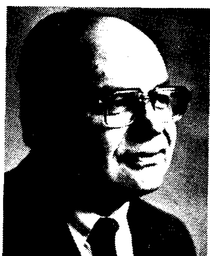
— Прывілеі, якімі карыстаецца партыйна-дзяржаўная эліта—рэальная з'ява, яна раз'-

(Працяг на стар. 12).

Падаляк Эдуард Васільевіч. 42 гады. Нарадзіўся ў Кіраўскім раёне Магілёўскай вобласці ў сям'і вясковых настаўнікаў. Скончыў Беларускі політэхнічны інстытут. З 1972 года працуе на Мінскім аўтамабільным заводзе. Займаў пасады тэхнолага, інжынера-выпрабавальніка, намесніка начальніка цэха, намесніка генеральнага дырэктара. Два гады назад абраны сакратаром парткома МАЗа. З'яўляецца таксама старшынёй савета сакратароў партарганізацый аб'яднання «БелаўтаМАЗ». Удзельнік лютаўскага Пленума ЦК КПСС.

Алег ЛОЙКА

НАВУКА НАВУК — ФІЛАЛОГІЯ

Навукай навук называлі філалогію ў сярэдневякоўі. Тое даўно ўжо забылася, бо і філасофія *аб'яўлялася навукай навук,* а ў часы культу «Гісторыя ВКП(б)», рэдагаваная І. В. Сталіным, на тое прэтэндавала... Ды і сёння прэтэнзія на «навуку навук» усё яшчэ можа выклікаць пярэчанне. Тым не менш — насуперак усім пярэчанням — навукай навук аб'яўляйся сёння, філалогія, бо такой навукай ты павінна стаць, бо без ваяўнічасці ты і аказалася патаптанай адміністрацыйна-каманднай сістэмай, як і дагматычным мысленнем, як і вульгарным сацыялагізмам — спадручнымі Сістэмы. Мляўкасць *філалогіі стала прычынай яе другаснасці,* уступчывасці тэхнарыям, верхаводству іх у атмасферы грамадска-культурнага жыцця часу НТР. *Уступкі гэтыя прывялі да найвялікшых* страт — перш за ўсё ў галіне духоўнасці. Між тым сёння справы філалогіі — не проста акадэмічныя, а грамадска-культурныя, нацыянальна-адраджэнцкія.

ШТО, АДНАК, у XX стагоддзі адсунула гуманітарныя навукі, у тым ліку і філалогію, на задні план? Найперш рэвалюцыі ў навуцы — у фізіцы, біялогіі, астраноміі. Спробы рэвалюцыі ў вобласці літаратуры, якія былі звязаны з аднаўленнем класічнага, гарманічнага мастацтва слова, з мастацтвам мадэрнізму, усялюдскага прызнання ёй не далі. Перад здзіўляючымі поспехамі, звязанымі з адкрыццём законаў адноснасці і таямніцаў ядра, квантавай тэорыі, кібернетыкі, перад цудамі генетыкі, перад з'яўленнем радыётэлескопа, які адкрыў сто мільярдаў новых Галактык, класічная літаратура і філалогія пачалі здавацца архідапатопнымі з'явішчамі. І што з таго, што яшчэ А. С. Пушкін у сваім XIX стагоддзі пісаў: «Стагоддзе можа ісці сабе наперад, навукі, філасофія і грамадзянскасць могуць удасканальвацца і змяньвацца, — ды паэзія застаецца на адным месцы. Мэта яе адна, сродкі тыя ж...» XX стагоддзе да «нерэвалюцыйнай» філалогіі астывала пачуццямі і ўвагай усё больш і больш.

У нашай краіне ва ўмовах найвялікшай сацыяльнай рэвалюцыі — пры раппаўскіх запатрабаваннях пралетарскасці ў літаратуры як нібы вышэйшай формы яе рэвалюцыйнасці, пры скідванні з карабля сучаснасці Пушкіна, Купалы, Коласа, Багдановіча, пры суцэльнай кан'юнктурнай палітызацыі паэтычнага слова, якая расквітнела пры кульце асобы — адносіны да філалогіі, да «чыстай» гуманітарнасці, вядома ж, зноў падупалі. Галоўнай задачай ставілася змена сацыяльных абставін, непасрэдныя ж сродкі ўгрунтавання духоўнага свету чалавека ў іх «чыстым», агульначалавечым выглядзе, адным з якіх з'яўляецца філалогія, ігнараваліся. Пры гэтым сваю ролю пастаянна здзяйсняла і НТР — навукова-тэхнічная рэвалюцыя. Нездарма паэт сказаў:

Что-то лирики в загоне,
Что-то физики в почете.

Сёння — пасля Чарнобыля, пасля экалагічных катастроф, якія коцяцца па зямлі, фізікі ўжо не ў тым «пачоце». Але і лірыкі, як былі, застаюцца пасынкамі грамадства, хоць яно пакутуе ад эканамічных нягод, крызіснага стану ў прамысловасці, у сельскай гаспадарцы, у перабудове палітычна-дзяржаўных асноваў краіны. Па-ранейшаму надзея на ўсё, што хочаце, толькі не на «лірыку»: на рэформы ў прамысловасці і апараце, у эканамічнай сферы і чыгуначным транспарце і г. д. І як тут даказаць, што не другаснаю яна павінна быць, а першаснаю?!

Трэба сказаць, што ўжо ў застойны час актыўныя сілы гуманітарных навук, якія разумелі і ўпадак і славу філалогіі, і яе ролю, і яе будучыню, здольвалі дастаткова заяўляць пра сябе. Я тут маю на ўвазе, у прыватнасці, выступленне акадэміка М. П. Аляксеева, які ў часопісе «Неделя» некалі пісаў: «Філалогія як ніякая іншая навука служыць збліжэнню людзей. Яна дазваляе бачыць і адчуць мінулае як суперажыванне, як сапраўдную рэальнасць. У ёй можна знайсці ключ да разумення чалавека і яго разумовага жыцця ў любую гістарычную эпоху». Усё гэта — так.

Справе інтэрнацыяналізацыі — збліжэнню людзей — служыць філалогія і справе нацыянальнага самасцвярджэння народаў. У ёй сапраўды ключы да разумення чалавека, гісторыі і сучаснасці. Але — галоўнае — у ёй ключы да сапраўднага гуманістычнага ўзвышэння чалавека, народа, грамадства — узвышэння, якога так сёння бракуе нам, — кожнаму асобнаму чалавеку, і кожнай асобнай нацыі, і ў цэлым нашаму грамадству. Філалогія як змясцілішча першапрыярытэтных маральных каштоўнасцяў людства, — у ёй паратунак ад бездухоўнасці, амаральнасці, злачыннасці. У сярэдневякоўі яшчэ ератыкі гаварылі, што ў іх два багі — Хрыстос і філалогія. Сёння на тых, хто не верыць у Хрыста, можа ўздзейнічаць толькі адзін бог — філалогія. Прычым, яна не толькі фактар павышэння духоўнасці, — не толькі!..

Мы зараз усё часцей ад сродкаў інфармацыі даведваемся пра тое, як рост прамысловай вытворчасці ў развітых краінах свету напрамую залежыць менавіта ад росту гуманітарнага патэнцыялу людзей, занятых у сферы вытворчасці. У ЗША зараз на шэрагу прадпрыемстваў толькі 20% у кіраўніцтве займаюць інжынеры, а 80% сярод упраўленцаў — людзі гуманітарных прафесій. Тое ж — на прадпрыемствах Японіі. А прафесійная падрыхтоўка інжынерных кадраў у многіх краінах Захаду ўжо даўно прадугледжвае двухгадовую вышэйшага профілю базавую філалагічную падрыхтоўку, — іншымі словамі, два гады інжынер вывывучае філфакаўскія прадметы, перш чым брацца за асваенне сакрэтаў інжынернай прафесіі. Відаць, у гэтым і ёсць на сёння рэальная мерка ўвагі сучаснага цывілізаванага свету да гуманітарных навук. Перабудова нашага грамадства ў гэтай сувязі, зразумела, не можа адбыцца без радыкальных змен у адносінах да гуманітарнай сферы. Змены гэтыя павінны адбыцца на ўсіх узроўнях — на агульнаадукацыйным у сярэдняй школе, на прафесійнай падрыхтоўцы гуманітарыяў у ВНУ, у цэлым ва ўсіх слаях і праслойках грамадства рэспублікі.

У ГЭТАЙ СУВЯЗІ найбольш карэнны пералом патрэбен школе, якую найперш трэба вывесці з-пад дзеяння закона аб усенавучы, які па сутнасці прывёў да прафанацыі ў нашым грамадстве ўсеагульнай сярэдняй адукацыі як такой. Яна ў нас ёсць дэ юрэ і яе няма дэ факта. Ёсць на паперы, няма — рэальна, бо рэальна ў школе ідзе завышэнне ацэнак, падтасоўка іх, падцягванне да атэстата і выпіхванне навучэнца з «ліпавым» нярэдка атэстатам за парог сярэдняй школы, а з VIII класа — у ГПТВ. Галоўнае — прызнаць, што закон аб усенавучы — заўчасны, ненавуковы, валюнтарысцкі. Ён — непедагагічны, ён робіць з настаўніка заганяльшчыка навучэнца ў школу, схіляе да падтасоўвання ацэнак, якое адбываецца на вачах усяго класнага калектыву, да зніжэння патрабавальнасці. Ён не дае быць настаўніку настаўнікам: патрабавальным, творчым, мэтанакіраваным — дзеля выхавання сапраўды здольных, галавастых, перспектыўных дзяцей. І тут не трэба пра абразу менш таленавітых, менш здольных! Не трэба! Лес няроўны, і людзі—няроўныя. Даць максімум ведаў кожнаму школьніку па яго здольнасцях — вось што павінна стаць адзіным лозунгам у школе.

Дасюль, на мой погляд, рэальнай рэформы ў школе не адбылося. Каб яна адбылася, у ёй найперш трэба вярнуць шмат чаго са страчанага ёю— асабліва ў галіне гуманітарнай адукацыі, якая ў рэспубліцы даўно ўжо ў крытычным стане, — ва ўсякім разе гадоў з 60-х. Тады ў ёй і ўсталявалася структура так званай політэхнізаванай адукацыі. Зірнём жа ў вучэбны план пачатковай, васьмігадовай і сярэдняй школ з рускай мовай навучання за 1965—1966 гады (з той пары па сутнасці большасць школ рэспублікі пачалі працаваць менавіта па гэтым вучэбным плане). Што ж мелася ў ім? На тыдзень для вучняў V—XI класаў усяго навучальных гадзін было 239. З іх на гуманітарныя дысцыпліны прыпадала 77, на дакладныя і прыродазнаўчыя — 137, на політэхнічныя— 25 гадзін. У працэнтах на гуманітарныя дысцыпліны гэта складала 32,2; на дакладныя — 57,3; працоўныя — 10,5. Іншымі словамі, на ўсе гуманітарныя прадметы — гісторыю, літаратуры, замежную мову, грамадазнаўства, спевы — няпоўная адна трэць школьнага часу. Адна трэць! А ўласна на літаратуры — беларускую і рускую — колькі ж? Увогуле на літаратуры прападала 12% планавых гадзін, з іх на рускую літаратуру 8%, на беларускую — 3,8—4%.

Што ж з таго часу—за чвэрць веку — у гэтым сэнсе ў нашай сярэдняй школе змянілася? А мала што, бо накінутыя гадзіна-паўтары на тыдзень на беларускую літаратуру ў асобных класах у прынцыпе нічога не змянілі. Бо што сабой прадстаўляюць гэтыя мізэрныя дабаўкі, калі ўспомніць пра сапраўды разбойніцкі размах у скарачэннях па той жа самай беларускай літаратуры за дзесяцігоддзе з 1955 па 1965 год? Праграмай 1955—1956 гадоў на беларускую літаратуру ў VIII—X класах адводзілася 198 гадзін. Праграмай жа на 1965—1966 год на тое ж —154 гадзіны. На 44 гадзіны менш! А рэальна і на 124 гадзіны менш, бо былі за гэтае дзесяцігоддзе скасаваны ў VIII—X класах яшчэ і 80 гадзін на беларускую мову — на пісьмовыя работы.

Ой, як лёгка скарачалася!.. Ой, як цяжка вяртаць скарочанае! — толькі і прастогнеш тут. Ужо цэлыя тры пакаленні школьнікаў — 60-х, 70-х, 80-х гадоў па сутнасці абкрадваюцца літаратурай, абкрадваюцца гісторыяй, абкрадваюцца песняй і маляваннем. Школа застаецца дэгуманізаванай, без шырокай базавай асновы духоўнага, *маральнага* выхавання, якую могуць і павінны ёй даваць літаратура, гісторыя, музыка.

Можна было б і далей здзіўляць чытача літскарачэннямі ў школе — больш па прыватных момантах, хоць ці ж яны прыватныя, калі датычаць вывучэння творчасці першых народных паэтаў Беларусі ці сучаснай беларускай літаратуры? Няўжо за 22 гады свайго развіцця сучасная літаратура так змізарнела, што на адну трэць гадзін меней на вывучэнне яе стала адпускацца? Няўжо прэстыж класіка за той жа час у 3,5 раза ўпаў, што ўжо не 26 гадзін, а толькі 7 стала дастаткова, каб пазнаць вялікага Купалу?!

Прывядзём яшчэ дзве лічбы з праграм двух апошніх дзесяцігоддзяў, у якіх, як адпускалася, адпускаецца дзве гадзіны — на старабеларускую літаратуру, дзве — на кароткія звесткі пра беларускую літаратуру XIX стагоддзя. Уявіць цяжка, як гэта за дзве гадзіны сказаць вучню і аб «Слове пра паход Ігаравы», і пра Францішка Скарыну, Міколу Гусоўскага, і пра XVII—XVIII стагоддзі нашай літаратуры, багатыя на творы, імёны, багатыя зменлівымі эпохамі Сярэдневякоўя, Адраджэння, Рэфармацыі, Барока, Асветніцтва... А што можна сказаць за дзве гадзіны пра XIX стагоддзе, у якім В. Дунін-Марцінкевіч, і К. Каліноўскі, і Ф. Багушэвіч? А яшчэ ж і пра Адама Міцкевіча трэба сказаць, і пра філаматаў! Ці ж гэта сапраўды не прафанацыя вывучэння гісторыі роднай літаратуры?!

Рэформы патрабуе наша школа, рэформы і рэформы! Патрабуецца, на мой погляд, наступнае:

1) Абавязковае навучанне ў школе да 15 год (васьмігодка). Прыняцце закона аб выкарыстанні дзіцячай працы з 15 год (у сферы абслугоўвання са скарочаным рабочым днём). З 15 год той, хто не вучыцца, абавязкова працуе. Закон аб выкарыстанні дзіцячай працы ўключаецца ў Закон аб моладзі. Вярхоўным Саветам БССР зацвярджаюцца месцы дазволенай падлеткам працы, працяглассць іх рабочага часу, тарыфы аплаты.

Закон аб абавязковым працаўладкаванні падлеткаў, стварэнне сістэмы месц працоўнай занятасці падлеткаў будзе спрыяць агульнаму выхаванню моладзі, іх нармальнаму ўваходу ў грамадскае і матэрыяльна-стваральнае жыццё, папярэджваючы інфантыльнасць, утрыманства.

2) *Школа* двухступенчатая, г. зн. школа агульная (8 кл.), гімназія (9—11 кл.). Адмяняецца ўсенавуч. Васьмігадовая і *гімназійная адукацыя за кошт* дзяржавы; навучанне васьмігадовае абавязковае, але навучэнцы атэстуюцца па поспехах. Лепшыя — канчаюць поўнасцю з адпаведнымі атэстатамі, горшыя атрымліваюць пасля 8-гадовага навучання даведкі аб заканчэнні максімуму класаў, праграма якіх імі засвоена.

Выпускнікі васьмігодак прадаўжаюць вучобу ў гімназіях, педвучылішчах, тэхнікумах, СПТВ, рэалізуючы падрыхтоўку як гуманітарных, так і *інжынерна-тэхнічных* кантынгентаў будучых студэнтаў ВНУ.

У залежнасць ад адукацыйнага цэнзу паставіць аплату як моладзі, так і дарослых — па графах: незаконачанае агульнае (да 8 класаў); агульнае (8-гадовае); няпоўнае сярэдняе (да 11 класаў); няскончанае педвучылішчнае, педтэхнікумаўскае і г. д.; сярэдняе; закончанае вышэйшае (з новай пяціступенчатай парабалай росту зарплаты ў залежнасці ад заканчэння 1, 2, 3, 4, 5 курсаў ВНУ). Сам рост адукацыйнага цэнзу забяспечваць праз сістэму вячэрняй і завочнай адукацыі, зрабіўшы як першую, так і другую платнай.

Плата на вячэрняй і завочнай форме адукацыі ўводзіцца дзеля ўзняцця прэстыжу бясплатнага дзяржаўнага навучання ў сярэдняй школе, дзеля ўскоснага — з улікам матэрыяльнага фактара — стымулявання, з увядзеннем у свядомасць навучэнца, што калі ён не набудзе веды бясплатна, то мусіць за гэта плаціць.

РЭФОРМАЎ ЗАРАЗ ПАТРАБУЕ і філалагічная адукацыя ў ВНУ рэспублікі, у яе універсітэтах. Не тое, што яны не пачаліся: так, філалагічны факультэт Гродзенскага універсітэта ўжо па-новаму спрафіліраваны, займеўшы ў сваім складзе і «чыста» беларускае аддзяленне, і беларуска-польскае, — у залежнасці ад сітуацыі з нацыянальным складам Гродзенскай вобласці.

Але што мы маем у цэнтры, у Мінску—у сувязі з перабудовай ВНУ? Пакуль што зменаў ніякіх, бо як на астатковым уліку была філалогія, напрыклад, у БДУ імя У. І. Леніна, на такім жа і застаецца. Аддзяленне беларускай мовы і літаратуры філалагічнага факультэта застаецца па-ранейшаму як бы «за спіной» сваёй другой палавіны — аддзялення рускай мовы і літаратуры, якое з'яўляецца, па сутнасці, аддзяленнем для ўсесаюзнага студэнта, прэстыжнае гэтай сваёй «усесаюзнасцю». Веданне беларускай мовы і літаратуры студэнтаў рускага аддзялення БДУ імя У. І. Леніна не абавязковае, хоць большасць выпускнікоў яго працуе не далей, як у школах Беларусі. Выпускнікі ж беларускага аддзялення атрымліваюць роўнае права на выкладанне дзвюх літаратур і моў — і беларускай, і рускай. Так што тыя, што не трапілі на рускае аддзяленне, без аглядкі ідуць на беларускае, бо спецыялістамі па рускай літаратуры яны могуць стаць і там.

Бяды ў тым, на першы погляд, няма: шырокапрофільнасць філалагічнага факультэта можна адносіць і да яго станоўчых вартасцяў. І ўсё гэта было б так, каб не тая сітуацыя, якая склалася ў рэспубліцы з беларускай мовай і ўвогуле з філалогіяй. Менавіта сама гэтая сітуацыя прымушае ставіць пытанне востра і гаварыць аб патрэбе для рэспублікі ў яе флагманскім універсітэце, якім з'яўляецца першы ў Савецкай Беларусі Беларускі дзяржаўны універсітэт імя У. І. Леніна, факультэта беларускай філалогіі, а не проста філалагічнага факультэта. Гэта ж дзіўна, што ў Варшаўскім універсітэце ёсць кафедра беларускай філалогіі, ёсць аддзяленне беларускай філалогіі — цалкам адпаведна спрафіліраванае, а ў нас — няма.

Факультэт беларускай філалогіі найперш патрэбен для ўзняцця прэстыжу гуманітарных навук у рэспубліцы, прэстыжу беларускай мовы і літаратуры. А пачынаць трэба з таго, каб, па-першае, выпускнікі філфака БДУ імя У. І. Леніна маглі вывучаць і праблемы так званага білінгвізму (выпускнікам рускага аддзялення цяпер гэта не пад сілу, бо ведаў па беларусістыцы ім відавочна не хапае). Па-другое, філолаг у Беларусі сёння павінен мець падрыхтоўку ва ўсіх галінах так званай прыкладной філалогіі, г. зн., ён павінен быць падрыхтаваны, каб стаць карэктарам, і рэдактарам, і перакладчыкам, і тэкстолагам, і бібліёграфам — пры веданні і спецыфікі кожнай з гэтых прафесій, і беларускай мовы і культуры. У рэспубліцы дасюль ніхто спецыяльна не рыхтаваў ні рэдактараў, ні карэктараў, — імі ж звычайна самі па сабе, «стыхійна» становяцца ў большасці тыя ж выпускнікі філфака. Па-трэцяе, факультэт беларускай філалогіі павінен, нарэшце, узначаліць і беларускую славістыку, германістыку, раманістыку — навесці масты ў шырокі свет еўрапейскай і сусветнай філалогіі, заснаваць школы беларускай літуаністыкі, раманістыкі, германістыкі, санскрытыкі, латыністыкі і г. д. Мы дасюль будзем правінцыяльным універсітэтам, пакуль не ўздымем у ім філалогію на новую вышыню —усеславянскую, усееўрапейскую.

Такім чынам, факультэт беларускай філалогіі БДУ імя У. І. Леніна накіруецца на развіццё ўласна беларускай філалогіі, да якога цяперашняе яго беларускае аддзяленне спецыяльна ніяк не рыхтуе. Тут пачнецца такое вывучэнне рускай мовы і літаратуры, якое патрэбна менавіта беларускай філалогіі, і кончыцца тое, якое дасюль рабіла філфак пастаўшчыком нявест з вышэйшай адукацыяй на ўсесаюзную арэну.

Гэтая ж праблема мае і свой іншы аспект. Нельга сказаць, што ў нас у рэспубліцы ўвогуле няма сёння латыністыкі, ці германістыкі, ці раманістыкі. Увогуле — ёсць, бо ёсць у нас і спецыяльны інстытут замежных моў, дзе студэнтаў навучаюць і вельмі значныя германісты і раманісты. Але ў сваім адрыве ад беларускасці Мінскі інстытут замежных моў прывёў рэспубліку да найвялікшага дэфіцыту з перакладчыцкімі кадрамі. Развіццё на факультэце беларускай філалогіі германістыкі, раманістыкі і г. д. з часам напэўна ж здыме і праблему з дэфіцытам беларускіх перакладчыкаў з моваў свету.

Факультэту беларускай філалогіі, думаецца, стане ў моц мець пры сабе і творчае аддзяленне, якое пэўным чынам заменіць адсутны ў рэспубліцы Літінстытут з яго задачамі падрыхтоўкі прафесійных пісьменнікаў. На такім аддзяленні можна будзе згрупаваць як секцыі па жанрах— паэзіі, прозе, драматургіі, так і перакладчыцкую.

І ЯШЧЭ АБ АДНЫМ нельга змаўчаць, гаворачы аб лёсе нацыянальнай філалогіі,— гэта аб сённяшніх праблемах з падрыхтоўкай у ёй кадраў вышэйшай кваліфікацыі — кандыдатаў навук, дактароў навук. Сістэма гэтай падрыхтоўкі склалася не ў лепшы час і цалкам укшталтавалася ў залежнасці ад яго як адміністрацыйна-цэнтралісцкая — часам нават з грубымі парушэннямі асноў навуковай этыкі, не кажучы ўжо аб яе забюракратызаванасці. Больш таго: гэтая сістэма мае ў сабе зняважлівыя бакі для гонару нацыянальнай навукі, бо ў сваім цэнтралізме змяшчае недавер да навуковых кадраў рэспублікі. І гэта асабліва відно на гуманітарных навуках, асабліва па адносінах з цэнтрам — з ВАК (Вышэйшай Атэстацыйнай Камісіяй) — літаратуразнаўства і мовазнаўства. Задаю пытанне: па беларускаму фальклору, па знаццю беларускай мовы ці беларускай літаратуры, дзе могуць скласціся найбольш кампетэнтныя спецыялісты? У Маскве — галоўным асяродку навукі ў краіне —былі, ёсць і будуць, вядома ж, буйныя спецыялісты ў беларусістыцы. І ўсё ж яны ў Маскве — адзінкі, а ў рэспубліцы іх — шэраг шэрагаў. Ды гэтыя шэрагі шэрагаў ужо каторае дзесяцігоддзе пастаўлены ВАКам менавіта ў залежнасць ад адзінак, што жывуць у цэнтры.

Заўважым, што цэнтральнае рэцэнзаванне — гэта яшчэ паўбяды, хоць сам фактар падобнага рэцэнзавання — гэта ўжо пастаўлены пад сумненне ўзровень кампетэнцыі нацыянальных кадраў рэспублікі. Бяда — і то да самага апошняга часу, найвялікшая — у іншым. Дасюль, нягледзячы, што ВАК перабудоўваўся, што адміністрацыйна-каманднаму звярхніцтву перабудова дае кожны дзень бой, — беларускі літаратуразнавец, які хоча стаць кандыдатам ці доктарам філалагічных навук, напісаўшы сваю навуковую працу на роднай мове, каб яе абараніць, каб прадставіць яе ў ВАК, павінен абавязкова перакласці яе на рускую мову. Чаму дзеля кантролю дысертацыю трэба з беларускай перакладаць на рускую, калі любы славіст, будучы сапраўды вучоным, ведае ці лёгка можа зразумець любую з усходнеславянскіх моваў? Зазначым, што прэтэндэнту на кандыдацкі дыплом трэба перакладаць 150—170 старонак машынапісу, а на доктарскі — то ўжо не менш 400—500 старонак. Працы —на гады паўтара-два. Паўтары-два гады выкідаць на марную работу! Вось на што асуджае нацыянальную філалогію вакаўская цэнтралізацыя, дасюль ніхім не асуджаная, дасюль поўнаўладная!

А між тым у Беларусі ёсць свой цалкам аўтарытэтны навуковы цэнтр — Акадэмія навук, членамі якой з'яўляюцца і першыя зоркі ў сусветнай матэматыцы, у фізіцы, у біялогіі. Тым больш Акадэмія навук Беларусі першазоркавая сваімі аўтарытэтамі ў галіне беларускага савецкага літаратуразнаўства, мовазнаўства, гісторыі, фалькларыстыкі і этнаграфіі. Чаму ж тады атэстацыя кандыдатаў і дактароў навук не можа і не павінна праводзіцца тут, у нас, у Акадэміі навук БССР, яе высокімі вучонымі саветамі?..

СПРАВЫ БЕЛАРУСКАЙ ФІЛАЛОГІІ маюць яшчэ і свой міжнародны аспект. І тут трэба звярнуць увагу на два моманты, з якіх прэстыжны як першы, так і другі. Першы звязаны з арганізацыяй у рэспубліцы, пры БДУ імя У. І. Леніна, штогадовага летняга семінара для замежных грамадзян, якія цікавяцца беларусістыкай. Ці ў Варшаве, ці ў Празе, ці ў Югаславіі ў Любляне — скрозь ёсць падобныя семінары роднасных па мовах і культурах краін. Павінен, нарэшце, такі ж семінар з'явіцца і ў нас, і ён будзе яшчэ адным рэальным рухавіком у справе пашырэння і паглыблення беларускай філалогіі, у справе паднясця яе ўсесаюзнай і ўсясветнай прэстыжнасці.

Другі момант гэтай справы звязаны з традыцыяй, якая мае свае карані ў сярэдневяковых універсітэтах, а на сёння, на жаль, прызабытая, хоць можа і ў сучасных умовах вельмі хораша спрыяць развіццю культурнага яднання народаў у свеце. Я маю тут на ўвазе наданне універсітэтамі ганаровых званняў вучоным іншых краін і кантынентаў. Так, у Канадзе зараз жыве і працуе праправраўнук нашага беларускага першадрукара, таксама, як і яго продак, двойчы доктар навук — біялагічных і філасофскіх — Станіслаў Скарына. Дык няўжо не ў славу Беларускага дзяржаўнага універсітэта імя У. І. Леніна будзе мець сваім ганаровым доктарам навук праправраўнука Ф. Скарыны? Ці не дастойныя такой жа высокай ганарацыі нашым БДУ імя У. І. Леніна і такія прафесары, як Вацлаў Жыдліцкі з Пражскага Карлава Універсітэта, Хасо Бауман з Йенскага універсітэта імя Ф. Шылера, Аляксандр Барчшэўскі з Варшаўскага універсітэта, якія ўжо больш чвэрці стагоддзя супрацоўнічаюць з нашым універсітэтам?

Думаецца, што дзеля ўмацавання сувязяў беларускай навукі ў шырокім свеце гэта будзе справай і надзённай і важнай. Бо, зрэшты, сёння ўсё, што датычыцца дзейснага ўзняцця гуманітарных навук, у тым ліку і філалогіі, на пачэсны покуць у нашым доме, у нашым грамадстве, — усё гэта ніяк не можа не быць справай і самай надзённай, і самай важнай.

Прыняты ў Саюз пісьменнікаў БССР

БАРОЎСКІ Анатоль Мікалаевіч. Празаік, нарысіст. Нарадзіўся ў 1942 годзе ў вёсцы Крушнікі Мазырскага раёна. Скончыў Мазырскі педагагічны інстытут імя Н. К. Крупскай (1967). Уласны карэспандэнт газеты «Чырвоная змена» па Гомельскай вобласці.

Член КПСС.

Літаратурную працу пачаў у 1964 годзе.

Друкаваўся ў калектыўных зборніках, аўтар кнігі прозы «Каліна пад акном» (1987).

МАЛЬЧЭЎСКАЯ Яўгенія Еўдакімаўна. Паэт, празаік. Нарадзілася ў 1949 годзе ў вёсцы Замошша Чашніцкага раёна. Скончыла Бабруйскі тэхнікум гумавай прамысловасці (1969) і філалагічны факультэт Беларускага дзяржаўнага універсітэта імя У. І. Леніна (1978). Працуе выкладчыкам беларускай мовы і літаратуры ў Віцебску.

Літаратурную працу пачала ў 1975 годзе.

Адзін з аўтараў калектыўнага зборніка «Нашчадкі» (1979), выдала кнігу паэзіі «Залежнасць» (1989).

СІЎЧЫКАЎ Уладзімір Мікалаевіч. Перакладчык, празаік, паэт. Нарадзіўся ў 1958 годзе ў горадзе Жодзіне. Скончыў Мінскае мастацкае вучылішча імя А. Глебава (1977) і філалагічны факультэт Беларускага дзяржаўнага універсітэта імя У. І. Леніна (1986). Адказны сакратар часопіса «Бярозка».

Літаратурную працу пачаў у 1982 годзе.

У перакладзе У. Сіўчыкава выйшаў раман Н. Думбадзе «Закон вечнасці» (1989). Аўтар прадмовы, складальнік біяграфічных даведак, а таксама каментарыя, перакладчык твораў у «Анталогіі грузінскай паэзіі» ў двух тамах (1989). Адзін з аўтараў калектыўных зборнікаў — прозы «Жнівеньскі праспект» (1989), паэзіі «Лагодны прамень раніцы» (1989).

СОКАЛАЎ-ВОЮШ Сяргей Анатольевіч. Паэт, бард. Нарадзіўся ў 1957 годзе ў вёсцы Астроўшчына Полацкага раёна. Скончыў філалагічны факультэт Беларускага дзяржаўнага універсітэта імя У. І. Леніна (1984). Загадчык літаратурнай часткі лялечнай трупы Дзяржаўнага акадэмічнага тэатра імя Якуба Коласа.

Літаратурную працу пачаў у 1975 годзе.

Друкаваўся ў калектыўных зборніках, выдаў кнігу паэзіі «Кроў на сумётах» (1989).

ТУРБІНА Любоў Мікалаеўна. Паэт, перакладчык, літаратуразнавец. Нарадзілася ў 1942 годзе ў Ашхабадзе. Скончыла фізфак Беларускага дзяржаўнага універсітэта імя У. І. Леніна (1964) і Літаратурны інстытут імя М. Горкага ў Маскве (1980). Старшы навуковы супрацоўнік Інстытута літаратуры імя Янкі Купалы Акадэміі навук БССР.

Літаратурную працу пачала ў 1974 годзе.

Выдала кнігі паэзіі «Улица детства» (1981) і «Город любви» (1988), брашуру «М. Лермантаў і сучасная беларуская паэзія».

ТРАЯНОЎСКІ Алесь Пятровіч. Перакладчык. Нарадзіўся ў 1925 годзе ў вёсцы Уздымач Слуцкага раёна. Скончыў Маскоўскі гісторыка-архіўны інстытут (1959).

Член КПСС.

Літаратурную працу пачаў у 1962 годзе.

У перакладах А. Траяноўскага выйшлі: анталогія паэзіі лужыцкіх сербаў «Там, дзе Шпрэвя шуміць» (1969), анталогія кашубскай паэзіі «За даляглядамі край Сталемаў» (1980), аповесць Ю. Брэзана «Чорны млын» (з верхнелужыцкай, 1984). Аўтар шэрагу перакладаў у калектыўных зборніках і часопісных публікацыях.

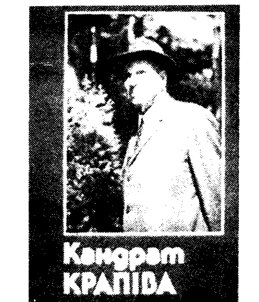
ЛЯ КНІЖНАЙ ПАЛІЦЫ

Сцяжынамі Кандрата Крапівы

Ладную бібліятэчку фотаальбомаў, якія расказваюць аб жыцці і творчасці вядомых беларускіх пісьменнікаў, выпусціла выдавецтва «Беларусь». У ёй прадстаўлены Іван Мележ і Васіль Быкаў, Аркадзь Куляшоў і Алесь Адамовіч, Пятрусь Броўка і Максім Танк... Чарговы альбом бліжэй знаёміць чытача з патрыярхам нацыянальнай літаратуры, вядомым вучоным Кандратам Крапівой.

Складальнікам і аўтарам тэксту Сцяпанам Лаўшуком вытрыманы традыцыйны для гэтай серыі прынцып. У артыкуле «Вялікі працаўнік» (тэкст пададзены па-беларуску і ў перакладзе на рускую мову) згадваюцца найбольш значныя эпізоды з біяграфіі К. Крапівы, гаворыцца пра яго шматгранную мастацкую і навуковую дзейнасць, падкрэсліваецца месца творчасці байкапісца і драматурга ў кантэксце савецкай літаратуры.

Змешчаны выказванні пра творчасць К. Крапівы яго паплечнікаў. У прыватнасці, эпіграфам да артыкула ўзяты словы Янкі Брыля: «Ёсць людзі, якія маюць як быццам не адно жыццё, не адну біяграфію, — жыццё іх упрыгожвае многія тысячы жыццяў, біяграфій!

Дзелячыся з мноствам людзей багаццем сваёй душы, чалавек тады не бяднее, а наадварот— узбагачаецца сілай народа, яго ўдзячнасцю і любоўю. Такім чалавекам — сапраўдным сынам народа — мы называем і Кандрата Крапіву».

Прыводзяцца асобныя творы пісьменніка і, зразумела, багаты ілюстрацыйны матэрыял. Каляровыя і чорна-белыя здымкі, выкананыя У. Крукам, В. Харчанкам, А. Дзмітрыевым, узнаўляюць родныя К. Крапіву мясціны, знаёмяць са спектаклямі, пастаўленымі па яго п'есах, паказваюць пісьменніка ў час сустрэч з калегамі. Адбываецца сапраўднае падарожжа сцяжынамі, якімі прайшоў народны пісьменнік Беларусі Кандрат Крапіва.

А. КУНЦЭВІЧ.

Ніна МАЦЯШ

Пяць галасоў

— Каб збавіцца мне ад душэўных ран,
Забыць мне трэба пра Афганістан,
Пра славу і няславу ў той вайне,
Пра маладосць у цынкавай труне.

— Каб збавіцца мне ад душэўных ран,
Забыць мне трэба пра чарнабылян,
Кім сталі ўсе мы на зямлі айчыннай
І выміраем ад жуды злачыннай.

— Каб збавіцца мне ад душэўных ран,
Забыць мне трэба пра ганебны зман.
Якім людзей аблутваць не зракліся
Халопы нават і пасля Тбілісі.

— Каб збавіцца мне ад душэўных ран,
Насыпаць трэба волатны курган
На ўсё, што знаем пра сябе сягоння,
Пра нашы Курапаты і Пагоню.

— На волатны курган сядаў груган.
Хто ўмёр — маўчаў,
Жывы — нямеў ад ран.
А гнеў патрабаваў крыві за кроў...
Крый бог нам абяспамяцець ізноў!

●

Любоў мая, укрый мяне
Хоць позіркам замілаваным:
Хай зноў табой паратаваная,
Душа хоць трохі адпачне.

Абсурдны свет, аблудны свет
Агідзеў да ванітавання:
За ўладу подлае змаганне —
І сцяг яго, і запавет.

І гінуць праўды светлячкі
Пад выштукаваным абцасам,
І людзі з цемрай зноў сам-насам,
І ўжо, здаецца, на вякі...

Укрый мяне, любоў мая,
Хоць позіркам замілаваным,
Каб, зноў табой паратаваная,
Жыццё як ёсць прымала я.

Мароз на двары

Ці не холадна табе, мама?
Мароз на двары.
А ты ўсё трымаеш
у далонях сваіх
некалькі каласкоў,
А ты ўсё трымаеш
у далонях сваіх
некалькі васількоў,
Каторы ўжо год
іх
да грудзей прыхінаеш.
Але гэта ніколечкі не кранае
Сурова-сцярожкага крыжыка над тваёй
галавою.
Праз маўклівую, праінелую хвою
Шматочак неба ўзіраецца,
Як вусны твае —
каторы ўжо год!.. —
усміхаюцца
Ўсё адной і той жа ўсмешкаю.
А я
Усё ліпею на гэтым
Ужо нясцерпна няўтульным узмежку
Між марозным буднем маім
І тваёй лагоднай імглою.
Баюся, што гэта ты
Мяне тут — навошта? —
Так доўга, так доўга трымаеш.
Хачу быць з табою.
Холадна мне, мама.

Усё паўтараецца

Усё паўтараецца — з кожным і ў
кожным?
Дзяўчынка, мой след абміні,
Прайдзі муравой, а не колкаю пожняй, —
Не хмарцеся, юныя дні!

Ды ўсё паўтараецца... Не прамінае.
І таўры на лёсах гараць:
Даецца жыццё нам, каб радасць з
адчаем
Вучыліся мы прымірыць.

Каму ж удаецца ў адпушчаным часе
Наблізіцца хоць на паўкроку да ясі?

Камень

Зласліва кінеш камень ў крыніцу —
І зразу скаламуціцца вада,

Палюддзе

Шарая гадзіна, а вёсачка — як вымерла. Не рыпне калодзежны калаўрот, не рыкне карова, не бразне дайніца. І раптам на вуліцу выкочваецца сабачаня і падымае такі лямант — хоць затыкай вушы. Спыняюся, кажу сабачаняці:

— Сціхні! Станеш сабакам — набрэшашся!..

— А ў нас няма на каго і брахнуць, — чую аднекуль з-за веснічак. — Абязлюдзілі вёсачку!..

Наўгад, не ведаючы яшчэ каму, даю «вечар добры» і кажу пра сваё:

— Мо на пастой узялі б?

— А чаму не ўзяць? — чуецца ўжо весялейшае. — Хата пустуе!

У хаце пахла аўчынай, варанай бульбай. З кафлянкі на сцяну між акон біў квадрат святла. Гаспадыня, заўважыўшы чужога, кінулася рукавом выціраць лаву, прыгаворваючы:

— Вы ўжо звіняйце... Мы, гэтае самае, тожа... У бежанцы збіраемся... Толькі куды ехаць? На голо мейсца? І дзе зарука, што і там не сыпане тая радзіяцыя...

— Перастань! — перапыніў яе гаспадар, наблізіўся да печкі, прыпаліў лучыну (у вёсачцы абрэзалі электрычнасць). — Зямля не без добрых людзей. Нейк будзе.

Пастаяў сярод хаты, даў разгарэцца лучыне, а тады скамандаваў:

— Адлівай, баба, салёнікі! Шкварку нясі. І гурочкаў...

Паслалі мне на лаве, насупраць печкі-кафлянкі.

Ляжу, а думкі ткуцца, ткуцца. Нялёгкія думкі. Пра лёс людзей нашых. Пра лёс зямлі. Сілюся адагнаць іх, заснуць, а не ўдаецца.

— А мо застамося? — чуецца з-за перагародкі прыглушаны голас гаспадыні. — У мамкі дзяцей гадаваць мем.

— Скажаш! — не пагаджаецца гаспадар. — Там школкі няма.

— Градаў шкода, — зноў падае голас гаспадыня. — Такіх не мецьмем.

— Грады, грады!.. Адчапіся. Паспаць дай. Заўтра ўставаць рана...

Людскі клопат вярэдзіць душу. Людская бяда сціскае сэрца. Хочацца суцешыць, абнадзеіць. Але не знаходжу слоў.

...Падхапіўся на досвітку.

Палалі дровы ў хлебнай печы. Гаспадыня абірала бульбу. Гаспадар сядзеў на зэдліку, пры кафлянцы, і адчайна курыў.

Пачынаўся новы дзень.

— Гарбата? — здзівілася жанчына, але прысела на камень, толькі па той бок цяпельца. Побач абаранкам скруціўся яе сабачка.

— А я першае лецейка як старажу, — быццам працягвала пачатую яшчэ некалі размову незнаёмка. — А то ўсё ў даярках хадзіла. Ды рукі ў рамёнах сталі балець і яшчэ тут, у пальцах.

Памаўчала, паправіла ляскаю агарак і стала мяне засыпаць пытаннямі:

— То адкуляка будзеце? Падарожнічаеце? Адны? Мясціны тутэйшыя аглядаеце? Ну і як вам мясціны нашыя?..

— Каб на іх ліха! — роспачна сказала яна. — Псоты нарабілі зямельцы, а вінаватага і не знойдзеш...

І паднялася, і стала ўжо нібы вініцца:

— Нагаварыла тут, набалбатала... І камяні ўжо спацелі... Бегчы трэба. А то, чаго добрага, бычкі...

Пайшла, цяжка абапіраючыся на ляску. Следам каціўся белы сабачка.

...І доўга яшчэ над прытухлым цяпельцам вісеў кацялок. Доўга яшчэ перамаўляліся перапёлкі. У небе не пераставаў дазорцам хадзіць малады месяц.

Яраслаў Пархута

Кароткія апавяданні

Ноччу ля крушні

Сутоньвалася, вячэрняя стынь бралася апасці на зямлю, а я ніяк не мог упадабаць зручнага месца. У лажку, адразу за мастком, спыняцца не выпадала: заядуць камары. Пры развілцы дарог — таксама. Бо з вопыту ведаў: на скразнячку пад раніцу будзеш дрыжыкі прадаваць. І калі трошкі пазней натрапіў на прыдарожную крушню, — узрадаваўся: лепшага прыпірыска не знайсці.

Праз нейкія паўгадзіны ў мяне было ўсё як трэба: над цяпельцам закіпаў кацялок, паблізу перамаўляліся перапёлкі, пляскаты камень шчодра аддаваў плячам сабранае за дзень цяпло, пры небакраі дазорцам хадзіў малады месяц.

Думна і добра было. І раптам:

— А хто ета атабарыўся ў нас? Каму ета не спіцца поначы?

Азіраюся і ў святле маладзіка бачу жанчыну, апранутую ў шэрую фуфайку. Гурбачкай снегу ля яе ног бялее сабачка. Жанчына ямчэй абапіраецца на ляску і нібы апраўдваецца:

— А я ета ўгледзела агеньчык... Бычкоў, думаю, халера не возьме, яны ў загарадцы, а я, думаю, падскочу, пагляджу...

— Сядайце! — радуюся жывой душы. — Хутка гарбата заварыцца.

Бляклае святло месяца лілося справа, злёгку акрэсліваючы абрысы яе твару. У чорных вачах раз-пораз біўся матылёк агню. Над галавою павісла аблачынка. Як німб. На нейкую хвіліну падумалася: дай вось цяпер ёй на рукі немаўля — і перад табою сама боска матка з іконы! Такі ж нахіл галавы. Такая ж засяроджанасць у паглядзе...

Ды яна раптам пакінула засыпаць мяне пытаннямі і ўзялася абурацца:

— А ніц не засталося ў нас ад харраства колішняга! Паглумілі. Там вунь, — паказала ляскаю некуды за крушню, — паблізу масточка, вёсачка баброва стаяла. Хатак з пяць.. У вірку ўюны, што кілбачы, вадзіліся... Іншы раз на беражок мядзведзь аднекуль прыходзіў — маліны пасусліць... Качак было таксама. Балоцейка альховінкі перабягалі. У гайках зубровіца расла. У барках сосны з небам размаўлялі. А цяперака? Рачулку ўкралі, лес размахлярылі, балоцейка раскалупалі — і па вясне ў нас толькі буравеі чорныя гаспадараць. А я ж помню той кляты дзень, як начальнікі прыехалі, слупоў панаставілі, экскаватараў панапрыганялі. Тата мой выскачыў з хаты (жылі мы тады недалечка адсюль, на хутарку), выскачыў, маліць стаў: «Здзірцамі не будзьце! Няўжо етак прыспічыла, каб асушаць нас?» А яны: «Іначай не можам. Іначай мы, дзядзько, Амэрыкі не дагонім!..»

Жанчына змоўкла, скубанула жменяй сухое травы, што выбілася між валуноў, хацела кінуць яе на цяпельца, ажывіць агонь, але не кінула — паклала траву ля ног.

Трынаццаць бульбінак

(Ахвярую С. М. НОВІКУ-ПЯЮНУ).

Змалку палюбіўся гэты немужчынскі занятак — абіраць бульбу.

Пакуль стараўся ножычак, пакуль звіваліся над лазовым кашом лушпавінкі-габлюшкі, — дзе толькі ні пабываеш! Аббяжыш лугавінку, праверыш самыя грыбныя мясціны, паносіш за пазухай суседава кацяня і вернешся дадому — шчаслівы і радасны...

А сёння згадалася іншае.

...Забралі з матчынай хаты і павезлі на край свету.

Чужое неба. Чужая зямля. Чужое сонца. І катаржная праца.

Год, пяць, дзесяць. Нарэшце атрымаў з дому пасылачку. Маці слала трошкі солі, аржаных сухароў, некалькі бульбін. З таварышамі па няшчасці падзяліў сваё багацце.

Мінула яшчэ адно кароткае лета. Набліжалася новая палярная ноч. Падыходзіць таварыш і кажа: «Запрашаю на свята!..»

Калі ўбачыў на замызганых лагерных нарах кацялок з бульбай, зваранай у мундзірах, — сэрца ажно зайшлося. Бульба сыходзіла такім пахам! Бульба будзіла ўспаміны! Бульба вяртала на родную зямлю...

«Вясною ты ахвяраваў мне тры бульбіны, — сказаў таварыш. — Я

У гэтыя дні пісьменніку Яраславу Пархуту спаўняецца 60 год з дня нараджэння. Праўленне СП БССР павіншавала яго з юбілеем і пажадала новых творчых поспехаў. «ЛіМ» далучаецца да гэтага віншавання і таксама зычыць свайму сталаму аўтару ўсяго самага добрага ў жыцці і літаратурнай працы.

Знікае дзіўны воблік таямніцы,
Узвірваецца ўсякая брыда.

Але па часе мут зноў асядае,
Зноў плынь празрыста-вабная бяжыць.
На камень той ужо і не зважае.
А камень той як на душы, ляжыць.

Гуканне ў пустыні

З'явіся, збаўца мой, з'явіся!
Адзін твой рух, адзін твой крок
Адхмарыць нада мною высі,
Ацьмелы авідушчыць зрок.

Мне вусцішна, што ўжо не бачу,
Куды іду я, хто тут я,
Што, як раней, слязой гарачай
Не ўскіпвае туга мая.

З'явіся, выбаў з утрапення!
І хай хвілінай той святой
Усё, што мкнецца да здзяйснення,
Па веры спраўдзіцца маёй.

Тая ўсмешка

А. Дзм. КУШЧЫНАЙ

Праўду кажуць, што ўпоцемках доля
брыдзе,
Бо не раз і не два спатыкнецца,
Хоць магічны ліхтарык даецца —
Тая ўсмешка, якая на вуснах цвіце,
А карэніцца ў саменькім сэрцы.

Як багата людзей умурована ў змрок
Страху, злосці або нараканняў,
Ні сабе, ні камусьці ў блуканнях
Не пасвецяць ні поблізу, ані здалёк,
Параслеплыя да шкадавання.

І як мала, як мала між люду такіх,
Хто ва ўласнай хадзе па выбоях
Зберагае, як найдарагое,
Чысты вогнік свайго міласэрдзя да ўсіх,
Сам аж свеціцца хто дабратою.

Але вось ён, нябесны ці дар, ці заклён:
Покуль ляжаш грудочкам пад сосны —
Аддавайся жыццю светланосна!
І цвіце тая ўсмешка, якая спакон —
Знак абранасці тайнай дзівоснай.

●

Душа ўзалочана і ўчэрнена,
І высям гэта не пярэчыць:
Душа, як зорачка вячэрняя,
Усходзіць радасці настрэчу!

Рэмез

Прага неба, вышыняў прачыстых
Адкладзецца маршчынкай на лбе.
Дзень мой толькі з табой найсвятлісты.
Не крыляецца мне без цябе.

І ссутоньваюся, і нямею,
Хоць упарта, як рэмез, вяжу
Я гняздзечка любові — ў надзеі,
Што тваю адагрэю душу.

Прывід мары становіцца явай.
І нядзеліцца будні трыснёг
Ад табой зноў набытага права
Быць —
каб сонцам валодаць, як бог.

Над гняздзечкам лісток залацее.
Ва ўспамін ён у чый упадзе?
Супакойваюся і чысцею.
Ты са мной, і не горкі мне дзень.

Ранне

Ноч. Ні зыку. Ад стала дападае
Ясначолых кацярынак дыханне.
Над зямлёю ледзьве-ледзь світае,
А ўва мне і апоўначы — ранне.

Скуль узяўся ты ў мяне гэткі,
Што ва ўсенькай старане наскай
Кветкі толькі ад цябе — кветкі,
Ласка толькі ад цябе — ласка?..

І там...

Багаслаўлю і невычэрпны смутак,
Які струціў маю ўсю маладосць, —
Бо вось ён, дар за ўсе мае пакуты —
Твая мілосць.

Яшчэ гусцецьме долі соль на скронях,
Яшчэ душыцьме тленнага вагар,
Але душу ад гібелі ўбароніць
Той цудны дар.

Ні зрокам і ні ўявай за зямную
Не зазірну я за сваю мяжу.
О, каб знаццё! — што ты і там —
пачуеш,
А я — скажу:

— Багаслаўлю і невычэрпны смутак,
Які струціў зямную маладосць:
Бо вось ён, дар за ўсе мае пакуты —
Наша мілосць.

не спажыў іх, а пасадзіў у расколіне скалы, паблізу калючага дроту. І вось... Ажно трынаццаць бульбінак!..»

...Абняў таварыша і заплакаў.

Свечканосец

Хавалі маладзіцу.

Труна плыла па вуліцы, як душагубка па Лані. За труною пакалыхваўся дубовы крыж. За крыжам ішоў свечканосец. І толькі за ім — блізкія нябожчыцы і ўсе астатнія з вёскі.

Свечканосец ступаў асцярожна, быццам баяўся спатыкнуцца. У левай руцэ ён трымаў жоўтую свечку, а праваю засланяў яе ад ветру — каб не патухла часам, каб знячэўку не памёр агонь...

Вось ад тае жоўтае свечкі пачалі разбягацца танюсенькія свечачкі... Яны ўжо шмат у каго ў руках... У маёй — таксама. Захінаю агеньчык далanёю, стараюся не дыхаць: і я цяпер свечканосец!..

Нарэшце старыя клады. Вырасла яшчэ адна магілка ў новым радзе. На яе апускаюцца свечкі. Шмат свечак.

Людзі разыходзяцца. Пры магілцы — толькі маці нябожчыцы. Пазіраю на згорбленую постаць і думаю: маткам ой як нялёгка перажываць дзяцей сваіх!..

Кідаю позірк на свечкі.

Многія дагарэлі.

Знаходжу вачыма сваю і чамусьці суцешыўся: мая не дагарэла яшчэ...

Тройчы забіты

Яго прасілі:

— Вырві карані свае з зямлі гэтай, ідзі за намі. Толькі ў нас цябе чакае багацце.

Не вырваў. Не пайшоў. Не захацеў багацця таго. І яго забілі.

Яму прапаноўвалі:

— Адрачыся ад веры свае, прымі нашу. Толькі сярод нас цябе чакае слава.

Не адрокся. Не прыняў. Не захацеў славы тае. І яго забілі.

Яму загадвалі:

— Забудзь матчыну мову, назаўсёды пакінь народ свой. Толькі ў нас ты адчуеш сябе шчаслівым.

Не забыў. Не пакінуў. Не захацеў шчасця таго. І яго забілі.

...Тройчы забіты, ён застаўся навечна СЫНАМ зямлі сваёй.

Звон

Яму лёсам наканавана было будзіць і клікаць. І ён будзіў і клікаў:

— Вялікдзень ідзе! Вялікдзень ідзе! Вялікдзень ідзе!..

Але замест дня таго ў абліччы прарока з'явіўся сатана і вынес вырак:

— Язык вырваць мала!

І загадана было яму замаўчаць. Навек.

Апусцела званіца. Цішыня мёртвая павісла над краем. Толькі жаваранак у небе ды званочак пад дугой іншы раз нагадвалі пра колішняе. А неўзабаве і яны змоўклі. Неўзабаве сыны ўдавалі бацькоў, мужы пакідалі жанок, маці адракаліся дзяцей сваіх.

Неба жахнулася:

— Што будзе?!.

Людзі ўчулі і пачалі вяртацца на родныя котлішчы. І паднялі звалена га высока над сабою. І вярнулі яму голас яго. І ён, як і некалі, стаў будзіць і клікаць.

Учора я зноў пачуў:

— Вялікдзень ідзе! Вялікдзень ідзе!..

Званіла званіца сярэбраным звонам.

Рабілася хораша на душы.

І кожны зноў задумваўся над галоўным — што ёсць зло, а што ёсць дабро на гэтай грэшнай зямлі.

Маналог пілігрыма

Не з аднае крыніцы піў жывую ваду. Не на адной ніве чуў жальбу жытняга коласа. Не з аднаго бору-гаю збіраў апошнія птушыныя калыханкі. Напрыканцы дня ў забытых богам і людзьмі вёсачках трывожыў сэрца нялёгкім роздумам пра наш заблытаны свет і адначась радаваўся паданням і былічкам, якія апавядалі пра мой многапакутны народ. І з кожнага падарожжа вяртаўся больш відушчы ды багацейшы душою.

Але нялёгка ісці па знявечанай зямлі. Іншы раз нават боязна збочыць з дарогі, — каб адпачыць і наталіць смагу. Боязна дакрануцца да кветкі. Боязна ўзяць ягадзіну. Боязна падняць грыб. Урэшце, боязна дыхаць! Бо ўсё гэта — паветра, грыб, ягадзіна, кветка, вада, — робіцца атрутай.

Чорнае крыло Чарнобыля вісіць нада мною, над маёй дарогаю — над усёй зямлёю... Узмах таго крыла — і вунь колькі жыццяў на валасінцы. Узмах таго крыла — і вунь колькі песень не спета. Узмах таго крыла — і вунь колькі кветак не бачаць сонца...

А я іду. І не хачу, каб за наступнай паваротkай скончылася мая дарога.

З ПАЭТЫЧНАЙ ПОШТЫ

Марыя ГУДКОВА

Кнігі вучаць святлом даражыць

Святлане АЛЕКСІЕВІЧ

Кнігі вучаць
Святлом даражыць
І жыццём, што не мае цаны.
Столькі болю змагла перажыць,
Не свайго, а чужога — з вайны!
Столькі лёсаў адважна прыняць,
Як змагла іх у сэрцы змясціць!
Сэрцам пішаш, каб гора суняць,
За памылкі крывёй не плаціць.

Каб у цынкавых трунах сыноў
Не хавалі заўчасна бацькі,
І каб кроў не лілася ізноў,
Каб да ўлады не лезлі дзялкі.

Час няўмольны.
Ён хутка бяжыць.
Успаміны людзей, як званы.
...Столькі болю змагла перажыць,
Не свайго, а чужога — з вайны!

Таццяна ДЗМІТРУСЁВА

Вось як...

Сумуем часта па родным доме —
У горкім горы і ў простай стоме.
Сумуем часта, ды рэдка штосьці
У вёску едзем да маці ў госці.

Маўляў, няблізка. Маўляў, работа.
І самі верым сабе ахвотна.
А з-за штакетніка дзён замглёных
Дыхнула вестка. Ды так сцюдзёна...

Сумую часта па родным доме —
І ў горкім горы, і ў простай стоме.
Ды ўжо ніколі... Мне ўжо ніколі
Не прыгарнуцца да мамы болей...

Таццяна КАРШУКОВА

Маім бацькам

Ці ж дакараць мне вас, бацькі,
За тое змрочнае краіны?..
Вам пэўна выпаў лёс такі:
З капейкі жыць, гнуць марна спіны.

Не дакараю, не магу;
Ну хто бяскрыўдных дакарае...
Ішлі з усімі вы ў нагу —
Рукой падаць было да рая.

Не знеслаўляю вас, бацькі,
Бо іншыя тады грымелі...
Вы ж мелі толькі гузакі,
І мала радасці вы мелі.

І ўсё ж не страцілі давер —
Хоць шлях жыццёвы быў няўдалы:
У вашых сэрцах і цяпер
Жывуць святыя ідэалы.

Кабінетны бог

Як толькі пераступіш ты парог,
Убачыш — за сталом
Сапраўдны бог!
Хутчэй спыніся
І ісці не смей:
Ты перад ім — нікчэмнасць,
Ты — пігмей!

Цяжкі ў яго, пагардлівы пагляд:
Не рад твайму прыходу,
Ой, не рад!
І моршчыцца, бы п'е прагорклы квас...
З якіх ён?
З тых, хто перажыў свой час.

Ахвярам 37-га

Ніколі не ведала, людзі, ніколі,
Што іх забівалі і ў лесе, і ў полі —
Звычайных рабочых і камандзіраў,
Бяскрыўдных, сумленных
Народных куміраў...

За што забівалі?
За што — невядома:
Далёка ад дому
І блізка ад дому...

О як мне балюча,
Пакутліва горка:
Ні зоркі ж, ні крыжа
На ціхіх пагорках.

Дзякуй

Пакуль вы побач,
Не паснулі,
Пакуль струменяць
Ласку вочы,
Вялікі дзякуй
Вам, бабулі,
За светлы
Подзвіг ваш жаночы!

Вечар

На зямлю кладуцца цені...
Дагарае дзень асенні.

Зноў бязлюдна на дарозе.
Сонца свеціць у знямозе.

Хаты жоўтыя, як з воску,
Дрэмле стомленая вёска.

Толькі неба ружавее,
Там — ружовая завея.

●

Шэпчуць вусны: «Золатка...»
Ой, як добра, соладка!
Што ж мне яшчэ трэба?
Толькі зоркі неба,
Толькі ціша ночы,
Толькі твае вочы!..

●

Цёплыя ветры падзьмулі,
Зніклі зімовыя сны,
Неба, як вочы матулі,
Ззяе у промнях вясны.

Дорыць яно мне надзею —
Збудуцца мары мае.
Сэрцам я зноў маладзею,
Сэрца, як птушка, пяе!

Сто радкоў пасля прэм'еры

А КАРАБЛІК ПЛЫВЕ

«Бура» У. Шэкспіра. Рэжысёр — А. Ляляўскі. Мастак — А. Фаміна. Кампазітар — У. Кандрусевіч. Лялечны майстар — А. Мікалайчык.

Дзяржаўны тэатр лялек БССР. 9 лютага 1990 года.

Лялечнікі паставіліся да адной з самых загадкавых п'ес Шэкспіра з пашанотаю, не змяніўшы ні радка ў тэксце, ні лініі ў сюжэце. Прадставілі маляваны акіян усіх адценняў сіняга, зялёнага і чорнага, дзівосны востраў, на ім — былога герцага, цяпер — чараўніка Проспера з дачкою Мірандаю і, адпаведна, іхнія расповяды пра выгнанне з Мілана вераломнымі сваякамі, помсту Проспера, якую дух Арыель меўся ператварыць у буру і наслаць яе на карабель Праспералага брата.

І ўсё-ткі нязвыкла, своеасаблівa, адметна Аліна Фаміна і Аляксей Ляляўскі паразумеліся з класікам!

Злосны, нядобразычлівы Проспера? Цалкам верагодна. Ці не адною злосцю і прагаю помсты існаваў ён усе гады на востраве? Ці не адною нянавісцю сілкаваўся? Ён жа ўсіх і кожнага падазрае ў магчымай здрадзе, верагодным гвалце ці, сама меней, у якімсьці паскудстве. З дурнаватага, па-свойму абаяльнага Калібана (не менш абаяльная работа Ю. Сарычава), просталінейнага і няхітрага, нібы дзіця, былы герцаг, цяпер чараўнік, ці не ўласнымі рукамі робіць ворага? Верагодна, што і былая, так бы мовіць, з вялікае зямлі прывезеная крыўда пэўным чынам — таксама плод расцвеленага ўяўлення і раз'ятранага розуму. А калі і надарылася крыўда, абраза, дык колькі можна «надвязваць» ланцуг крыўдаў і абразаў, крыўдуючы і абражаючы ў адказ? Хтосьці павінен быць разумнейшым, хтосьці павінен спыніцца!

Нездарма Ляляўскі, выставіўшы Проспера жывым планам (гэтую ролю выконвае А. Васько), тактоўна зварачае глядацкую ўвагу да ягонае зласлівасці! Той заўжды напагатове падазраваць, вінаваціць, караць (што за дзіўная якасць натуры, вы згодныя? А штораз патрабаваць пачцівасці і любові да сябе — якая недалікатная рыса характару, ці не так?). Падобнае, відаць, можа вытрымаць анёльскага выгляду істота без сэрца, напрыклад, Арыель, але толькі не жывыя людзі. Нават акцёры збеглі б з тэатра, прыбітыя гэтым ніягарскім вадаспадам нядобразычлівасці; ці не з гэтай прычыны Арыель у спектаклі Ляляўскага наведвальнікамі вострава робіць марыянетак — **каб наладзіць спектакль буры для Проспера!**

У спектаклі Ляляўскага Арыель, на мой погляд, супрацьпастаўлены не Калібану, што лічыцца ўжо класічным у прачытанні гэтай п'есы Шэкспіра, але самому Проспера. «Спектакль» Арыеля пра тое, як няможна дзейнічаць злом, а можна — дабром, як нельга дамагчыся паразумення нянавісцю, а льга — каханнем. Арыель, відаць, не крануў жахамі буры і яе наступстваў людзей. «Паставіўшы» Проспера лялек, дух самастойна, але «разбіўшыся» на дзесятак асклепкаў-Арыеляў (чым не дасціпнае рэжысёрскае ўвасабленне шэспіраўскага тэксту пра пераўтварэнні Арыеля?), разыграў павучальную гісторыю пра помсту. Пры гэтым асліплены ёю Проспера не разабраў, што перад ім — марыянеткі, а дарослае дзіця Міранда (І. Кісель, студэнтка БДТМІ) сустрэла самавітага юнака Фердынанда — і Мірандзе Арыель падарыў шчасце: ці то магчымасць трызніць пра каханне, ці то з'яднанне з любым... Нездарма Міранда існуе жывым і лялечным планам у спектаклі (ці раздвойваецца яе плоць і дух?), нездарма лялькі Фердынанда і Міранды вытрыманы ў меншых памерах, вытанчанымі, ідэальна-рамантычнымі. Яны і свае дачыненні, так бы мовіць, ладзяць у іншай прасторы, утульнай, падкрэслена-цацачнай, а менавіта ў маленькім тэатрыку марыянетак пасярод сцэны-вострава. Іх каханнем «кіруе» сапраўдны, цалюткі-цэльны, а не разбіты на дзесяць асоб-асклепкаў Арыель (кіруе літаральна — торгае за матузкі) — цэльны, пяшчотны, энергічны, каб энергіяй сваёй пяшчоты ўтрымаць адно пры адным сэрцы маладых людзей... (Асоба, што не мае плоці і сэрца, робіць гэта за кошт уласнай энергіі, значыць ахвяруючы сабою — Арыель жа дух!).

А караблік тым часам — плыве. Плыве па хвалях у маленькім тэатрыку марыянетак, і ягоным цудадзейным плаваннем-выратаваннем таксама кіруе Арыель. Ляляўскі быццам падкрэслівае-паўтарае: штучная бура, якою так ганарыўся Проспера і якую па-майстэрску з'імітаваў «няўдзячны дух», нікому не нашкодзіла, нікога не напалохала. Падобна, і Проспера пад фінал пра нешта такое пачынае здагадвацца. Злабою нікога не навучыш, нічые сэрцы не з'яднаеш, і нічый дух не выправіш... Гэтыя хітрамудрыя высновы «дажылі» ўжо да сталага веку, але высвятляецца, усё яшчэ неспазнаныя намі, просперамі, ды ўсё яшчэ падуладныя нам, арыелям...

Жанна ЛАШКЕВІЧ.

ТОЕ, што ў падобных выстаўках бяруць удзел далёка не ўсе мастакі, на маю думку, тлумачыцца шэрагам прычын. Магчыма, галоўная з іх такая: на Беларусі да апошняга часу не існавала традыцыі выставак сцэнаграфіі. І хоць цяпер становішча яўна змяняецца да лепшага (я маю на ўвазе выстаўку мастакоў тэатра, кіно і тэлебачання, якая адбылася ў 1986 г. у мінскім Палацы мастацтваў, удзел беларускіх сцэнографаў ва Усесаюзнай выстаўцы 1987 г. у Маскве, выстаўкі «Вынікі сезона», выстаўку «Маладыя сцэнографы Беларусі» 1989 г.), але, відаць, канчаткова інерцыя няўдзелу не пераадолена. Праўда, арганізацыя экспазіцый таксама надта далёкая ад ідэалу. Вы-

вязковай адпаведнасці яго музычнаму матэрыялу. Музычнасць — асаблівая якасць эскізаў Гейдэбрэхта. Яна праяўляецца ў колеравым строі, рытме прасторавых пабудоў, арганічнасці намечаных светлавых эфектаў.

Прадстаўленыя на выстаўцы эскізы дэкарацый і касцюмаў звяртаюць на сябе ўвагу той стылістычнай агульнасцю, якая, пры ўсёй непадобнасці манеры і нават тэхнікі выканання эскізаў, сведчыць аб пачуцці ансамбля і зладжанасці ў рабоце, такіх неабходных у пастаноўцы вялікага опернага спектакля.

І ўсё ж не дае спакою думка аб недастатковасці, непаўнаважкасці прадстаўленага на выстаўцы матэрыялу. Успамінаючы спектакль, ці нават ра-

было б значна больш глыбокім.

Гэтыя ж словы можна аднесці і да работ Д. Мохава. На папярэдніх выстаўках паралельна з макетамі ён прадстаўляў і фотаматэрыялы, і своеасаблівыя «раскадроўкі» - варыянты трансфармацыі дэкарацыі. Зараз жа, відаць, падпарадкаваўшыся агульнаму прынцыпу, абмежаваўся толькі макетамі і эскізамі. А шкада. Прыцягваюць увагу яго вопыты з вырашэннем прасторы ў спектаклях Мінскага тэатра-студыі кінаакцёра, дзе яна, прастора, зададзеная архітэктурай не прызначанага для тэатра памяшкання, вельмі складаная (калі ўвогуле гаварыць аб тым, што яна ёсць). Не хапае касцюмаў, фатаграфій, замалёвак. бо пры ўсёй

Ёсць падставы спадзявацца

Трэцяя рэспубліканская выстаўка сцэнаграфіі

ставачная зала Дома работнікаў мастацтваў, у якой зазвычай падводзяцца «Вынікі сезона», не заўсёды гарантуе, што работы вернуцца да мастака. Дый прывезці іх на выстаўку можа толькі сам аўтар...

...Прадстаўленыя ў экспазіцыі макеты, эскізы дэкарацый і касцюмаў — спроба перакласці літаратурную першаснову на мову зрокавых вобразаў, пластычна ўвасобіць задуму будучай пастаноўкі. Часам яны ўяўляюць з сябе ключ да рашэння ўсяго спектакля, часам набліжаюцца па сваіх параметрах і ўзроўні выканання да станковай карціны. Цікава, што пачатковы этап работы мастака над спектаклем выстаўка ператварае ў канчатковы вынік.

Узяць, да прыкладу, эскізы Л. Рулевай да цюгаўскага спектакля «Казка пра папа...» А. Пушкіна. У іх — матывы рускага народнага мастацтва, уключэнне гульневых элементаў, святочная, яркая, дэкаратыўная «лялечная» прыгажосць. Адчуванне вясёлай казкі, менавіта дзіцячага спектакля прысутнічае ўжо само па сабе.

Пра вельмі цікавыя эскізы дэкарацый і касцюмаў Я. Волкава да спектакля «Звер», якія раскрываюць, па сутнасці, ягоную задуму, можна было б гаварыць доўга, пералічваючы цікавыя знаходкі і нюансы. Калі гаварыць коратка, дык асноўнае, бадай, тое, што, ідучы шляхам не ілюстрацыйнага, але вобразнага рашэння п'есы, мастак прапануе два раўназначныя планы афармлення: асяроддзе — умоўнае і разам з тым асобнымі рэаліямі цесна звязанае з нашай свядомасцю; касцюмы ж удала «лепяць» вобразы спектакля, страшнаватыя і вартыя жалю адначасова, прасякнутыя лёгкай іранічнай усмешкай. Арыгінальнасць і вынаходлівасць рашэння ў суседстве з выразнасцю стылявых процістаянняў выклікае адназначную рэакцыю — жаданне паглядзець увесь спектакль «жыўцом».

Не менш цікавым уяўляецца супастаўленне работы мастака-пастаноўшчыка (Э. Гейдэбрэхт) і мастака па касцюмах (Э. Грыгарук) у рабоце над операй «Дзікае паляванне караля Стаха» У. Солтана. Работа над афармленнем опернага спектакля прад'яўляе, як вядома, асаблівыя патрабаванні: нязменна большую меру ўмоўнасці, эмацыянальнай насычанасці, маляўнічасці відовішча, не кажучы ўжо аб абабочыя накіды ў майстэрні мастака, не можаш не шкадаваць аб тым, што стварэнне экспазіцыі з парадных эскізаў не толькі зніжае ўражанне ад работы мастака, але і міжволі скажае спецыфіку яго творчасці. Усім вядома, іншы раз мастаку прыходзіцца адмаўляцца ад цікавых ідэй, ахвяруючы імі з-за ідэй рэжысёра, а калі-нікалі — і з-за недахопу матэрыялаў, часу, грошай, няздольнасці цэхаў і бог ведама чаго яшчэ. Як вынік — работа мастака паўстае ў нейкім сціслым куртатым выглядзе. А на выстаўцы і зусім зводзіцца да аднаго—двух эскізаў або макету, няхай і цудоўнаму, але адносна да закончанага твора — гэта ўсяго толькі больш-менш закончаны ўрывак.

Відавочна, што спецыфіка творчасці тэатральнага мастака патрабуе і спецыфічнага прынцыпу арганізацыі экспазіцыі. І ён не новы, хоць не даводзіцца казаць пра тое, што паўсюдна існуе практыка ўключэння ў экспазіцыю нароўне з эскізамі і макетамі фатаграфій пастановак, рабочых эскізаў і накідаў — элементаў самой «кухні» творчасці тэатральнага мастака. Хіба гэта не больш адпавядае дынамічнай і зменлівай прыродзе тэатра, чым статыка выстаўкі накшталт работ станковага жывапісу і графікі? Такі падыход больш цікавы і важны і для самога мастака, і для гледача.

Каб праілюстраваць гэтую думку, вернемся да работ Гейдэбрэхта. Акрамя «Дзікага палявання...», на выстаўцы былі прадстаўлены эскізы дэкарацый да оперы У. Кабекіна «Прарок» (мінчукі маглі бачыць гэты спектакль Свярдлоўскага тэатра оперы і балета ў дні фестывалю музычных тэатраў). Нават у двух ягоных эскізах прачытваецца дасціпная ідэя — звязаць дзеянне асобных навел адзіным вобразам. Сцэна ператворана ў... пісьмовы стол, на якім запалены свечкі. Дзеянне адбываецца на старонках рукапісу, які ляжыць на сцэне-стале. Але маё ўспрыманне шмат у чым абумоўлена тым, што я бачыла сам спектакль. І, натуральна, уяўляю і касцюмы гэтага спектакля, і тое, як яны выглядалі ў гэтых дэкарацыях, і светлавыя эфекты, і тыя змяненні, якія адбываліся ў афармленні па ходзе дзеяння. І больш як упэўнена: калі б на выстаўцы былі эскізы касцюмаў, некалькі фатаграфій са спектакля, рабочых замалёвак, успрыманне работы мастака вынаходлівасці Мохава знешняе адчуванне аднастайнасці запраграмавана гэтай надзвычай запамінальнай пляцоўкай.

Тры спектаклі ў эскізах і макетах прадставіў мастак на гэтай выстаўцы. І ў рабоце над кожным з іх імкнуўся знайсці сродкі, якія з найбольшай нераканаўчасцю і эмацыянальнай дакладнасцю выявілі б змест, жанр і стылістыку пастаноўкі. «Лета ў Наане» Я. Івашкевіча (тэатр-студыя кінаакцёра, 2 эскізы дэкарацый) — панарама вуліцы, што стварае нейкі эфект адчужанасці для акцёра, які іграе на сцэне, процістаіць вытанчанаму інтэр'еру гасцінай, ствараючы нервовую, супярэчлівую атмасферу псіхалагічнай драмы. «Матроская цішыня» А. Галіча (драмтэатр імя Пушкіна, г. Краснаярск. Макет) — лаканічнае, суровае вырашэнне, асноўным элементам якога выступае грубая заслона-полаг, якая трансфармуецца па ходзе дзеяння. Нешматлікія дапаўненні — вобразныя прыкметы часу і дзеяння, скупыя колеравыя таны акцэнтуюць напружанасць і трагізм перыяду гісторыі, які адлюстраваны ў спектаклі. «Генералы ў спадніцах» Ж. Ануя (Тэатр-студыя кінаакцёра. Мінск. Макет) — мудрагеліста-эксцэнтрычны свет сцэнаграфічных вобразаў, які вызначае завостраную форму камеды-буф. Сцэна — більярдны стол — робіцца цыркавой арэнай; бляск залатой парчы адцяняе ажурнасць плеценых сетак; суседства веласіпедаў, більярдных шароў, цыркавога рыштунку і шэрагу іншых, не звязаных паміж сабой рэчаў, стварае фантасмагорыю ссунутага са звыклых восей існавання прадметнага свету.

Выстаўка дае вельмі цікавую магчымасць супастаўлення работ розных мастакоў над адной і той жа п'есай. Так, у макеце В. Лесіна да спектакля Брэсцкага аблдрамтэатра «Генералы ў спадніцах» выразна чытаецца зусім іншая трактоўка п'есы Ж. Ануя. Кантрастнае проціпастаўленне чырвонага і белага колераў, «апаленых» чарнатой, неспакойны рытм вертыкаляў і плоскасцяў, якія фарміруюць прастору, нерадаюць атмасферу трагіфарса. Гэта бліскучы прыклад таго, як менавіта мастаком можа па-рознаму трактавацца прапанаваны матэрыял. Па сутнасці, ужо ў гэтых двух макетах заяўлены два абсалютна розныя спектаклі, прытым, што абодвум нельга адмовіць

у прафесіяналізме, арыгінальнасці, вастрыні ўспрымання.

Эскізы і макеты, прадстаўленыя на выстаўцы З. Марголіным, сведчаць аб шырыні творчых інтарэсаў і прафесійных магчымасцей маладога мастака. Спектаклі, над якімі ён працаваў, вельмі розныя — і па ўзроўні драматургіі, і па характары рэжысёрскай распрацоўкі. «Хрыстос прызямліўся ў Гародні» паводле У. Караткевіча, «Тры дзяўчыны ў блакітным» Л. Петрушэўскай, «Спрэчка аб лысай спявачцы» Э. Іянескі ў афармленні Марголіна прываблІваюць імкненнем перадаць «клімат» дзеяння, стварыць свайго роду псіхалагічную дэкарацыю.

Інакш падыходзіць да стварэння эскіза брэсцкая мастачка Т. Карвякова. Добрае веданне патрабаванняў сцэны дазваляе ёй спалучыць у адным творы вартасці жывапіснай карціны і «рабочы» характар эскіза («Паляванне ў Альпах» Р. Тома) — у ім адчуваецца рэальная прастора, намечаны варыянты планаў для ігры акцёраў, пабудовы мізансцэн.

Прадстаўленыя ў экспазіцыі работы мастакоў для лялечных тэатраў заўсёдна прываблІваюць. У першую чаргу тут трэба назваць макеты А. Фаміной, мастачкі, творы якой з выстаўкі ў выстаўку становяцца калі не цэнтрам экспазіцыі, дык адным з яе найбольш каштоўных элементаў. Макеты да спектакляў «Рыгорка, ясная зорка» А. Вярцінскага (Тэатр лялек г. Любляны, Югаславія) і «Сымон-музыка» Я. Коласа (Дзяржаўны тэатр лялек БССР) адразу звяртаюць на сябе ўвагу.

У чорна-попельнай прасторы «Сымона-музыкі» ўгадваецца дарога, усеяная каменнем, спарахнелыя крыжы вясковых могілак, а крыху ўводдалі, як кліч недасяжнай мары, ззяе белым колерам адкрыты раяль. Альбо з чорных шырм спектакля «Рыгорка, ясная зорка», як з нашае даўніны, глядзяць у залу разьбяныя ідалы. За доўгі час яны страцілі свой колер; у грубаватых, але вельмі выразных абрысах народнай скульптуры нібыта схавана нейкая таямніца. Здаецца, гэта нашы далёкія продкі ажылі, каб расказаць гісторыю з мінулых часоў.

Так, работы А. Фаміной задаюць агульны высокі тон для мастакоў лялечных тэатраў. Прыемна, што гэты тон злоўлены і падхоплены.

Адметнае бачанне вядомай казкі дэманструе ў эскізах лялек і дзеючых асоб да спектакля «Прыгоды Бураціна» А. Вахрамееў.

Да ліку найбольш цікавых твораў, прадстаўленых на выстаўцы, трэба аднесці таксама макет В. Рачкоўскага да «Дракона» Я. Шварца (Магілёўскі тэатр лялек). Рачкоўскі не пераносіць дзеянне ў старадаўнія часы, але і не звязвае яго *з нашым сённяшнім днём*. Месца дзеяння і яго часовыя межы пэўна размытыя, але строгія формы геаметрычна правільнай архітэктуры, цьмяны бляск граніту ці нейкага іншага каштоўнага абліцовачнага каменя міжволі нагадвае архітэктуру перыяду таталітарных рэжымаў. Механічныя дзверы надаюць пабудове якасці бункера; металічныя канструкцыі — рэшткі будаўнічых рыштаванняў — «ламаюць» устойлівасць і надзейнасць бункера, ствараюць адчуванне разору і няўтульнасці. Касцюмы дзеючых асоб, фантазіі на тэму вайсковага фрэнча, завяршаюць карціну таталітарнай дзяржавы, створанай В. Рачкоўскім.

Узровень трэцяй выстаўкі вынікаў сезона вызначыла не багацце імёнаў, а каштоўнасць індывідуальных рашэнняў і іх разнастайнасць. І гэта дае падставы спадзявацца на ўсталяванне традыцыі падобных аглядаў, на паглыбленне ўвагі да праблем выяўленчага рашэння сучаснага спектакля.

Ларыса **ДАБРАВОЛЬСКАЯ.**

Музыка

«ХТО ЁСЦЬ Я?»

Штрыхі да творчага партрэта А. Елісеенкава

Прызнаюся, творчасць Алега Елісеенкава для мяне вельмі цікавая і прывабная. І, пагадзіўшыся напісаць пра яго, я нават не чакала цяжкасцяў, з якімі давялося потым сустрэцца.

Калі я паспрабавала дамовіцца з Алегам наконт гутаркі, мне здалося, што ніколі яго не адшукаю: май—ён у Чэхаславакіі на фестывалі, чэрвень —ён на фестывалі ў Маскве, потым—на фестывалі ў Кіславодску і г. д. Нагадваю гэта зусім не дзеля таго, каб паскардзіцца на Алегаву няўлоўнасць. Проста—такое ўжо характэрнае аблічча Елісеенкава, стыль жыцця, абумоўлены ягонымі тэмпераментам, няўрымслівасцю, рухавасцю ва ўсім, што датычыць творчасці і музычнага мастацтва.

Урэшце мы сустрэліся, але нельга сказаць, каб з гэтага моманту зрабілася лягчэй, бо сціплая мэта майго распавяду (сказаць трохі пра маладога кампазітара, ягонае адчуванне сябе ў мастацтве і прафесіі) ніяк не спалучалася з тым каскадам ідэй і абагульненняў, нечакана крутых паваротаў у розныя сферы чалавечых ведаў, які літаральна абрынуўся на мяне. Але падумалася, што ўвогуле мастак і павінен быць філосафам, і размаўляць сур'ёзна пра мастацтва можна, здаецца, толькі грунтуючыся на пэўных філасофскіх катэгорыях.

Ці не таму філасофска-псіхалагічная Трэцяя сімфонія А. Елісеенкава нікога не пакінула абыякавым, здзівіўшы глыбокім адчуваннем дыялектыкі свету і жыцця? У ёй—роздум пра жыццё сваё і пра жыццё наогул, глыбока самаснае ўспрыманне свету. І па-мастацку ўсё гэта вельмі пераканаўча. Яркі тэматызм, прадуманая характарнасць роляў кожнага з тэмбраў-персанажаў... Але, акрамя гэтых вартасцяў, у творы ёсць і нешта яшчэ — тое характэрнае, што складае сутнасць асобы самога А. Елісеенкава. У ёй два асноўныя вобразы гранічна кантрастныя, нават палярныя, дакладней, гэта два бакі аднаго вобраза, якія пераканаўча ўвасабляюць два кірункі: актыўны, нават агрэсіўны і — крохкі і безабаронны, што жыве ў кожным з нас (толькі адзін яго страчвае, паступова і мэтанакіравана забівае ў сабе ці ўспрымае як недахоп, іншы ж зберагае, хавае недзе глыбока-глыбока...). Гэткая ўнутраная двоістасць, мне здаецца, — сутнасць самога кампазітара, спалучэнне знешняй самаўпэўненасці, імклівасці, падкрэсленай дзелавітасці і жорсткай «сучаснасці» з нечым іншым, сутнасць якога — бясконцы пакутлівы одум і сумненні перад адвечнымі для мастака тэмамі: «ХТО ёсць я?», «хто ЁСЦЬ я?», «хто ёсць Я?».

Як згадвае настаўнік Алега, Дзмітрый Смольскі, густ ягонага вучня фарміраваўся паступова. Да паступлення ў Беларускую дзяржаўную кансерваторыю (Алег вучыўся ў Маладзечанскім музвучылішчы) ён актыўна ўдзельнічаў у папулярных тады біт-ансамблях, адсюль і адпаведныя густы. З імі ён і прыйшоў у клас Д. Смольскага. І што ўразіла адразу ж і неаднойчы — потым, дык гэта імклівы рост яго ў творчасці. Паступаў у БДК з опусамі досыць традыцыйнымі па форме і сціплымі па мове, а скончыў навучанне шэрагам яскравых камерных твораў, сярод якіх Саната для кларнета сола, Квартэт для кларнета альта, віяланчэлі і фартэпіяна, Варыяцыі для ўдарных, вакальны цыкл на вершы Осіпа Мандэльштама. Менавіта гэтыя творы прадвызначылі два пазнейшыя і заслужана прызнаныя вакальныя цыклы на вершы Марыны Цвятаевай.

З сімфанічных твораў Алега найбольшае прызнанне, як ужо вядома, атрымала Сімфонія № 3, якая была прадстаўлена і на апошнім з'ездзе Саюза кампазітараў Беларусі. А ў творчым партфелі аўтара ўжо Чацвёртая сімфонія — меладычная, прасякнутая славянскай распеўнасцю, глыбокім лірызмам.

Тая самая двоістасць, пра якую я казала і якую нельга не заўважыць у абліччы А. Елісеенкава, выяўляецца і ў ягонай творчасці. У ёй два бакі: акадэмічны, *пра які ўжо трохі сказана*, і рок-музыка ў шырокім дыяпазоне. Вядома, што часам кампазітары, працуючы ў двух гэтых напрамках, спрабуюць (і не заўсёды беспаспяхова) стварыць свой стыль, які спалучае абодва напрамкі. Але Алег, лічачы іх узаемавыключальнымі, паслядоўна праводзіць прынцып незмяшання.

Але ж, калі твая творчасць падзяляецца на дзве галіны, дык і пытанні ўзнікаюць адначасова з двух бакоў.

Чаму, калі ў жанры «сур'ёзнай» музыкі ты можаш тое, на што іншыя не здатныя (такая цікавая Другая сімфонія, цудоўная Трэцяя, самабытная, арыгінальная, чароўная камерная музыка), — чаму ты кідаешся ў рок-плынь, заўзята аддаеш даніну таму, што называеш «шоу-бізнесам»?

У цябе ёсць досыць багаты вопыт працы ў рок-музыцы, чуццё і адчуванне сутнасці яе —словам, ёсць усё, каб працаваць у гэтай галіне, дык навошта табе тыя сімфоніі, квартэты, каму яны патрэбныя?

Я не ведаю, што А. Елісеенкаў адказвае на другое пытанне, бо сама належу выключна да тых, хто задае яму пытанне першае. Мне Алег адказвае, што гэта і «покліч юнацтва», і аддушына, і прывабнасць такога паняцця, як «магія подыху залы», чаго, на жаль, не дачакаешся на канцэртах камерных ды сімфанічных...

Тут, як і паўсюль, усё залежыць ад асобы мастака. Што пераважае: прага самавыяўлення, хай і не зразумелая «пераважнай большасці», ці ўсё ж такі прага папулярнасці (нават у самым лепшым яе сэнсе)? Алег спрабуе спалучыць у сваёй творчасці і тое, і другое. Адсюль гэтая двоістасць, якая часам ускладняе адносіны з ім...

— Самае галоўнае для мастака — знайсці сябе, — разважае А. Елісеенкаў. — Спачатку мне здавалася — знайсці сваю веру, а *потым зразумеў: знайсці сябе* — гэта нешта больш ёмістае, чым вера, — знайсці сябе ў ёй! Быць паслядоўным, аднойчы зрабіць выбар і тады адразу ўсё становіцца прасцей, адпадае шмат чаго непатрэбнага. Я лічу, што для цывілізаванага чалавека, які жыве інтарэсамі сённяшняй навукова-тэхнічнай, мастацкай, філасофскай думкі, пытанне пра значнасць элітарнага мастацтва ўзнікаць не можа. Але ж і існаванне пэўнай эліты залежыць ад канкрэтных гістарычных умоў і абставін. Эліта — гэта якаснае паняцце, а не колькаснае... Высокі ж якасны склад *ніколі не бывае вялікі*. Ужо, здаецца, сотню разоў даказана абсурднасць лозунга: «Большасць заўсёды мае рацыю!» Ды ўсё ж вялікая сіла інерцыі: само слова — «элітарнае» працягвае палохаць, і свядомая скіраванасць *мастака на элітарнасць* вымагае нават пэўнай мужнасці пры выбары.

А, наогул, ці існуе выбар у нашай прафесіі? Шмат каму з кампазітараў здаецца, што яны самі абіраюць жанр, манеру пісьма, але гэта толькі так здаецца. Кампазітар у рэшце рэшт выбірае тое, што яму больш удаецца. Для доказу гэтай думкі магу спаслацца на Льва Талстога, які заўважыў, што палітыкі лічаць, быццам гэта яны ствараюць гісторыю, а на самай справе з тысячы загадаў выконваюцца сто (гаворка ідзе пра вайну), а ўсё іншае залежыць ад акалічнасцяў, ад выпадку. Я працую ў жанры рок-музыкі і іншыя таксама. Але яны адчулі, *што ў гэтым жанры* яны не дасягаюць той ступені якасці, як у іншых жанрах, і кінулі. Я ўпэўнены, што менавіта РЭАКЦЫЯ НА ТВОРЧАСЦЬ стымулюе яе працяг!

Можа, у развагах А. Елісеенкава не ўсё пераканаўча, нешта выкліча пярэчанне, але і ў гэтым—ягоны стыль: падбухторваць на спрэчкі, варушыць думку субяседніка. Два кірункі ягонай асобы змагаюцца адзін з адным. Але ж без **сумненняў**, а значыць, без пошукаў мастак перастае быць мастаком. І шчаслівы той, хто не стамляецца ад іх.

Адзначаючы глыбокую лірыку Другой сімфоніі А. Елісеенкава, напружаны псіхалагізм Трэцяй, арыгінальны каларыт яго камернай музыкі, абаяльнасць яго вакальных цыклаў, мне здаецца, што менавіта ў акадэмічных жанрах чакаюць яго шчаслівыя знаходкі, што менавіта тут здолее Алег знайсці свой уласны шлях, набыць свой, непаўторны голас.

Галіна **ГАРЭЛАВА.**

ЯШЧЭ АДНО ІМЯ

Нядаўні аўтарскі канцэрт заслужанага дзеяча мастацтваў РСФСР, заслужанага дзеяча культуры БССР кампазітара Эдуарда Казачкова пазнаёміў слухачоў з аўтарам, чыя творчасць аднолькава цікавая і для дзіцячай аўдыторыі, і для дарослых. Вечар у Зале камернай музыкі, што на Залатой Горцы, так і разгортваўся: у першым аддзяленні — харавыя і інструментальныя творы для дзяцей і юнацтва, нават прагучалі ўрыўкі з дзіцячай оперы «А куфэрак проста адчыняўся», а праграма другога аддзялення прадставіла нам сур'ёзнага мастака, звернутага ў сваёй музыцы да праблем сучаснасці.

У цэлым пра творы Э. Казачкова магу сказаць, што гэта музыка меладычная, ясная, не пазбаўленая шматслоўнасці, схільная да дынамічнай афектацыі, звязаная з традыцыйнай музычнай мовай, вельмі прафесійная і лёгкая для ўспрымання слухачоў. Многія творы хоць і прагучалі ў канцэрце ўпершыню, успрымаліся публікай вельмі цёпла.

Э. Казачкоў — выпускнік дзвюх ВНУ: Інстытута ваенных дырыжораў у Маскве і Беларускай дзяржаўнай кансерваторыі (клас кампазіцыі А. Багатырова). Першая спецыяльнасць Э. Казачкова надала большасці яго опусаў пэўную накіраванасць: героіка-патрыятычная тэматыка, інструментальна-аркестравае мысленне, дэмакратычнасць сродкаў выразнасці. А засвоеныя ім прынцыпы беларускай кампазітарскай школы скіравалі яго да песенных і вакальна-харавых жанраў. Ужо ў 60-я гады ён піша шмат песень і п'ес для духавога аркестра, з'яўляюцца творы буйной формы і першыя спробы ў чыста інструментальнай музыцы. Дамінуе ў гэты перыяд тэма роднай зямлі (Э. Казачкоў *нарадзіўся і вырас* у Беларусі), абарона яе ад фашысцкага нападу. (Кантата «Беларусь», сімфонія «Памяці Веры Харужай», паэма «Крэпасць над Бугам» і інш.).

З 1974 па 1987 год Э. Казачкоў жыве на Далёкім Усходзе. і ў ягонай творчасці з'яўляюцца новыя тэмы, навеяныя свежымі жыццёвымі ўражаннямі. (Сюіта «Таежны аўтограф» — пра будаўнікоў БАМа, уверцюры для сімфанічнага аркестра «Партызаны Прыамур'я» і «Маладзёжная» і інш.).

Можна сказаць, што з вяртаннем у 1987 годзе Э. Казачкова на Беларусь пачаўся «другі беларускі перыяд» ягонай творчасці. Мінула няшмат часу, а ім ужо напісана многа твораў для дзяцей і юнацтва (што і вызначыла праграму аўтарскага канцэрта). Кантата «Слухай родную прыроду» на словы В. Жуковіча, «Балада, танец і варыяцыі» на народныя тэмы для фартэпіяна, «Гумарэска» для віяланчэлі з фартэпіяна, «Саната» для баяна... У гэтых творах кампазітар не здраджвае сваім прынцыпам: яснасць і даходлівасць музычнай мовы, разнастайнасць жанравасці.

Адзначу, што ўзамен колішняй схільнасці аўтара да сэнсавай канкрэтыкі слова ў яго *пабольшала цікавасць да інструментальна-абагульненага спосабу мыслення*. У сувязі з гэтым мяне ўразіла паэма для кантрабаса і фартэпіяна «Званы Хатыні», дзе нязвыклым для саліравання тэмбрам кантрабаса і інтаніраваннем ствараецца гаротны, журботны, часам злавесны свет гукавых вобразаў, якія ўвасабляюць *былую трагедыю*.

Аўтарскі канцэрт — гэта заўсёды бенефіс творцы. І ўсё ж не магу не назваць выканаўцаў канцэрта, тым больш, што многія з іх упершыню выйшлі на эстраду і атрымалі «хрышчэнне публікай». Гэта лаўрэат міжнародных конкурсаў знакаміты хор «Журавінка», мінскай СШ № 130 (мастацкі *кіраўнік* і дырыжор А. Еўсюкоў), лаўрэаты і дыпламанты ўсесаюзных і міжнародных конкурсаў скрыпач М. Гершовіч, баяніст І. Атраднаў, спявак А. Шчарбакоў, піяністка Б. Штэйнбук, кантрабасіст У. Байдаў, а таксама заслужаная артыстка БССР Л. Максімава, спявачка Н. Паўлава, піяністы Ю. Корсак, Г. Сердзюкова. І — навучэнцы Сярэдняй спецыяльнай музычнай школы пры БДК віяланчэлістка Святлана Ярцава, піяністы Сяргей Смірноў і Лідзія Старцава. Усе яны сваім выкананнем садзейнічалі поспеху аўтара.

Вальтэр МНАЦАКАНАЎ.

НАДЗЁННЫЯ РАДКІ

Уладзімір ВЕРАМЕЙЧЫК

Палескі трохкутнік

Юзэфе ЗБАРОЎСКАЙ

**Маці мая нарадзілася ў светлай Нароўлі,
У Брагіне светла-зялёным убачыў я свет,
Сын мой зачаты ў Хойніках светла-ружовых,—
Мір, чысціня і святлынь панавалі ў мілым кутку.**

**Стронцый, Плутоній і Цэзій упалі з нябёсаў,
Густа засыпаны атамнай соллю палеткі, лугі.
Прыпяць, Славечна, Брагінка і безліч рачулак
У мулкай нукліднай пасцелечцы выснілі страшныя сны.**

**Знікла гармонія: сталі мы лесу баяцца,
Сталі баяцца нябёсаў і колісь рахманай вады.
Смажыцца рыба у чорных вірах забаронных,
Яблыкі Цэзіем спеляцца ў сумных палескіх садах.**

**І закруціў мяне чорны палескі трохкутнік:
Еду ў Нароўлю — бялеюць са Стронцыю горы бліноў,
Брагін у хмельную брагу падсыпвае Цэзій,
З Хойнік Плутоній, рушнік павязаўшы, насустрач бяжыць.
К Богу праб'юся праз кардоны ўсіх сакратарак
І на каленях скрываўленых буду я ў Бога прасіць:**

**Хойнікі, Брагін, Нароўлю вярні безадкладна,
Чыстымі,
чыстымі,
чыстымі
мне і народу вярні.**

Паездка ў Тураў

Настаўніку беларускай мовы
Фёдару Міхайлавічу САЎКУ.

**У Тураў да Саўка пад вечар дабяруся,
Да ранку дап'яна з ім нагаваруся.
Нагаваруся з ім дасхочу я да ранку
Пра мову, што стаіць сіроткаю каля ганку.
На мове дарагой, на мове нашай роднай
Наплачамся цішком, маўчком, непрынародна.
І Прыпяць забурчыць апоўначы трывожна:
«Скажыце, мужыкі, ці плакацца так можна?»
Эх, Прыпяць, Прыпяцень! Мы літасці не просім,
Захочацца яшчэ — як бабы, загалосім.
Заплачам — валасы у бюракратаў дыбам,
Бо нам усё адно: на славу ці на дыбу.
Бо нам жыцця няма без нашай сакавітай,
Без роднай, дарагой, знявечанай, забытай.
Ці ж будзем і далей у горычы і скрусе
На мове несваёй гугнець у Беларусі!?
У Тураў да Саўка пад вечар дабяруся,
На мове дарагой я з ім нагаваруся.**

ЧАС СТРАЧАНЫХ ІЛЮЗІЙ, ЧАС НАДЗЕЙ

(Пачатак на стар. 5).

ядае грамадства, як ракавая пухліна. Невыпадкова лры Вярхоўным Савеце СССР створаны камітэт па прывілеях.

— Мая асабістая прывілея— працаваць не менш дванаццаці гадзін у суткі, а вечарам выслухоўваць папрокі жонкі, што ёй давялося ў магазіне выстаяць доўгую чаргу, што ўвесь хатні клопат ляжыць на яе плячах і да т. п.

— Аб прысутных, як кажуць, не гавораць. Але і ў нас у рэспубліцы наменклатурная эліта карыстаецца немалымі прывілеямі. Што, напрыклад, мы ведаем пра пасёлак Дразды, ля ўезду ў які стаіць міліцэйскі пост, ахоўваючы спакой урадавых дач! Гэта толькі адзін факт.

— Не ведаю нават, у якім баку знаходзяцца тыя Дразды, але цвёрда перакананы, што ЦК Кампартыі Беларусі павінен прыняць канчатковае рашэнне аб адмене падобных прывілеяў. І ўсё-такі нельга атаясамліваць партыю з Брэжневым, Суславым, Чарненкам, з сотнямі, хай з тысячамі карумпіраваных, страціўшых апошняе сумленне партыйных босаў. Пераважная большасць камуністаў — рабочыя, сяляне, народная інтэлігенцыя, нічым не заплямiла сябе. Ва ўсе часы гэтыя людзі сумленна працавалі, аддаючы справе ўсе сілы, вопыт, талент.

— Мяркуючы па праекце платформы, партыя больш не будзе прэтэндаваць на палітычную манаполію, пабудуе свае адносіны на аснове дыялога, дыскусіі, супрацоўніцтва і партнёрства з усімі грамадска-палітычнымі арганізацыямі, якія дзейнічаюць у рамках Канстытуцыі СССР. Як гэта будзе выглядаць на практыцы!

— Так, сапраўды, тут сказана, што партыя не прэтэндуе на манаполію, яна, фактычна, ператвараецца ў адну з парламенцкіх партый. Я думаю, што мы ўжо жывём ва ўмовах шматпартыйнасці, незалежна ад таго, як сябе называюць тыя ці іншыя грамадскія ўтварэнні. КПСС гатова, і гэта неаднойчы адзначалася на Пленуме, да сумленнага спаборніцтва з імі ў рамках дэмакратычнага працэсу за мандаты органаў улады.

— Вы *лічыце,* што гэта будзе спаборніцтва на роўных!

— Чаму ж не?

— Але ж у праекце платформы пацвярджаецца рашучасць КПСС змагацца за захаванне статуса кіруючай. У распараджэнні партыі вялізны *апарат, ёй падначалены армія,* органы ўнутраных спраў, дзяржаўнай бяспекі. Якая ж можа быць гаворка аб «сумленным спаборніцтве»!

Ці не таму народныя дэпутаты — прадстаўнікі партыйнага і дзяржаўнага апарату так настойліва змагаліся на другой сесіі Вярхоўнага Савета супраць самой спробы паставіць пад сумненне правамоцнасць існавання 6-га артыкула Канстытуцыі СССР, які дэкларуе кіруючую ролю партыі.

— Я асабіста тады быў за адмену гэтага артыкула. Ніхто, здаецца, не выказаўся ў яго абарону і на лютаўскім Пленуме ЦК. Як вы, мабыць, заўважылі, у праекце платформы недвухсэнсоўна адзначана, што партыя лічыць неабходным у парадку заканадаўчай ініцыятывы ўнесці на З'езд народных дэпутатаў адпаведную прапанову па артыкуле 6 Канстытуцыі СССР.

— Чым вытлумачыць такі круты паварот! Ці не прадыктавана гэта рашэнне, і, як заўважыў у адным сваім артыкуле народны дэпутат СССР, акадэмік А. Емяльянаў, жаданнем прыпаднесці скасаванне 6-га артыкула, як ідэю самой партыі!

— Мы «ўнізе», даўно гаварылі, што не ў артыкуле справа, аўтарытэт партыі трэба заваёўваць не пры дапамозе канстытуцыйнага артыкула, а канкрэтнымі справамі. Ну, а што тычыцца, як вы гаворыце, «крутога павароту», дык жыццё не стаіць на месцы, яно ўвесь час уносіць карэктывы. Вось і на гэты раз...

— Вы маеце рацыю, справа не ў артыкуле... Але пагадзіцеся — пры нашай палітычнай сістэме КПСС створаны, калі можна так сказаць, цяплічныя ўмовы існавання, у той час як іншыя грамадскія ўтварэнні вымушаны прабіваць сабе дарогу праз неймаверныя цяжкасці. Вы паглядзіце, дагэтуль не зарэгістраваны Беларускі народны фронт «Адраджэнне», «Мартыралог Беларусі». Сёння гэта напаўлегальныя арганізацыі.

— Будзем спадзявацца, што ў Вярхоўным Савеце СССР урэшце прымуць закон аб грамадска-палітычных арганізацыях, г. зн. фактычна закон аб партыях. Тады пытанні іх рэгістрацыі будуць пастаўлены на заканадаўчую аснову. І будзем мы мець свабоднае спаборніцтва ідэй. Але ідэй, вядома, не антысацыялістычных.

— А ці не атрымаецца так, што «антысацыялістычнай» аб'явяць ідэю, якая выходзіць за рамкі афіцыйна зацверджаных пастулатаў сацыялізму! Між іншым, сацыялізм — паняцце не вельмі акрэсленае. Мы ж з вамі ведаем, што быў час, калі сацыял-дэмакратаў у нас інакш не называлі, як «сацыял-здраднікамі». Сёння КПСС у сваёй платформе дэкларуе супрацоўніцтва з рабочымі, сацыялістычнымі, сацыял-дэмакратычнымі і ліберальнымі партыямі замежжа.

— Грамадства цяпер выплеснула на паверхню самыя розныя сілы, у тым ліку экстрэмісцкія, нацыяналістычныя, нават з'явіліся і манархісты. Але ў народзе хутка пачынаюць разумець, хто ёсць хто. Хто за кансалідацыю грамадства, а хто з усіх сіл імкнецца, па выразе М. С. Гарбачова, раскачаць і перакуліць лодку, у якой мы ўсе сядзім. Хіба не пра гэта сведчаць падзеі ў Закаўказзі, Таджыкістане, Фергане, іншых месцах? Там, дарэчы, і паказалі свой сапраўдны твар некаторыя грамадскія аб'яднанні.

— Ва ўсіх краінах да дэмакратычнага руху прымазваюцца, бывае, самыя рэакцыйныя сілы, але ж гэта не значыць, што дэмакратыя не патрэбна...

Пад «заслону» хачу выказаць адно меркаванне, звязанае з дэмакратызацыяй партыі. Мяне, камуніста з трыццацігадовым партыйным стажам, мякка кажучы, здзівіла фармуліроўка праекта платформы, згодна з якой у партыі забараняецца ўтварэнне фракцый. Зноў дыктат большасці над меншасцю! Як «до того»! На маю думку, фракцыі ў партыі спрыялі б яе сапраўднай, а не дэкларававай дэмакратыі, плюралізму думак, выпрацоўцы свежых падыходаў да вырашэння наспеўшых у партыі праблем. Я ведаю, што многімі камуністамі з прыязнасцю было сустрэта стварэнне «Дэмакратычнай платформы ў КПСС», мэта якой—садзейнічаць абнаўленню партыі, актывізацыі ў ёй перабудовачных працэсаў.

— Асабіста я за шырокую дыскусію ў партыі. Толькі ў спрэчках, супастаўленні думак можна знайсці аптымальнае рашэнне самай складанай праблемы. Але прымаць рашэнні трэба ўсё-такі большасцю галасоў. І прынятае рашэнне павінна быць абавязковым для тых, хто галасаваў супраць. Інакш — анархія.

— Не за гарамі XXVIII з'езд КПСС. Адным з самых вострых пытанняў пры падрыхтоўцы да яго будзе фарміраванне дэлегацкага корпуса. Вельмі складаная справа, ці не так!

— Раней у партыі існаваў шматступенчаты парадак выбараў дэлегатаў на з'езд, які даваў магчымасць апарату адфільтроўваць непажаданых кандыдатаў. У праекце Платформы ЦК КПСС прадугледжаны прамыя, альтэрнатыўныя, пры тайным галасаванні выбары дэлегатаў. Думаю, што яны нечым будуць нагадваць выбары ў Вярхоўны Савет. Кожная пярвічная партарганізацыя выбярэ свайго кандыдата, якія потым сыдуцца ў сумленным паядынку на заводскай партканферэнцыі. Не можа быць і гаворкі аб нейкім дыктаце ў час выбарчай кампаніі. Паедзе на з'езд лепшы.

Наш час, бывае, называюць часам страчаных ілюзій. Я б дадаў — і надзей.

— Дзякуй, Эдуард Васільевіч, за гутарку.

Думка чытача

Чым жа мы апраўдаемся?..

**У нас гордасць жыве,
Але вельмі замала ў нас годнасці:
Мала школ беларускіх,
Бяднее духоўны наш хлеб.**
Пімен ПАНЧАНКА.

Гродзеншчына — своеасаблівы куточак Бацькаўшчыны нашай, у якім, акрамя беларусаў, жывуць і прадстаўнікі іншых нацыянальнасцей: рускія, палякі, літоўцы, яўрэі... Цесна перапляліся іх нацыянальныя культуры, традыцыі як па прычыне свайго геаграфічнага становішча, так і ў сувязі з адзінствам агульнагістарычнага развіцця.

Сёння як ніколі варта вельмі сур'ёзна ацаніць урокі мінулага, уважліва прааналізаваць усе «за» і «супраць» у адносінах да моўнай праблемы. На яе, не памылімся, наклала свой выразны адбітак гісторыя, складаная, з мноствам «белых плям», а яны, на жаль, падаюцца яшчэ са шматлікімі недагаворваннямі, прыфарбоўваннем, фальсіфікацыяй тых ці іншых падзей нашага далёкага і сучаснага. У гэтай сітуацыі становучая, а мажліва і рашаючая роля выпадае Гродзенскаму дзяржаўнаму універсітэту, які ў дадзеным рэгіёне мае велізарнае значэнне ў плане падрыхтоўкі і навучання на роднай мове спецыялістаў для ўсіх сфер жыццядзейнасці нашага грамадства.

Родная мова і духоўнасць...

Толькі ці не гучныя гэтыя словы для большасці з нас? Ці здольны яны прабудзіць у душах нашых такую неабходную культуру свядомасці, усведамлення сябе як народа, роўнага сярод роўных? Бо што гэта за духоўнасць, калі яна пазбаўлена яшчэ сапраўднага патрыятычнага пачуцця, пачуцця гонару і павагі да бацькоў, да каранёў вялікага гістарычнага дрэва роду свайго?

Культура, духоўнасць, мова — гэта звенні аднаго ланцуга. Страта нават аднаго звяна зводзіць на ніштo нашыя самыя сур'ёзныя намеры і памкненні.

На ўступных экзаменах у ГрДУ яшчэ ў мінулым годзе студэнты адказвалі па-беларуску. Уражанні неадназначныя. Не ўсім гэтая навацыя прыйшлася даспадобы, не ўсе сур'ёзна паставіліся да яе. Аднак гэты эксперыментальны крок, апрача ўсяго, у адзіночным ліку сярод усіх ВНУ рэспублікі апраўдаў сябе: большасць абітурыентаў, нават не на гуманітарных факультэтах, адказвалі на добрай мове. А гэта гаворыць пра многае. Патрэбен толькі першы крок, прадуманы, узважаны, цвёрды — на розныя надакучлівыя перасцярогі «хаця б чаго не выйшла», асабліва цяпер, калі беларуская мова стала дзяржаўнай у межах рэспублікі. Такі крок універсітэта варта толькі вітаць — як і адкрыццё чыста беларускага аддзялення на філалагічным факультэце.

Разам з тым распачаліся заняткі і ў дзвюх групах (беларуска-польскай і руска-польскай) на філалагічным факультэце. Зроблена было гэта з улікам пажаданняў палякаў, якіх быццам бы на Гродзеншчыне— каля трохсот тысяч (да названай лічбы патрэбна падыходзіць разумна, удумліва прачытваючы гісторыю краю, якая сведчыць пра прымусовае апалячванне і акаталічванне беларускага насельніцтва ў свой час).

Апрача ўсяго, ужо з наступнага года плануецца адкрыццё польскага аддзялення (польска-беларускай і польска-рускай груп), а пакуль зроблены яшчэ адзін крок на паскораную, фарсіраваную падрыхтоўку настаўнікаў польскай мовы для пачатковых класаў са студэнтаў старэйшых курсаў беларускага, рускага, беларуска-рускага аддзяленняў. Тлумачыцца гэта тым, што ў першы клас з польскай мовай навучання ў гэтым годзе пайшло больш за дзве тысячы дзяцей, і катастрафічна не хапае настаўнікаў польскай мовы. Прынамсі, польскія класы ёсць у большасці школ г. Гродна. А вось у беларускі клас, адзіны ў абласным цэнтры, пераступілі парог школы толькі 16 дзяцей!

Ну, а якую ж карціну мы наглядаем у Беластоцкім ваяводстве, на тэрыторыі Польшчы, дзе пражывае каля трохсот шасцідзесяці тысяч беларусаў? Газеты «Ніва» за 21 студзеня і «Гродненская правда» за 31 студзеня г. г. змясцілі артыкул Алеся Барскага «Новая дэмакратыя?». Аўтарам артыкулаў баліць, і гэты пякучы боль перадаецца і нам: нельга заставацца раўнадушнымі да таго, што сёння не хочуць заўважыць, нават выслухаць беларусаў у Польшчы.

І неяк ніякавата ад усяго гэтага на душы і на сэрцы, агортваюць сумненні і трывога. Не развейвае сум і прамова дэпутата ад Міхалішкаўскай выбарчай акругі Гродзенскай вобласці Д. К. Арцымені на XII сесіі Вярхоўнага Савета рэспублікі. Ён гаварыў: «У бягучым навучальным годзе ў вобласці працуе 764 школы, з іх больш як 500 — з беларускай мовай навучання. У 135 школах вывучаюць польскую мову, а ў 3 школах — літоўскую».

Што гэта за 500 школ з беларускай мовай навучання, у якіх большасць дысцыплін выкладаецца на рускай мове, мы ведаем. Шкада толькі (а гэта і трывожыць, насцярожвае), што дэпутат «запамятаваў», а мажліва і пасаромеўся сказаць у сваім выступленні **аб адзіным беларускім класе ў Гродне.**

Чым жа мы апраўдаемся перад нашчадкамі нашымі, калі не створым усе ўмовы для духоўнага адраджэння нацыі?

П. МАЛЯЎКА.

г. Гродна.

АЎТАБІЯЭКАЛАГРАФІЯ

Анатоль КАЗЛОВІЧ

Напісаў новы твор, які назваў: аўтабіяэкалаграфія. Спадзяюся, чытач зразумее, у чым сэнс такой крыху незвычайнай назовы. Прапаную чытачам «ЛіМа» старонкі са сваёй аўтабіяэкалаграфіі.

Польцэ

Польцэ — па-палеску маленькае поле. Месца, дзе стаіць наша хата. У шэрагу сядзіб у гэтым месцы да вайны быў прагал. Зямля тут пясчаная, адзін год яе займалі пад папар, другі — пад лубін, трэці — пад жыта. Зямля спраўна раджала.

Пасля вайны тут пабудаваўся мой бацька. Наша сядзіба самкнула вулічны рад.

Сад прыняўся добра. Пад кожную ігрушыну, яблыню бацька выкапаў метровую яму, прывёз чарназёму, не пашкадаваў гною. Год дзесяць у нас раслі сакавітыя грушы, яблыкі былі чыстыя, не чарвівыя, без пігментных плям...

Як шкада было спілоўваць дванаццаць тоўстых камлёў! Усё — высахла. З Польца выцякала апошнім струменьчыкам вада, пайшла ў меліярацыйны канал. Ваколіца майго Горска спаласавана гэтымі каналамі.

У красавіку — маі наша сядзіба абяцаюча зелянее, а ў чэрвені трава пачынае рудзець, гарэць ад бязводдзя. Адыходзяць у нябыт тры апошнія яблыні. У пагоні за вялікімі палямі людзі загубілі старое надзейнае Польца. Знішчылі выток майго свету.

Палавіна цэнтральнага Палесся пераасушана, аднак распачата (тайком ад народа, грамадскасці) асушэнне поймы галоўнай ракі Палесся — Прыпяці. Тут меліяратары маюць намер узяць яшчэ 120 тысяч гектараў новых плошчаў, у той час як у паўночнай частцы рэспублікі зарасло кустамі, выйшла з севазвароту звыш 1 мільёна гектараў «старых» плошчаў.

«Меліяраваная» ворная глеба займае 20 % пасяўной плошчы рэспублікі, дае 25 % валавай прадукцыі раслінаводства. Можна ганарыцца не хлебам, а закапанымі ў зямлю грашыма. Трэцяя частка «меліяраваных» плошчаў, так і не даўшы людзям абяцанай раскошы, ужо патрабуе рэканструкцыі, гэта значыць паўторнага закопвання народных грошай.

«Меліярацыя» ўпэўнена вядзе Беларусь да нацыянальнай ганьбы, а афіцыйная прапаганда трубіць: меліярацыі патрабуе народ. Каб з гэтым народам усё было шыта-крыта, важжоры праектных інстытутаў у пажарным парадку аб'язджаюць забалотныя вёскі і на выкананыя праекты вырываюць у людзей «згоду», а заадно і «народны дзякуй», спрытна выдумляючы міфічныя сувязі асушэння з дарогай у вёску, з лазняй, школай, магазінам, асфальтаваным ходнікам, хлебам, маслам і нават радыскай... Маладыя «нефармалы»-ератыкі пратэстуюць, а іх арганізавана вязуць зноў жа да народа, у палескія вёскі, дзе маладых пратэстантаў чакаюць на клубнай сцэне падрыхтаваныя да дыскусіі дзяды, што радуюцца магчымасці хадзіць па сухім балоце ў пантофлях. Моладзь дысцыплінавана (каб не ахрысцілі экстрэмістамі) слухае старых, глядзіць на беларускі стэп, дзе ні кусточка, ні птушкі, кажа: «Пасля меліярацыі качак меней...» — «Такой бяды! — іранічна суцяшае стары паляшук. — Качкі ёсць у магазіне. Па рублю дваццаць». І чуць такое страшна (тым болей, што ў мясцовым магазіне не густа).

Факт: «меліярацыя», якая шмат год наносіла шкоду, вяла сельскую гаспадарку рэспублікі па экстэнсіўнаму шляху, падвяла Беларусь да апошняй мяжы — спланаванаму адлучэнню маладых ад роднай зямлі. Далей — прорва.

Экскурсію маладых нефармалаў на Палессе арганізаваў Цэнтральны Камітэт камсамола Беларусі. Запрасілі і мяне як аўтара шкоднай кнігі «На моей ладони линия реки». Глядзі, маўляў, як цудоўна жыве народ на асушаных землях, набірайся розуму, не шкодзь героям-меліяратарам.

Нашым гідам быў галоўны інжынер праекта па рэгуляванні Прыпяці Міхаіл Кірылавіч Кавалёў. Мы пазнаёміліся з ім раней, ён прачытаў маю кнігу, не прыняў яе, бо шчыра меркаваў, што магістральны шлях сельскай гаспадаркі — асваенне бескарысных балот, што асушэнне поймы Прыпяці значна ўздымае сацыяльны ўзровень жыцця мясцовых жыхароў. Я меркаваў інакш, спасылаючыся на рэальны (сумны) вопыт маёй роднай вёскі, якая літаральна нічога не атрымала ад меліярацыі. Мы шмат спрачаліся з Кавалёвым і ў гэтай паездцы; вычарпаўшы ўсе свае аргументы, Міхаіл Кірылавіч аднойчы ўсклікнуў: «Ну, чаму вы такі злосны на меліяратараў? Я ездзіў у ваш Горск. Вёска стаіць у прыгожым месцы, каля лесу. Меліяратары не сапсавалі вашу прыгажосць. Чаму вы такі агрэсіўны?»

Варта аддаць належнае апаненту, у маіх аргументах ён зусім дакладна адчуў асабістае, асабовае. Я гэтага не хаваю. Я спрабую разабрацца, як меліярацыя ўплывае на асобу, што дае чалавеку, што адымае. Я злосны і агрэсіўны менавіта таму, што бачыў, як меліярацыя адымае, адымае, адымае...

Я́звыны

Я не ведаю, які сэнс у назве. Мовазнаўцы сцвярджаюць, што чуюць у ім нешта старажытнае, язычніцкае. Мая ж памяць захоўвае зусім асязальнае: арэхавы сад.

Сярод балот за тры кіламетры ад вёскі продкі нібы спецыяльна насыпалі ўзгорак і на ім культывавалі арэх, ліпу, рабіну, бярозу. Дрэвы, як і належыць у садзе, сталі рэдка, прастора між імі была залітая разнатраўем.

У чэрвені Язвіні напаўняліся горскім народам. Сухадольныя травы старанна выкошвалі, падзяліўшы на палоскі паміж дварамі. У жніўні Язвіні касілі другі раз, атава была, як шчотка, такую грэх пускаць пад снег. У жніўні Язвіні перапаўняліся дзіцячым народам, занятым зборам арэхаў. Арэхі радзілі шчодра штогод, іх нарыхтоўвалі на зіму. Дарослыя папярэджвалі: траву не таптаць, арэшнік не ламаць. Мы стараліся, хоць, бывала, і ламалі. Ходзіш-ходзіш пад высокім арэшнікам, бачыш над сабой жоўта-зялёныя касматыя шышкі (у Горску: шышакі), думаеш: як дастаць? Караскаешся наверх, каб нахіліць галіну да зямлі і сарваць арэхі, а яна — трэсь. І гэты жывы трэск зламанага дрэва прымусіць цябе здрыгануцца, спалохацца, пашкадаваць. Брыдучы тры кіламетры дадому, адчуваючы на шыі цяжар палатнянага мяшэчка з арэхамі, ты з пачуццём прыкрасці не-не ды і ўспамінаеш: зламаў дрэва...

Язвіні падчыстую выкарчавалі ў шасцідзесятых гадах. Дзе быў сад — там бяскрайняе нічога. Дзе ж ён быў? Можа, на гэтым лысым узгорку з выгаралай у канцы мая травой, з рыжымі развалінамі нейкага старажытнага храма? Сумна глядзець і ўспамінаць, і адчуваць сваё бяссілле нешта змяніць, паправіць. Сумна чуць новую назву ўсяму, што тут было.

Агрэгат

Асушаную прастору ў шасцідзесятых засялілі цімафееўкай. Яна вырасла надзіва. Дырэктар саўгаса Шык нават разгубіўся ад такой шчодрасці, і, каб справіцца з ёй, пабудаваў проста ў полі млын для ператварэння травы ў муку.

Млын праіснаваў з дзесятак год, некальні разоў там здараліся пажары, і гарчакі не стараліся іх тушыць. Сваіх дзяцей некалі лаялі за зламаную арэшыну, а самі... Гарэла ж травяная мука, гарэла іх ваколіца, а яны!.. А ў іх у душы ўжо даўно ўсё выгарэла: і гнеў, і злосць, і нянавісць. Засталося халоднае раўнадушша, лёд, які не гарыць.

Цімафееўка заняпала ад бязводдзя. Млын, у чарговы раз узноўлены пасля пажару, стаяў без працы, разбураўся.

Выйдзеш на Грэбельку, глянеш у белы свет — на даляглядзе стаяць развалiны. Гэта рэшткі цывілізацыі пад назвай «Агрэгат». Дарэчы, адзіная сучасная назва ў горскай ваколіцы. А што назваць? Нічога ж не нараджаецца.

Бэ́рвы

Тры кіламетры па багне — як трыццаць па сухім. Гарчакам даводзілася бываць у Язвінях часта, і вырашылі яны аблегчыць туды шлях. У сухі год, калі па балоце можна было ездзіць возам, напілавалі ў бліжэйшым лесе (Ладруж) тоўстых дубоў, адвезлі іх у балота, паклалі ў рад — усе тры кіламетры ад Горска да Язвінь. На наступны год балота зноў стала топкім, але да Язвінь ляжала надзейная грэбля. Калі і хто масціў дубовую грэблю-дарогу, ніхто ў Горску не ведае. Мае пра-пра- не пакінулі аб гэтым ніякіх расказаў. Можна толькі меркаваць, што гэта было даўно, магчыма, у часы першых горскіх пасяленцаў. Я, як і ўсе мы, падуладны сямейнаму патрыятызму, таму мяркую, што дубовую дарогу масціў і Патап Казловіч, мой прапрапрапрадзед.

Дубовая дарога служыла і мне. Дзе-ніdзе дубы ўжо згнілі, растварыліся ў балоце. У гэтых разрывах мы брылі па калена ў гразі. Але ў асноўным грэбля захавалася. Балансуючы, каб не зваліцца ў балотную раску, прыглядваючыся, каб не загнаць у босую нагу стрэмку, мы шчасліва дабіраліся да мэты, да арэхаў. Грэбля мела назву: Бэ́рвы. Думаю, гэта ад беларускага: бервяно.

Про́свышча

Непадалёк ад Язвінь маленькая выспа ў балоце. І арэхі там былі, але менеей іх. Больш прастору, травы. Трава давала па два ўкосы.

Просвішча... Старажытнае, паэтычнае слова-вобраз, што азначала адно — дзікае месца на зямлі. Брыдзеш па балоце, ачэплены лазовымі кустамі, стомлены ад вузкага, цеснага гарызонту — і раптам адкрывае месца перад табой, прасвет, просінь, просвіст... У Горску нехта сказануў: про́свышча. І шмат гадоў гарчакі перадавалі з пакалення ў пакаленне сваё, непаўторнае слова, якога нідзе больш не пачуеш.

Дзе цяпер Просвішча? Там, дзе нічога. Дзе слова. Таксама, у пыльным нічога, яго магіла.

Высо́кэ

Зразумела без тлумачэнняў: востраў сярод балота. Сенажаць, парослая рэдкім арэшнікам, які ў цэнтры вострава сцінаецца ў лясок. А ў ляску — белыя нізкі ландышаў у зялёнай траве. Вы бачылі такое суседства: арэх і ландыш? Я бачыў. Але больш нідзе ніколі не ўбачу.

Полосы́

Балота на гэты бок Горска было двух якасцяў: «куп'істае (у Горску: гразкэ) і махавое. Апошняе абавязкова выкошвалася. Адмералі ўсім вузкія доўгія палоскі. Адным канцом яны судакраналіся з Язвінямі, другім — са старавопнымі палямі. Пасярод палосак высушанае сена складалі ў стог да зімы. Канцы палос выносілі на сабе: ці ў Язвіні, ці да вёскі, у поле. Маці ўспамінае: «Нэсэш-нэсэш в'язку з сенам, потам аблiваешса, думаеш: коб ім добра не було, гэтым полосам!» А потым маці дадае: «Але ж сено було нэ тое, шчо тэпэр, — добрэе, пахло. Хватало ёго. А тэпэр осушылі — і ныц нэма».

Полоскы́

Другі ўчастак махавога балота таксама дзялілі на ўсіх. Драбнюткі ўчастак, але дзялілі. Палоскі — гэта значыць зусім вузенькія. Іх выносілі на сабе к Пагоні.

Вы́грузкы

Перадбалоцце за Пагоняй, парытае каровінымі нагамі. Гразь уперамешку з травой. Не сенакос, не поле. Паша, але хіба не сур'ёзная, кароў туды запускалі пастухі-гультаі. Каровы топчуцца ў гразі, а пастухі ляжаць на сухім. Тых, хто пасе кароў на Выгрузках, у Горску асуджалі.

Замэлга́

Участак балота адразу за Выгрузкамі. Каровы забрыдалі і сюды, згрызаючы малады лазняк. Кусцікі тут нізкія, а трава рэдкая. Замэлга́ — гэта нешта не зусім сапраўднае, папсаванае. Тут не касілі. Пашай не лічылі. Замэлга — напэўна, ад беларускага: замэзгаць, ці то забрудзіць, запэцкаць.

Марко́вэ

Астравок сярод балота, самабытны тым, што вырасціў у суседстве арэх і каліну. І я там быў, арэхі і каліну збіраў... Немагчыма змірыцца з гэтым «быў», калі глядзіш у цяперашнюю пустэчу. Лягчэй змірыцца з казкай, хоць ты і дарослы. У казцы ўсё ж перамагае дабро, а не зло.

Чаму назвалі: Маркава? Можа, гарчакі ўвекавечылі імя першаадкрывальніка гэтага астраўка? Зрэшты, навошта ўдакладняць, калі нічога ўжо няма і не будзе...

Пы́саровка

Закусцелае балота акружала бездакорна чысты сухадолы луг. Ён быў роўненькі, як стол. Можна меркаваць, што мае продкі правялі тут так званыя культуртэхнічныя мерапрыемствы: высеклі і выкарчавалі кустоўе, зрэзалі купіны, падсыпалі ямінкі. Душа радавалася тут касіць. Дыхай сабе на здароўе, не баючыся, што каса напорацца на корань ці пянёк. Густая трава шчыльна ўкладваецца ў прыгожы валок. Зірнеш: трава за табой ляжыць кветка да кветачкі. Быццам не ты стварыў гэтае хараство, а распісана яно на карцінцы.

І ўсклікнуў аднойчы гарчак-паэт: Пы́саровка! Пысаровка — узор меліярацыі.

Пісароўкі цяпер не існуе. Паэтычнае слова памерла.

Ворво́чэнскэ

Гарчакі стварылі гэту назву, па-мойму, ад беларускага слова ворыва. Мне хочацца яго співаць, каб адчуць асалоду, не забыць, не згубіць. Вор-во́-чэн-скэ, Вор-во́-чэн-скэ!..

Але перш чым співаць, гарчакі, вядома, папацелі, каб стварыць на ўзвышшы, акальцаваным балотнымі зараснікамі, ворнае поле. Лёс гэтага вялікага балотнага вострава вызначыла яго месцазнаходжанне: да дарогі Горск — Кошалева, што ішла над балотам, у пясках Тахвылёўкі, блізка, з поўкіламетра. Значыць, да вострава можна пракласці гаць, грэблю. Ворыва павінна быць даступна гужавому цяглу. Ні адзін з астравоў, толькі што названых мною, не адпавядаў гэтаму галоўнейшаму запатрабаванню нівы.

Варвачэнскае дзялілася на дзве функцыянальныя зоны. Сэрцавіна вострава была акультурана пад ворыва, пачаргова яе займалі пад лубін, бульбу, лён, жыта. Па нізінных краях была адмысловая сенажаць. Ніва і сенажаць раздзяліліся на ўсім востраве кальцавой дарожкай і канаўкай, пракапанай уручную. Па сенажаці не ездзілі ні канём, ні трактарам (у часы навукова-тэхнічнага прагрэсу), каб не рэзаць калянінамі траву.

Восенню 1962 года мяне, дзесяцікласніка, школа накіравала на практыку да бацькі-трактарыста. Паехалі мы на МТЗ-2 у Варвачэнскае падымаць зябліва. Разварочваючыся на краі поля, я празяваў, заехаў на сенажаць. Помню, як бацька мяне лаяў: «Ты спортыв травыцу!» Даў мне рыдлёўку і загадаў зараўняць след.

Варвачэнскае. Гэта быў самы акультураны балотны востраў у горскай ваколіцы. Самы ажыўлены, шумны. Чалавек шчыраваў тут ад маразоў да маразоў. Глеба на востраве была цёмная, тлустая, не пыліла. Цёмная, тлустая — значыць ураджайная.

Што там цяпер? Тое ж, што і наўсцяж, — голая прастора з рыжымі развалінамі травянога млыну. Дзе ж знаходзілася Варвачэнскае? Вось тут, на ўзвышэнні, быў астраўны пік. Ён нагадвае курган-могільнік сярод стэпу.

Грэ́бля

Паўтару: Варвачэнскае — гэта культура. Гэта шчодры гной пад плуг. Гэта духмянае сена, захаванае ў натуры. Гэта асцярожнае (ускраіннае) асушэнне. Гэта бедная дзярнова-падзолістая глеба, ператвораная ва ўраджайны палетак, на які чалавек можа спадзявацца.

Варвачэнскае! Гэта была меліярацыя, бо зямля безупынна паляпшалася дзеля дабра таго, хто яе паляпшаў. Ме-лі-я-ра-цы-я! Без двукоссяў. На гэты раз я не ачарніцель, а апявальнік меліярацыі. Я бачу яе мэты, ператвораныя ў плады.

Не ставала востраву толькі дарогі, каб людзі змаглі без клапот вывезці плады. Культура на Варвачэнскім прыйшла, а цывілізацыя запазнілася. Гарчакі не праклалі ёй, цывілізацыі, зручнай дарогі, абмежаваліся грэбляй.

Да паварота на Грэблю за рулём трактара сядзеў я, а тут бацька сказаў: «Ты нэ ўмієш». І забраў руль. І нават прагнаў з сядзення. Чаму прагнаў — я зразумеў, калі збоку ўбачыў, як трактар едзе па грэблі. Жэрдкі ламаліся, рассоўваліся. Колы трактара правальваліся ў балота, вось-вось, здавалася, трактар ляжа на бок. Страшна было ехаць па гэтай праклятай грэблі і з возам. Конь хрыпеў, вазок маліўся, нават калі і не ўмеў: божа, памажы!.. Калі боская дапамога спазнялася і воз з сенам перакульваўся ў балотную кашу — вазак мацюкаў Грэблю і чорта.

Зараз у Варвачэнскім на беразе глыбокага канала пракладзена дарожка-гравейка, па ёй можна пракаціцца нават на легкавушцы.

Па ёй адзінока імчала белая шыкаўская «Волга», калі ў чарговы раз гарэў травяны млын. Млын ператварыўся ў руіны, а слова — Варвачэнскэ — памерла. Навошта ў такім выпадку пракладзена сюды дарога? Куды пракладзена?

Дапатопная дарога вяла налісьці да палетка, цывілізаваная гравейка — да выраджэння зямлі.

Варвачэнскае — гэта гвалтоўна перарваны народны вопыт меліярацыі. Быў вопыт, і яго не стала. Вось чым трэба пакараць варвараў, што называюць сябе першапраходцамі балот, піянерамі новай справы, дабрадзеямі народнымі. Народ назапасіў вопыт паляпшэння сваёй зямлі, варвары прыйшлі як заваёўнікі на чужую тэрыторыю.

Калі б паляпшаць зямлю дазволілі самому народу, ён бы давёў свой вопыт да дасканаласці, да сапраўды цывілізаванага ўзроўню. Што б ён зрабіў на балотным востраве пад назвай Ворвочэнскэ, калі б атрымаў у свае рукі экскаватар і бульдозер? Ён не сушыў бы навакольнае балота, якое паіла яго поле. Ён праклаў бы на Грэблі гравійку, а лепш — асфальт. На востраве ён асушыў бы ўскраіны, выраўняў бы ўпадзінні, правёў бы вапнаванне, наладзіў бы строгі севазварот...

(Заканчэнне на стар. 14—15).

АЎТАБІЯЭКАЛАГРАФІЯ

Вовчэ

Грэбля ў Варвачэнскім захоплівала ўскраек змрочнага алешніку і ельніку. Краёчак і выселкі, каб намасціць грэблю, а далей у лес — ні-ні. Вóвчэ! У алешніку і ельніку жылі гаспадарамі ваўкі. Бацька, як толькі ажаніўся, бачыў ваўка на Грэблі. «Іду, а ён сэдыт. Шчо робыты? Я як свыснув — ён побег у свуой лес».

У чалавека быў востраў — «Вóрвочэнскэ», у ваўка — Вóвчэ. У кожнага свая тэрыторыя. Цяпер абедзве тэрыторыі паядналіся голай прасторай. Яна — нічыя.

Городышчэ

За ўсімі балотамі, астравамі, лясамі па гэты бок Горску стаяла дуброва. Яе не бачна было за ўсімі балотамі, астравамі, лясамі, але гарчакі ведалі, што яна стаіць, што там расце бальсан, які лечыць ад усіх хвароб.

Чаму дуброву назвалі: Городышчэ? Ці не таму, што на гэтым месцы калісьці размяшчалася пасяленне? У лесе сярод магутных дубоў угадваліся валы, яўна рукатворныя.

Гарадзішча цяпер добра бачна з Горску. Ім завяршаецца пустыннае нешта. Гарадзішча — нізкая каёмка гарызонту. Туды гарчакі ўжо не ходзяць, хоць дарога цвёрдая, не па балоце. У Гарадзішчы няма ні волатаў-дубоў, ні бальсану. Загадкавыя валы растаптаны каровінымі сцежкамі. Гарадзішча пыліць. Лясны пыл змешваецца з пылам палявым і закрывае ў ветраны дзень горскі гарызонт.

Пэрэвышча

Непрыступныя балотныя джунглі, якія давалі прытулак ваўку, качцы, гадзюцы. Вольха, асіна, лаза, елка, перавітыя моцным зялёным хмелем. Адсюль назва — Пэрэвышча. У Горску казалі: «Учора пас коровы коло Пэрэвышча». Гэта значыць, каля, побач, бо туды як залезеш? Лясок быў да таго страшны, ваўчыны, што выпіхваў з сябе чалавека. Туды не залезці — і такой бяды, няхай жывуць там ваўкі і качкі.

Дзякуй лёсу, што я застаў на радзіме той жыццятворны час. Чалавек яшчэ не хварэў самалюбным свербам узвысіцца над кожным зялёным кусцікам. Паміж імі яшчэ існавала раўнапраўе, якое вызначала натуральнасць іх суіснавання на зямлі. Пярэвішча — гэта сонечнае спляценне агульнай крывяноснай сістэмы вольхі, асіны, ваўка, лазы, елкі, чалавека, качкі, гадзюкі, хмелю.

Здарылася вялікае няшчасце: чалавек захварэў «меліярацыяй», і смяротная хвароба па агульнай крывяноснай сістэме хутка перадавалася жывому арганізму Пярэвішча. І ён — загінуў.

А што з чалавекам? Адаптацыйныя магчымасці гэтай жывой істоты некалькі вышэйшыя, чым у іншых, але не бязмежныя. Хвароба, справакаваная ім, вернецца да яго ж, каб пацэліць у самае сэрца. Такі прагноз прэзідэнта Рымскага клуба Аўрэліа Пячэі (нядаўна памершага). Абгрунтаванне наступнае:

«Чалавек не ведае, як паводзіць сябе, каб быць па-сапраўднаму сучасным чалавекам. І гэта асаблівасць уласціва толькі яму, другія віды не ведаюць гэтай слабасці. Тыгр цудоўна ведае, як быць тыграм. Павук жыве так, як жывуць павукі. Ластаўка спасцігла тыя звычкі, якія належаць ластаўцы. У чалавека ёсць шмат агульнага з усімі жывымі істотамі, але яму не стае толькі мудрасці выжыць. Паступова страчваючы свае прыродныя здольнасці да прыстасоўвання і выжывання, прымаючы за лепшае ўсё больш і больш давяраць свой лёс розуму, а менавіта сваім тэхнічным магчымасцям, чалавек, замест таго, каб змяняцца самому, узяўся змяняць навакольны свет, стаўшы ў ім зоркай першай велічыні...».

Вывад Аурэліа Пячэі: чалавек павінен ці змяніцца, ці знікнуць.

Рымскі клуб часта папракаюць у максімалізме, у змрочнасці прагнозаў. Папракаюць тыя, хто не пазбавіўся ад матылькóвай легкаважнасці.

Што ж павінен рабіць чалавек, каб для яго не настаў канец свету? Ён павінен тэрмінова адрадзіць Пярэвішча і падключыцца да яго крывяноснай сістэмы. Якім чынам? Хай падумае. Гэта яго адзіная прывілея ў жывым свеце — думаць.

Паслухаем, што думае яшчэ адзін разумны чалавек — член-карэспандэнт АН СССР А. Яблыкаў:

«Вучоныя ўжо зрабілі разлік: людзі маюць права спажываць не больш адной дзесятай долі жывога рэчыва на планеце. Інакш працэсы становяцца незваротнымі... Нам, асляпленым грандыёзнымі заваёвамі чалавецтва, прыйдзецца навучыцца паважаць слабыя біясферныя сувязі, якія валодаюць здзіўляючай сілай: уздзеянне сонечнай актыўнасці, уплывы электрамагнітных палёў, біяінфармацыйнае ўздзеянне...».

Пачытаць бы працы А. Яблыкава тэхнакрату М. Кавалёву! Можа, яму стала б, нарэшце, зразумела, чаму я так «агрэсіўна» ўспрымаю стэп у родным наваколлі. Відаць, маё «эга» перастала атрымоўваць біяінфармацыю. Пратэстуе эга біялагічнае, патрабуе падтрымкі ад эга сацыяльнага.

У А. Яблыкава я знаходжу сабе падтрымку. Вось яго аптымістычны прагноз, які змякчае маю «агрэсіўнасць»:

«Экалогія можа быць выгаднай! Выгаднай! На Захадзе шэраг прамысловых галін заняліся прыродаахоўным бізнесам, і ён аказаўся вельмі прыбытковай справай. У нас гэта можна зрабіць праз сістэму дзяржаўных заказаў прадпрыемствам... Дзяржаве не спатрэбіцца вельмі вялікіх капіталаўкладанняў. Зараз мы ўкладваем у ахову прыроды каля аднаго працэнта нацыянальнага даходу. Даказана, што выкарыстанне трох працэнтаў нацыянальнага даходу стабілізуе прыроднае асяроддзе. Пяць працэнтаў — палягшае! Праўда, калі не пераступаць небяспечную грань, за якой узнікаюць незваротныя з'явы. Тады і дзесяці працэнтаў не хопіць».

Пытанне: Пярэвішча — ужо за гранню ці не?

Гостроў

Пярэвішча — гэта быў страшны, шчыльны воўчы лясок. Уявіце: сабраліся разам усе сто такіх ляскоў і вырашылі жыць на дальнім востраве сярод балот. Проста жах — уявіць сто Пярэвішчаў, сплеценых у палескіх джунглях. Але гэта было наяве. Гóстроў — называлі гарчакі вялікі першабытны лес, падкрэсліваючы яго замкнёны астраўны характар. Гарчакі абыходзілі востраў зводдаль, не ўмешваючыся ў яго жыццё, прызнаючы яго статус-кво.

У сярэдзіне шасцідзесятых у ваколіцы Горска з'явілася ўладарка палёў, балот, лясоў і рэк — «меліярацыя». І сказала гарчакам: я дам вам бясплатна бульдозеры і экскаватары, ідзіце і забіце Гостраў, я добра вам заплачу. І гарчакі ўзялі бульдозеры і экскаватары і забілі Гостраў.

Мой бацька капаў канал, каб спусціць ваду з навакольных балот у рэчку Вінец, што працякала побач з Гостравам. Канал ішоў напрамкі, рассек Гостраў дакладна па цэнтру, па пясчанаму піку. Канал атрымаўся вялікай глыбіні. Далёка ўнізе струменіла палоска вады. Горы вывернутага пяску асляпляльна бялелі, бульдозер рассунуў іх туды-сюды па новаўтворанаму полю. Адхоны канала пакрыліся пустазеллем. Плёнка вады месцамі перарвалася, з канала засмярдзела цвіллю.

Пачварнае стварэнне рук чалавечых атрымала назву: Басукоў канал. Гарчакі, якія прысвоілі каналу мянушку майго бацькі, спачатку не разумелі, што ў дадзеным выпадку тапанімічная персаналія нясе герастратаву славу. А калі зразумелі, перасталі гаварыць: Басукоў канал. Назва, дзякуй богу, не прыжылася. Зараз канал безыменны, як безыменныя ў горскім наваколлі ўсе зладзейскія дзеянні «меліярацыі».

На беразе безыменнага канала — чырвоныя руіны травянога млына. Ён належаў суседняй з Горскам брыгадзе саўгаса «Прагрэс» — Пасталова. Цяпер млын ва ўладзе ўсіх чатырох стэпавых вятроў.

«На Гостраў у мяне мала надзеі. Лясні! Іх трэба ратаваць. І ад іх ратавацца. Пытанне: як? Ёсць правераны спосаб — пасеяць траву. Але ці будзе расці трава без паліву? Значыць патрэбна арашэнне. Але паліваць па пяску — як у сіта ліць. Арашэнне на пяску — эканамічнае вар'яцтва. Застаўся апошні спосаб выратавання: на самых высокіх месцах пасадзіць лес. А нізіны, дзе быў тарфянік, аддаць пад пашу з арашэннем. Але мала надзеі, што дазволяць пасадзіць лес. Ніхто не хоча прызнацца, што напсавалі. Меліяравалі, каб пасадзіць лес? Меліяравалі — значыць пашыралі ворнае поле, значыць — ары, падымай пыл... У мяне адна надзея — на горскія стараворныя ўчасткі. Там родзіць і збожжа, і бульба, і трава. Але мала іх. Драбяза ля самай вёскі. За імі, да мяжы калгаса, — Гостраў. Ён з'ядае стараворную зямлю, сушыць, засыпае, засмечвае. Трэба ратаваць! Такая найгалоўнейшая задача маладога калгаса».

Саўгас «Прагрэс» — у кашмарным мінулым. Ёсць калгас. Шкада, што захавалі старую назву, — «Прагрэс». Калгас можна было б назваць «Вінец».

Дырэктар ператварыўся ў старшыню. Але зямля засталася тая ж. Міхаіл Уладзіміравіч Зіневіч разумее. І не сябе ён хоча ратаваць, а гэту зямлю. Ратаваць вёску Горск. Ратаваць ад ненаежнага паследыша меліярацыі, — Гострава, што няўмольна насоўваецца на Горск з гэтага боку, дзе ўсяго чвэрць веку назад жылі: Пагоня, Паплавец, Глінкі, Язвіні, Пераязвіні, Просвішча, Высокае, Палосы, Палоскі, Замэлга, Маркава, Пісароўка, Варвачэнскае, Воўча, Гарадзішча... Гостраў іх ужо зжэр. Зжэр, але яму мала, у яго першапачаткова закладзена праграма пашырацца, у яго бліжэйшая мэта: зжэрці тое, на чым калісьці ўстаў Горск, — Гароды, Загароды, Кут, Груд, Пярэгрудку, у яго аддаленая мэта: Горск.

Трэба ратавацца!

Але гарчакі самі забаўляцца ўжо не ў стане. Яны паралізаваны страхам. Ратавацца некуды, вакол суцэльная «меліярацыя». Ды і Шык выхаваў іх у рабскай пакоры...

●

Ратавацца вырашылі жыхары вёскі Пясочнае Капыльскага раёна. Гэта было першае арганізаванае выступленне беларускіх сялян супраць «меліярацыі». Я веру, што яно ўвойдзе ў гісторыю Беларусі, таму паведамляю дакладную дату — 20 сакавіка 1988 года.

Узначалілі «зялёны рух» вёскі Пясочнае маладыя інтэлігенты, настаўнік-біёлаг мясцовай школы Сяргей Андрэевіч Веркашынскі і ветэрынарны ўрач саўгаса Рыгор Рыгоравіч Холад. Яны пазванілі мне і паведамілі пра мітынг жыхароў вёскі. Я паехаў туды. Была нядзеля.

Вёска Пясочнае стаіць на берагах Нёмана, там, дзе ён толькі-толькі нарадзіўся, выліўшыся з Неманца. Вёсцы Пясочнае Нёман тут жа падараваў заліўны луг, на якім сяляне спакон веку пасвілі кароў. Яму далі назву — Яміцы. Апошні заліўны луг у наваколлі, усе другія высушаны. Апошні кавалачак саўгаснай зямлі, дзе можна атрымаць чыстыя кармы, бо вырасціць іх не хімія, а вясковая рака. Апошні прытулак кнігавак, бо навокал — стэпавы пейзаж, пыл, суш. На лузе сталі вешкі, меліяратары вышуквалі, як прасцей і хутчэй спусціць з лугу ваду.

Дырэктар саўгаса «Прамень» Петр Мітрафанавіч Мароз, чалавек, дарэчы, не тутэйшы, прышлы, адзінаўладна вырашыў заліўны луг асушыць, пазбавіць Нёман жыццятворных лугавых крыніц, прызначыць яму сумны лёс тысяч беларускіх рэк, якіх больш няма.

Народ сказаў: не дазволім! Я бачыў, я чуў: ні адзін чалавек не падтрымаў дырэктара.

Уздоўж вёскі Пясочнае вузенькай стужкай цягнецца лес, і не безыменны — Ракітнікі. Апошні зялёны астравок сярод пляшывых пагоркаў, якія пыляць ужо ў сакавіку. Апошні натуральны ландшафт, на які адгукаецца душа. Апошні прытулак баброў. Апошняя таямніца і радасць вясковых хлапчукоў.

Што вырашыў стварыць з гэтым неацэнным багаццем дырэктар саўгаса Мароз? Выкарчаваць, пахаваць. Пазбавіць людзей яшчэ аднаго роднага слова.

Але навошта карчаваць, хаваць? У дырэктара прасілі і патрабавалі: ну скажыце, навошта? Дырэктар сур'ёна адказаў: «Прыбярэм Ракітнікі — адкрыем прыгожы від на палі». У поўнай цішыні залы, які сумеўся ад кіраўнічага цынізму, нехта ціха і сумна прамовіў: «І пойдзем слухаць салаўя на могілкі».

Удзельнікі мітынгу прынялі рэзалюцыю. Яе кароткі сэнс: рукі прэч ад Яміц і Ракітнікаў! Рэзалюцыю накіравалі ў кантору саўгаса, у райвыканком, у Дзяржкамітэт на ахове прыроды.

Інфармацыю пра мітынг я надрукаваў у «ЛіМе». Неўзабаве ў рэдакцыю паступілі афіцыйныя адказы, падпісаныя старшынёй Дзяржкампрыроды БССР В. Казловым, першым намеснікам старшыні Капыльскага райвыканкома В. Сіўцом. Паведамлялася, што «прадстаўнічая камісія глыбока вывучыла пытанне», што яна «абмеркавана на сходзе жыхароў вёскі Пясочнае» і што вырашана пакінуць Яміцы і Ракітнікі ў натуральным стане.

Жыхары вёскі Пясочнае першымі ў Беларусі сказалі меліяратарам: дзесяцігоддзямі вы рабілі сваю «меліярацыю» без нашай згоды, не параіўшыся з намі, цішком. Вы нішчылі зямлю. Вы баяліся народа. Хопіць! Больш не дадзім!

Жыхары вёскі Пясочнае перамаглі. Так павінна быць. Калі народ не спыніць знішчэнне сваёй зямлі, то хто ж? Хіба існуе сіла больш дзейсная?

Нататка пра мітынг у вёсцы Пясочнае надрукавана ў «ЛіМе» 15 красавіка 1988 года. І ўжо 4 мая адгукнулася газета «Советская Белоруссия», арганізаваўшы выступленне старшыні калгаса імя Горкага Пінскага раёна Героя Сацыялістычнай Працы В. Гарошкі (да яго спецыяльна выязджаў карэспандэнт). Старшыня пачаў так: «Раздаюцца галасы: меліяратары нішчаць прыроду, шкодзяць ёй свядома, не задумваючыся над будучыняй, карысці ад іх мала. Вось і нядаўна чытаю ў адной з газет словы, поўныя гневу і абурэння». Ён меў на ўвазе мае словы. І нават працытаваў, праўда, не назваўшы майго прозвішча. Нібыта нават падтрымаў рашэнне жыхароў вёскі Пясочнае не аддаць на глум меліяратарам апошняе, кінуў словы, што ён «таксама сын сваёй зямлі» і што яму таксама дарагія «родныя прасторы, лясы рэкі, азёры...»

Пасля рэверанса пачалася асноўная дзея. Гарошка паведаміў, што ў калгасе, які ён узначальвае, «амаль уся ворная зямля, а яе ў гаспадарцы каля чатырох тысяч гектараў, — гэта былыя балоты», што «кожны гектар збожжавых даў у мінулым годзе па 41,6 цэнтнера, буракоў — звыш 500 цэнтнераў». Старшыня падзяліўся патаемным: «З чым звязваем надзеі? З меліярацыяй. Мы маем шэсць тысяч гектараў неасвоеных зямель. За кошт іх уводу ў строй плануем павялічыць пагалоўе жывёлы і давесці яго да 25 тысяч галоў». І заключыў: «Крыўдна, што хтосьці, карыстаючыся магчымасцямі галоснасці, публічна абражае меліярацыйную навуку і самых меліяратараў, называючы іх «ворагамі прыроды». Прычым, робяць гэта людзі, якія не маюць глыбокіх ведаў па гэтай праблеме.

Калгас, якім кіруе аграном, кандыдат навук В. Гарошка, размешчаны ў пойме Прыпяці, апошняй ракі Палесся. Пераараўшы тарфянікі, зняўшы з іх вяршкі, старшыня марыць ураваць яшчэ шэсць тысяч гектараў. Не спыняюць героя чорныя вятры за стэпавай ваколіцай роднай вёскі. Трагічны лёс Любаншчыны, якая ўжо зняла з балот вяршкі і засталася ні з чым, не ацвеажае героя.

Гаспадарнік-эгаіст звыкла чэрпае з прыроды, азіраючыся па баках: дзе б зачэрпнуць яшчэ? Начэрпаць можна хутка, бескланотна, асабліва калі ўлічыць, што «меліярацыя» калгасу — бясплатная. Чэрпаць трэба ўмець, інакш хуткай славы ўмельца сабе не забяспечыш. Вось і чэрпаюць упераганкі — да дна...

Лыжкі чарпальнікаў апушчаны ў Прыпяць. Мускулы чарпальнікаў напружаны ад працы. Твары чарпальнікаў зласлівыя: не перашкаджайце! Доктар сельскагаспадарчых навук, прафесар, акадэмік АН БССР і УАСГНІЛ, член-карэспандэнт Акадэміі сельгаснавук ГДР, заслужаны дзеяч навукі БССР С. Скарапанаў піша:

«Нападкі на меліярацыю мяне закранаюць асабіста. І як вучонага, чые погляды, ідэі, канцэпцыі ганьбуюцца публічна (нарыс А. Казловіча «Пазіцыя», апублікаваны ў 1982 годзе ў часопісе «Дружба народов», а ў 1987 годзе ў кнізе «На маёй далоні лінія ракі»). І як чалавека, які аддаў больш шасцідзесяці год свайго жыцця пераўтварэнню роднай зямлі і занепакоены перш за ўсё тым, каб людзі на ёй жылі сытна і шчасліва, карысталіся чыстай вадой і паветрам».

Шэсцьдзесят год Сцяпан Гардзеевіч Скарапанаў чэрпаў з беларускіх балот, рэк, азёр, лугоў званні і ўзнагароды. А зараз іранізуе:

«Палымяныя воклічы: «караул!», «знішчаюць прыроду!» ствараюць уражанне вялікай бяды, ледзь не наўмыснага шкодніцтва, выклікаюць у многіх асуджэнне меліярацыі ў цэлым, асабліва яе вынікаў, часам даходзіць да патрабаванняў спыніць меліярацыю».

Дзяржаўныя ўшанаванні С. Скарапанаў атрымліваў за тое, што экстэнсіўна ўзвёў са згвалтаваных балот, рэк, азёр, лугоў «развіты сацыялізм», а затым прыступіў да «практычнай пабудовы камунізму» (аб методыцы будаўніцтва я падрабязна расказаў у кнізе, якую ўпамянуў акадэмік). Увы, узвёў міф. Але колькі «будматэрыялу» загублена!

«Калі ў бліжэйшыя тры-чатыры гады наш урад і сацыялізм у цэлым ніяк не дакажуць сваю экалагічную годнасць, ніякіх другіх доказаў нашай абавязковай прысутнасці ў гэтым свеце не будзе», — так сказаў пісьменнік Сяргей Залыгін на пленуме праўлення Саюза пісьменнікаў СССР, які вынес на сваё абмеркаванне тэму: «Зямля, экалогія, перабудова, літаратура» (студзень 1989 года).

«Хто-кольвек учарашні дзень і зараз падвяргае крытыцы, Маўляў, раней прапаноўвалася адно, а зараз — другое. Так! Такая логіка жыцця». Гэта сцвярджаецца С. Скарапанавым, які апраўдвае свае «памылкі» часам, абставінамі, адмаўляючы сваё асабістае дачыненне да іх, выстройваючы з усяго ганебнага і трагічнага, што было ў нашай гісторыі, нейкую «логіку жыцця».

Па такой жа «логіцы» ён будаваў і свае «навуковыя канцэпцыі», выходным пунктам у яго абавязкова быў палітычны момант на той дзень, калі з'явілася адпаведная «тэорыя». Нават сёння, калі грамадства ачышчаецца ад учарашняй «логікі», С. Скарапанаў не заўважае самапарадыйнасці ва ўласных доказах: «Адпаведна развіваліся навуковыя асновы меліярацыі і выкарыстання

зямлі». І няма больш у мяне сіл тлумачыць акадэміку, што сапраўдная навука існуе не адпаведна камусьці, не адносна чагосьці, а аб'ектыўна, што палітызацыя балот, рэк, азёр, лугоў немінуча прадракае іх выпадзенне з практычнага жыцця народа. Палітычная гульня не заменіць земляробства.

Палітыка паяднілася з біялогіяй — і атрымалася лысенкаўшчына, нейкая палітызаваная гідрапоніка, што ўзрошчвае лжэвучоных, лжэправадыроў. У Беларусі яна ўзрасціла С. Скарапанава, правадыра «меліярацыйнай навукі». У пачатку сваёй кар'еры ён актыўна ўдзельнічаў у разгроме беларускіх генетыкаў, верай і праўдай служыў народнаму акадэміку Лысенку (аб чым паведамляла газета «Звязда»). Затым пайшоў на ўласны хлеб, устанавіў, што «Балота як такое ўсёй сваёй сутнасцю супярэчыць інтарэсам грамадства, затармажвае яго сацыяльнае развіццё. Дабываемыя з яго карысныя прадукты (невялікі ураджай, збор дзікарослых ягад, здабыча жывёл і інш.) дастаюцца чалавеку коштам велізарных намаганняў, а часам і жыцця».

Непадзельная ўлада «меліярацыі», як усялякая дыктатура, адарваная ад народа, стаіць над народам, прыніжае народ. Яна прымусіла жыхароў Горска знішчыць родную ваколіцу. Уласнымі рукамі гарчакі падсеклі ўласныя карані. Старшыня Гарошка пад дыктатам «меліярацыі» замахнуўся на пойменныя прыпяцкія балоты, а вясковыя дзяды пад яго дырыжорствам гэтыя балоты хорам праклінаюць.

Самае жахлівае, што ўтварыла дыктатура «меліярацыі» — гэта песня праклёну роднай прыродзе, якую выконваюць дзяды перад маладымі нефармаламі.

Мы не ўнаследавалі зямлю ад сваіх прадзедаў, мы толькі пазычылі яе ў сваіх праўнукаў. Пазычылі без іх згоды, без меры, без гарантыі вярнуць доўг. Бацьку, што адбірае ва ўласных дзяцей хлеб, у народзе лічаць за нелюдзя. Сучасная тэхнакратыя надала нелюдзю статус ведамаснага бажка. Хочаце паглядзець на яго ў дзеянні?

Глядзіце, маладых хлопцаў і дзяўчат (нефармалаў) усаджваюць на гусенічны ўсюдыход і возяць па бескарысным, па непатрэбным балоце. Жалезныя гусеніцы ірвуць у шматкі трыснёг, імхі, травы, журавінавыя сцяблінкі, лазовыя букецікі, качыныя гнёзды... Усё гэта нікому не патрэбна, пакуль не ўпакавана ў цэлафанавую трубачку ў выглядзе сасіскі.Ату балота з яго дапатопнымі чарцямі! Рагачыце, нашчадкі, з тых, хто ў канцы дваццатага стагоддзя не дазваляў сушыць балота, каб карміць свіней, быкоў, кароў.

Слухайце: вучоны з Акадэміі навук БССР пераконвае тых жа хлопцаў і дзяўчат у тым, што «Чырвоная кніга», гэты трагічны мартыралог жывёл і раслін, — не сігнал «стоп», не загад спыніцца, а (слухайце!) «вынік паглыбленага вывучэння прыроды нашай біялагічнай навукай». Рагачыце, нашчадкі, ад радасці: у нас самая лепшая ў свеце «Чырвоная кніга».

Ці яшчэ паслухайце хохму. Савет маладых вучоных ЦК камсамола камандзіраваў у рэйд «Прыпяць-88» сваіх прадстаўнікоў, без пяці мінут кандыдатаў навук. Яны былі актыўныя, іранічныя. Наконт «Чырвонай кнігі», як і іх настаўнікі, прапагандавалі: самая лепшая, таму што савецкая. Наконт меліярацыі адзін з іх адпусціў у смяшлівую маладзёжную аўдыторыю жарт: ад меліярацыі — усе нашы беды, нават СНІД. Але ў зале, куды была кінута хохма, ніхто не засмяяўся.

Не хочуць смяяцца нашчадкі...

З выступлення на XIX партканферэнцыі першага сакратара ЦК Кампартыі Беларусі Яфрэма Яўсеевіча Сакалова:

«Хвалюе нас і такое пытанне, на першы погляд, яно з'яўляецца чыста гаспадарчым. Сродкі масавай інфармацыі працягваюць весці дыскусію аб тым, патрэбна ці не патрэбна меліярацыя. І ўдзельнічаюць у ёй у асноўным тыя, хто жыве ў цудоўных кватэрах прэстыжных гарадоў нашай краіны. Яны не адчуваюць на сабе тых цяжкасцей і нягод, з якімі сутыкаюцца сяляне, што жывуць у балоцістай мясцовасці. На думку працоўных нашай краіны, выступаць супраць меліярацыі не толькі памылкова, але і шкодна.

Па-першае, гэта ні што іншае, як патрабаванне закансерваваць балота і тым самым захаваць цяжкія ўмовы для жыцця тысяч і тысяч людзей. Па-другое, гэта спроба прытармазіць вырашэнне харчовай праблемы.

Мы ўпэўнены: барацьбу патрэбна весці, але не супраць меліярацыі як такой, а за новую тэхналогію яе правядзення, за стварэнне машын і механізмаў, дазваляючых павысіць якасць работ, за комплекснае асваенне меліяраваных зямель. І таму лічым неапраўданым скарачэнне асігнаванняў на меліярацыйнае будаўніцтва».

XIX партканферэнцыя — рубеж у духоўным жыцці нашага грамадства. Канферэнцыя абудзіла пэўныя надзеі, але пакінула і пэўныя расчараванні.

Расчараванні афіцыйная прапаганда замоўчвае (гэта яна ўмее), надзеі ўзвялічвае (гэта ўмее яшчэ лепш), Чым далей у гісторыю адыходзіць канферэнцыя, тым больш наносіцца на яе глянцу, тым шырэй разыходзяцца дзве праўды: адна — прапаганда, другая — жыццё. Баюся, мы ніколі поўнасцю не дазнаемся, што вынеслі яе дэлегаты ў сваіх душах. Па-першае, яны самі адкрыта не скажуць, падпарадкоўваючыся напаўгалоснасці. Па-другое, тое, што ў іх душах, афіцыйную прапаганду не цікавіць.

Я не маю права гаварыць за ўсіх дэлегатаў, але як камуніст не маю права схаваць тое, што ведаю аб некаторых з тых, якія прадстаўляюць нашу рэспубліку. Імён, кланяючыся напаўгалоснасці, назваць не магу, даваў слова гонару. Скажу толькі, што дэлегаты, пра якіх ідзе размова, прадстаўляюць розныя слаі грамадства, людзі сумленныя, прыстойныя, адказныя за свае словы і ўчынкі. І яшчэ шчырыя, што для палітыка, бадай, лепшая якасць, але што для палітыка — рэдкасць. Яны мне расказвалі (кожны паасобку), што згаралі ад сораму, слухаючы прамову свайго кіраўніка Я. Я. Сакалова, асабліва яго словы пра меліярацыю. «Балела сэрца», — прызнаўся дэлегат-мужчына. Другі выказаўся канкрэтней: «Як ён не разумее відавочнага: асігнаванні скарочаны, каб не адбіраць у прыроды апошняга, каб навесці парадак там, дзе ўжо адабралі». Дэлегат-жанчына паведаміла, што на канферэнцыі яна зразумела: раз Беларусь пахваліў Гарбачоў, значыць, нічога тут не чапай, не мяняй, а то атрымаеш...

Беларускія апалагеты «меліярацыі» звычайна выкарыстоўваюць некалькі выкрунтасаў-хітрыкаў, каб завесці палеміку ў тупік. Хітрыка першая, наступальная: глядзіце, на што здольная меліярацыя, ураджай збожжавых у рэспубліцы ў 1987 годзе ўзняўся да 34 цэнтнераў! Сапраўды, узняўся (у 1988 годзе рэзка ўпаў), але сувязі паміж меліярацыяй і ўраджайнасцю не існуе. Прычыны поспеху ў мінеральных угнаеннях і майстэрстве земляробаў. Найбольш рэзкі скачок ураджайнасці якраз там, дзе больш старaворных зямель. Падзенне ўраджайнасці ў наступным годзе аказалася нязначным зноў жа там, дзе пераважаюць старыя нівы (Гродзенская вобласць).

У канцы 1988 года за «круглым сталом» сабраліся спецыялісты і кіраўнікі Дзяржаграпрома БССР і актывісты «Сельской газеты», якія вырашылі дакапацца да вытокаў няўдачы. Дакапаліся? Быццам так: пустазелле, палегласць пасеваў, невысокая агратэхніка, безадказнасць. Што да «меліярацыі», то выявілася, што чым больш меліяраваных плошчаў, тым ніжэйшы ўраджай; ярка дэманструе гэту сувязь Віцебскі раён. Аднак не станем пераймаць метад песняроў «меліярацыі» і распаўсюджваць прычыны няўдачы аднаго раёна на тэрыторыю ўсёй рэспублікі, ва ўсіх грахах і бедах вініць меліяратараў.

Хітрыка другая, скарапанаўская, таму самая мудрагелістая, збіваючая апанента з ног. Прыйдзецца працытаваць Сцяпана Гардзеевіча яшчэ раз:

«У выніку нездавальняючага догляду за сеткай, а часам і нізкай якасці будаўніцтва, асушальная сетка хутка зношваецца, страчвае сваю дрэніруючую функцыю, а землі падлягаюць другаснаму забалочванню... Такому негатыўнаму працэсу садзейнічае адступленне ад сапраўды навуковага прынцыпу меліярацыі, ператварэнне яе з комплекснага мерапрыемства ў будаўнічую справу; пагоня за аб'ёмамі ва ўрон якасці, догляду, рэканструкцыі, перабудове асушальнай сеткі, што разам узятае фарміруе затратны механізм, не сумяшчальны з прынцыпамі ажыццяўляльнай у краіне перабудовы». (Цытата прыведзена з часопіса «Политический собеседник» (№ 9, 1988), дзе апублікавана інтэрв'ю С. Скарапанава пад назвай «Мы — за экалагічную галоснасць»).

Мы пайшлі па тым жа крузе, ён замкнёны, ён зачараваны, папаўшы ў яго, вельмі цяжка прызнаць, што негатыўныя вынікі меліярацыі ўзніклі з яе негатыўнай мэты. Мы чулі, Я. Я. Сакалоў так і не прызнаў. На гэта хапіла сіл і смеласці ў другога дэлегата партканферэнцыі, старшыні калгаса «Ленінская іскра» Ядрынскага раёна Чувашскай АССР А. П. Айдака:

«...хачу вярнуцца да пытанняў, узнікшых у сувязі са спісаннем тыдзень назад урадам Расіі аднаго мільёна гектараў зямель, якія лічыліся меліяраванымі. Як аказалася магчымым, што на вачах усяго народа меліярацыйныя арганізацыі адкрыта рабавалі дзяржаву? У гэтай пастанове сказана, што спісаць гэтыя землі прыйшлося з-за дрэннага праектавання і будаўніцтва. Мільён гектараў! Гэта не проста неатрыманы ўраджай, але і закапаныя ў зямлю сотні мільёнаў народных грошай, адабраных у сяле, у нашых дзяцей. За апошнія 20 год усёўзрастаючыя сумы расходуюцца на меліярацыю, у асноўным водную, а харчовае становішча ў краіне не паляпшаецца... Каб у будучым для падобнага не было ўмоў, — а пры самафінансаванні гэта і неабходна, — мэтазгодна наперад спыніць бюджэтнае фінансаванне меліярацыйнага будаўніцтва. Гэта стане заслонай затратнаму прынцыпу меліярацыі. Меліярацыйныя работы цяпер павінны праводзіцца толькі на дамовах з гаспадарамі на іх грошы (апладысменты) у адпаведнасці са схемай унутрыгаспадарчага землеўпарадкавання. Пры гэтым, зразумела, грошы, якія выдзяляюцца Мінвадгасу СССР, трэба перадаць раённым арганізацыям аграпрома. Там беспамылкова вызначаць, куды іх ужыць, каб была лепшая аддача, — на будаўніцтва дарог, сацкультбыт ці на меліярацыю. А перасоўныя механізаваныя калоны і праектныя арганізацыі Мінвадгаса СССР павінны быць пераведзены на падрад без мэтавага фінансавання іх дзейнасці».

Старшыні калгаса шчодра апладзіравалі, але апладзіравалі і партработніку высокага рангу Сакалову. Два крайнія пункты погляду выявілі дзве супрацьлеглыя тэндэнцыі ў руху нашага грамадства. Іх супрацьборства нарастае. Хто пераможа — камандзір ці гаспадар? — незразумела. У Беларусі яўная перавага пакуль што на баку камандна-адміністрацыйнай сістэмы, куды састаўным звяном уваходзіць і «меліярацыя».

Віншуем!

Слядамі вогненных бліскавіц

Перад тым, як напісаць некалькі слоў да юбілею свайго сябра, пісьменніка Аркадзя Марціновіча, я зноў пачаў перагортваць яго раней прачытаныя раманы «Не шукай слядоў сваіх» і «Груша на Голым полі». Шчыра скажу — галоўны герой першага рамана, малады афіцэр Віктар Раманіцкі мне найбольш спадабаўся. Ідучы па вайне, ён бярэ на свае плечы ўвесь цяжар страшэннага ліхалецця — і горыч нашага адступлення, і радасць першых перамог. Цяжка паранены ў баі воін трапляе ў глыбокі тыл, лечыцца ў вайсковым шпіталі. Тут, у невялікім паўднёвым гарадку, ён знаёміцца з прыгожай дзяўчынай Ладай, заляцаецца да яе. Але вайна разлучае іх. Раманіцкі развітваецца са сваёй каханай, зноў адпраўляецца на фронт. Пачуццё кахання і дружба вядзе яго на новыя подзвігі...

Амаль такі ж лёс, які выпаў на долю героя рамана, напаткаў у час вайны і самога аўтара. Аркадзь Нічыпаравіч Марціновіч прайшоў усю вайну ад радавога да афіцэра, ад простага стралка да камандзіра супрацьтанкавай роты. З першага дня крывавага нашэсця ён знаходзіўся на пярэднім краі, быў тройчы паранены і зноў вяртаўся ў строй да сваіх баявых сяброў. Асабліва запомніліся яму баі на Заходнім фронце, пад Невелем, дзе ў час выхаду з акружэння сябры на руках вынеслі яго з поля бою. Пасля кароткага лячэння, загойвання ран зноў баі, баі...

Як высветлілася пазней, мы з Аркадзем летам 1942 года ваявалі на адным, Бранскім фронце. Наша армія стрымлівала націск фашысцкіх полчышчаў, якія імкнуліся прарвацца да Сталінграда. Пасля доўгіх абарончых баёў пад Ліўнамі мы перайшлі ў наступленне. Наперадзе быў яшчэ больш цяжкі шлях да перамогі.

Пазней я даведаўся, што для Аркадзя Марціновіча Айчынная вайна была не першай. У канцы 1939-га года, калі нас прызывалі ў армію, яму, маладому настаўніку, давялося адразу трапіць на фінскі фронт. Гэта была таксама вайна, пра якую сёння людзі старэйшага пакалення ўспамінаюць з асаблівай горыччу.

Сёння, праз многа гадоў, Аркадзь Марціновіч, былы афіцэр, можа сказаць пра сябе словамі свайго героя з рамана «Груша на Голым полі» Ігната Валокі: «Часам дзіўлюся, чаму найчасцей успамінаецца даўняе, далёка, пасля ж таго пражыта цэлае жыццё, — дык няўжо самае галоўнае для мяне было тады, у вайну? Можа, і праўда, кажу я сабе. Вырашальнае ж яно было для краіны, — дык жа і для цябе...»

Сказана слушна. Для ўсіх нас, былых франтавікоў, вайна назаўсёды пакінула сляды тых вогненных бліскавіц, якія і сёння адбіваюцца іскрамі ў нашых вачах, ныюць ранамі ў сэрцах. І, на жаль, некаторыя людзі, асабліва маладыя, не заўважаюць альбо не хочуць заўважаць гэтага...

Біяграфія Аркадзя Марціновіча, як жыццёвая, так і творчая, падобна на біяграфіі многіх беларускіх пісьменнікаў яго пакалення: педагагічная адукацыя, праца настаўніка, вайсковая служба, вайна, пасля вайны зноў вучоба, універсітэт, ВПШ, праца ў розных рэдакцыях, выдавецтве. Дарэчы, некалькі гадоў у канцы шасцідзесятых Аркадзь Марціновіч працаваў адказным сакратаром рэдакцыі газеты «Літаратура і мастацтва».

Перад напісаннем вядомых цяпер раманаў у Марціновіча было ўжо некалькі кніг аповесцей і апавяданняў («Надзея», «Водгулле», «Прасека» і іншыя). А пачынаў ён, як і многія нашы празаікі, з вершаў. Яшчэ ў 1938 годзе цэнтральныя мінскія газеты друкавалі яго вершы. А ў 1965 годзе ў выдавецтве «Беларусь» выйшла яго паэтычная кніга «Чырвоныя ветразі». Хоць літаратурная крытыка не звярнула на яе асаблівай увагі, але, мне здаецца, у ёй шмат было таго, што гучыць і сёння. Гэта самабытная, удумлівая творчасць паэта, які па-свойму глядзіць на свет.

Аркадзь Марціновіч, пісьменнік і чалавек, «спазнаў цану слова і цану жыцця» (ягоныя словы) на многіх нялёгкіх дарогах сваёй творчай і грамадзянскай працы. Ён не імкнуўся ніколі да высокіх пастоў. (Толькі перад самым выхадам на пенсію працаваў некаторы час галоўным рэдактарам выдавецтва «Мастацкая літаратура»). Але ўсе мы ведалі яго як сціплага, уважлівага таварыша. Ён ніколі не павышаў свайго голасу, памяркоўна, удумліва ставіўся да вырашэння кожнага творчага пытання.

Такім вось бачу я і сёння свайго сябра Аркадзя Марціновіча, якому спаўняецца семдзесят год. Добрага табе здароўя, новага творчага плёну, дарагі дружа!

Пятро ПРЫХОДЗЬКА.

У вянок Скарыне

Юбілею вялікага славянскага асветніка, беларускага першадрукара Францыска Скарыны прысвечана выстаўка, якая адкрылася ў Рэспубліканскім музеі гісторыі рэлігіі ў Гродне. Дзесяткі народных майстроў і самадзейных мастакоў вобласці прадставілі свае работы — шматлікія партрэты юбіляра, пейзажныя палотны, графічныя лісты, скульптуры ў дрэве і гіпсе. Майстэрскія вырабы ткачых паступілі з многіх раёнаў Прынямоння. Іх аўтары імкнуліся як мага глыбей раскрыць духоўны свет філосафа і асветніка, адлюстраваць тое, аб чым ён марыў, — свабоднае жыццё свабоднага і адукаванага народа.

Некаторыя з экспанатаў выстаўкі жыхары і госці абласнога цэнтра ў хуткім часе змогуць убачыць у кінатэатры «Гродна». Вялікая экспазіцыя будзе прысвечана 500-годдзю Францыска Скарыны і беларускаму паэту-дэмакрату Францішку Багушэвічу, 150-годдзе з дня нараджэння якога будзе адзначацца ў рэспубліцы ў гэтым месяцы.

БЕЛТА.

Гродна.

Пошукі, знаходкі

Былі сябрамі Лесі Украінкі

Першыя месяцы 1901 года прынеслі ў жыццё Лесі Украінкі адну з самых страшных трагедый—у Мінску на яе руках памёр ад сухотаў піянер сацыял-дэмакратаў Украіны і Беларусі Сяргей Мяржынскі. Два месяцы вялікая ўкраінская паэтэса правяла ля ложка свайго дарагога сябра, імкнучыся дапамагчы яму выкарабкацца з кіпцюроў смерці. Ды марна: тужлівым сакавіцкім днём у Маскву з Мінска паляцела тэлеграма: «Сярожа памёр трэцяга сакавіка». Адрасавана яна была Веры Данілаўне Аляксандравай, сяброўцы Лесі Украінкі.

А потым былі лісты, шмат лістоў...

Ужо каля двух дзесяцігоддзяў Кіеўскі музей Лесі Украінкі імкнецца сабраць матэрыялы пра Веру Данілаўну Аляксандраву, якая ўвайшла ў жыццё ўкраінскай паэтэсы каля 1900 года, у час паездак у Мінск і сустрэч з С. Мяржынскім, даведацца больш і пра яе самую, і пра яе работу, блізкіх людзей.

Першая, магчыма, самая значная знаходка прыйшла ў 1970 годзе, калі ў Кіеве ў былой мінчанкі В. Агапавай супрацоўніку музея С. Кабану ўдалося адшукаць рукапіс успамінаў В. Аляксандравай аб дружбе з С. Мяржынскім і Лесяй Украінкай, датаваны 1932 годам. Два лісты Лесі Украінкі да В. Аляксандравай напісаны ў 1902 годзе. Гэтыя матэрыялы Вера Данілаўна перадала ў Кіеў для публікацыі ў пачатку трыццатых гадоў. На жаль, надрукаваны яны былі толькі ў 1970 годзе ў дзевятым нумары часопіса «Вітчизна», а таксама ўвайшлі ў кнігу «Леся Украінка ва ўспамінах сучаснікаў», выпушчаную выдавецтвам «Художественная литература» (1971).

Гэтыя матэрыялы, магчыма, упершыню, у поўнай меры паказалі нам глыбіню трагедыі, перажытай паэтэсай у 1901 годзе, сілу і прыгажосць яе пачуццяў, водгалас якіх знаходзім у вершах Лесі Украінкі 1900 — 1901 гадоў, у некаторых лістах да родных, сяброў.

Музей звяртаўся ў саратаўскія і мінскія архівы, у Маскву, Ленінград. Зроблена запытанне ў даведачныя бюро Мінска і Саратава. Аднак Вера Данілаўна памерла яшчэ ў 1933 годзе, імёны яе дачкі і ўнучкі нам не былі вядомы. І толькі ў радках В. Аляксандравай, прысвечаных кантактам яе дачкі Вольгі з С. Мяржынскім, гаварылася, што яна была бястужаўкай.

Колькі людзей спрабавалі нам дапамагчы ў гэтым амаль што безнадзейным пошуку! Сярод іх былая бястужаўка Е. Ізмесцева, аўтар кнігі аб Бястужаўскіх курсах Э. Фядосава, супрацоўніца Музея гісторыі Ленінграда Л. Творагава і многія іншыя. Шмат часу гэтыя людзі па нашай просьбе перабіраюць старонку за старонкай дакументы курсаў... Перабіраюць, каб у адзін цудоўны дзень разам з намі прачытаць іх.

Устаноўлена, што Вольга Аляксандрава была дачкой буйнога саратаўскага (з 1898 года — мінскага) чыноўніка Аляксандра Фёдаравіча Аляксандрава, унучкай вядомага ўкраінскага і рускага пісьменніка, гісторыка Данілы Лукіча Мардоўца (Мардоўцава). Яе маці Вера Данілаўна настаўнічала ў Саратаве ў Пакроўскай нядзельнай школе, з'яўлялася адной са стваральніц і актыўных удзельніц Саратаўскага таварыства прыгожых мастацтваў.

У 1898 годзе Вера Данілаўна і Аляксандр Фёдаравіч пераязджаюць у Мінск, дзе стацкі саветнік А. Аляксандраў пачаў служыць старшым рэвізорам Мінскага губернскага акцыйнага ўпраўлення.

Разам са сваімі новымі знаёмымі пісьменнікам Яўгенам Чырыкавым і яго жонкай Валянцінай Георгіеўнай, будучай актрысай Новага драматычнага тэатра В. Ф. Камісаржэўскай (сцэнічнае імя — Йёлшына) Аляксандравы ствараюць у Мінску таварыства прыгожых мастацтваў. Таварыства пачало працаваць у 1899 годзе. Аляксандравы прымаюць актыўны ўдзел ва ўсіх яго мерапрыемствах. Выступаюць як акцёры (А. Аляксандраў і як рэжысёр) у аматарскіх спектаклях, арганізоўваюць лекцыі, шмат чытаюць. Аляксандр Фёдаравіч рыхтуе і праводзіць 100-гадовы юбілей А. С. Пушкіна ў Мінску. На свяце ён чытае верш М. Лермантава «На смерць паэта».

Аляксандравы былі пастаяннымі арганізатарамі вечароў таварыства, на якіх абмяркоўваліся навіны тагачаснага палітычнага жыцця, літаратуры і мастацтва. Часта грошы ад гэтых мерапрыемстваў ішлі на дапамогу рэвалюцыянерам, а самі пасяджэнні ператвараліся ў свайго роду палітычныя дэманстрацыі, на якіх гучаў заклік: «Далоў самадзяржаўе!», аб чым сведчыць, у прыватнасці, справа дэпартамента паліцыі аб закрыцці Мінскага таварыства прыгожых мастацтваў у 1906 годзе,- якая захоўваецца ў ЦДГА БССР у Мінску (ф. 295, воп. 1, с. 7509). У ёй, між іншым гаворыцца: «У таварыстве прыгожых мастацтваў многія члены належаць да вельмі рэвалюцыйных партый... У час розных чытанняў дазваляюць антыўрадавыя прамовы і дэманстрацыі. У іх ліку надзвычай ненадзейная Вера Данілаўна Аляксандрава».

На месцы закрытага ўзнікла Літаратурна-артыстычнае таварыства. Зноў яго актыўнымі арганізатарамі і ўдзельнікамі сталі муж і жонка Аляксандравы. У 1903—1904 годзе Аляксандр Фёдаравіч быў, акрамя таго, членам Мінскага гарадскога камітэта народнай цвярозасці, у 1910—членам рэвізійнай камісіі Таварыства мастацка-прамысловага музея пры Мінскім камерцыйным вучылішчы. Муж і жонка Аляксандравы былі і сярод стваральнікаў Мінскага таварыства абароны жанчын.

Леся УКРАІНКА і Сяргей МЯРЖЫНСКІ сярод сваякоў пісьменніцы. Зялёны Гай. (Палтаўшчына). 1898 год.

Вера Данілаўна сябравала з Цёткай, пра што пазней нагадала ў сваіх успамінах. Жылі Аляксандравы ў Мінску па вуліцы Прэабражэнскай у доме Берлянда, жылі і на Вясёлай. Дзверы іх дома заўсёды былі адчынены для сяброў. Часта бываў у іх і С. Мяржынскі. Разам чыталі, абмяркоўвалі кнігі, палітычныя падзеі.

Калі ў 1910-ых гадах Аляксандр Фёдаравіч памёр, Я. Чырыкаў напісаў аб ім у сваёй кнізе «Успокоение», якая выйшла ў 1916 годзе ў Маскве. «Мне на працягу пяці гадоў давялося жыць і працаваць у г. Мінску і асабіста ведаць і працаваць на розных культурных пасадах з нябожчыкам Аляксандрам Фёдаравічам, — згадваў ён у мемуарах.—Гэта быў тып чалавека, якія выпрацоўвалі сярод рускай інтэлігенцыі запаветы 60-ых гадоў—бадзёры, стойкі, магутны духам, які не ведаў стомы ў грамадскай рабоце».

Звесткі, якія ўдалося атрымаць, сапраўды збіраліся па крупінках. Дапамаглі нам у гэтым мінскі ўрач і журналіст, аўтар аповесці пра С. Мяржынскага «Покліч Праметэя» («Мастацкая літаратура», 1987) Я. Басін, унук Я. Чырыкава ташкенцкі мастак У. Чырыкаў, супрацоўнікі ЦДГА БССР Н. Булыга і Я. Бравер, пісьменніца Л. Арабей, унук В. А. Пасэ, рэдактара часопіса «Жизнь», у якім супрацоўнічала і Леся Украінка, В. С. Пасэ (дацэнт Мінскага інстытута культуры), загадчык кафедры гісторыі гэтага інстытута А. Грыцкевіч, супрацоўнікі саратаўскай газеты «Коммунист», Ленінградскага дзяржаўнага гістарычнага архіва, Саратаўскага абласнога гістарычнага архіва і многія іншыя.

Цяпер мы працуем над стварэннем новай экспазіцыі музея Лесі Украінкі. Так хацелася б адшукаць і паказаць наведвальнікам новыя матэрыялы, у прыватнасці, фотаздымкі гэтых дарагіх Лесі Украінцы людзей.

Добра было б, каб адгукнуліся дзеці, унукі, праўнукі Вольгі Аляксандраўны Аляксандравай і яе брата Данілы. Мы з радасцю павялі б іх па абноўленых залах нашага кіеўскага музея, мы пайшлі б з імі па мінскіх вуліцах Сяргея Мяржынскага і Лесі Украінкі, і яны б зразумелі, што ёсць імёны, справы, людзі, якія не паміраюць. Не паміраюць таму, што жывуць у нашай памяці.

Ала ДЫБА,
старшы навуковы супрацоўнік Кіеўскага літаратурна-мемарыяльнага музея Лесі Украінкі.

ПОМНІК Ф. СКАРЫНЕ— ДЗЕ І ЯКІ?

Другі тур конкурсу на праект помніка Ф. Скарыне не даў станоўчага выніку. Ніводзін з прадстаўленых праектаў (чатыры дагаворныя праекты творчых калектываў, якія аказаліся лепшымі ў першым туры, а таксама восем альтэрнатыўных — што не пярэчыла ўмовам конкурсу) нельга прапанаваць да рэалізацыі. Да такой высновы прыйшлі ўдзельнікі грамадскага абмеркавання 27 лютага ў Палацы мастацтваў (на ім выступіла 26 чалавек). Праўда, адзначалася, што ў параўнанні з праектамі першага тура зроблены крок наперад. Згодна з умовамі конкурсу, як вядома, былі абраны два месцы для будучага помніка Ф. Скарыне — перад будынкам Прэзідыума АН БССР і каля акадэмічнай бібліятэкі з выхадам на Ленінскі праспект. Скульптары і архітэктары не здолелі выйсці з тупіковай сітуацыі ў прывязцы помніка да каланады будынка Прэзідыума АН БССР. Давялося штучна «выцягваць» скульптуру Скарыны на вялікія памеры, па ўзору помнікаў, якія раней пастаўлены на праспекце. Мабыць, пластычнае рашэнне вобраза генія эпохі Адраджэння вымагае невялікай па памерах, але глыбокай па духоўным змесце скульптуры, якая магла б быць размешчана на тым месцы дзе зараз помнік Калініну (зразумела, з перайменаваннем плошчы), ці ў Верхнім горадзе.

28 лютага на сваім пасяджэнні рэспубліканскі аргкамітэт не ўхваліў ні адзін з праектаў другога тура. Было вырашана адмовіцца ад ранейшага месца і аб'явіць да 15 сакавіка 1990 г. бліц-конкурс на лепшае месца для помніка Ф. Скарыне. У час маючых адбыцца ў Мінску ўрачыстасцей з нагоды 500-гадовага юбілею Ф. Скарыны плануецца толькі закладка будучага помніка. А па выніках новага конкурсу аргкамітэт вызначыць лепшы праект.

П. УЛАДЗІМІРАЎ.

«Литература и искусство» — орган Министерства культуры и правления Союза писателей БССР. Минск. На белорусском языке.

«ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА»

Выходзіць раз на тыдзень, па пятніцах.

Ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга друкарня выдавецтва ЦК КП Беларусі.

Індэкс 63856 П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
АТ 08215 М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

АДРАС РЭДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарава, 19.

ТЭЛЕФОНЫ: прыёмнай рэдакцыі — 33-24-61, намесніка галоўнага рэдактара — 33-25-25, адказнага сакратара — 33-19-85, аддзела публіцыстыкі і нарыса — 33-19-65, аддзела пісьмаў і грамадскай думкі — 33-19-65, аддзела крытыкі і бібліяграфіі — 33-22-04, аддзела прозы і паэзіі — 33-22-04, аддзела тэатра, кіно і тэлебачання — 33-21-53, аддзела музыкі — 33-21-53, аддзела выяўленчага мастацтва і аховы помнікаў — 33-24-62, аддзела народнай творчасці і культасветработы — 33-24-62, аддзела інфармацыі — 33-24-62, аддзела мастацкага афармлення і фотаілюстрацый — 33-44-04, 33-24-62, карэктарскай — 32-20-64, бухгалтэрыі — 23-73-37.